

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Októberek – forradalmak

Októberben forradalmainkra gondolunk: 1848–49-es forradalmunk és szabadságharcunk véres megtorlására, a győztesek által elfojtott 1918-as őszirozsás forradalomra, és a legnagyobb nemzetközi jelentőségű magyar tette, az 1956-os forradalomra.

1848 áprilisában a népképviselői országgyűlésnek felelős magyar kormány kinevezésével létrejött az alkotmányos királyság. A Bécsben felülkerekedő ellenforradalom fegyveres támadása azonban az addig elértekkel megelégedett nemzetet szabadságharcra kényszerítette, amelyet az osztrák és az orosz nagyhatalmak vérbe fojtottak. A megtorlás során több mint száz magyar hazafit végeztek ki, élükön a miniszterelnökkel és a tizenhárom aradi vértanúval. Az ő – részben önként vállalt – hősi haláluk erőt és tartást adott a nemzetnek, és reményt a népnek.

A Habsburg ellenforradalom utáni kiegyezés csak részben állította helyre 1848 eredményeit, így a 20. század eleje ismét a reformok jogos követelésétől volt hangos, amit a világháborús vereség csak fölerősített. Az őszirozsás forradalom a magyarság megelégedésére megvalósította a parlamentáris demokráciát, a köztársaságot, és hozzálátott egy nagyszabású földreform végrehajtásához, de az ország folyamatos csonkításából is fakadó belső ellentétek előbb vörös-, majd fehérterrorba torkolltak. Az ezt követő ellenforradalmi rendszer pedig nem tudta biztosítani a szabadságjogok elvárt érvényesülését, s képtelen volt egy érdemi földreform végrehajtására is.

A két világháború súlyos terület- és emberveszteségei után talpra állni akaró magyarság 1945-ben megkísérelte a lehetetlent, hogy a szovjet megszállás ellenére megteremtse a szociálisan érzékeny magyar demokráciát. A megszállók és hazai csatlósai azonban kommunista diktatúrát kényszerítettek az országra, amelyre válaszul kirobbant 1956 világot megdöbbentő forradalma, napok alatt elsöpörve a magát „munkáshatalomnak” beállító moszkovita rendszert. A világ baloldali fele ekkor volt kénytelen szembesülni a kommunista hazugságokkal. Magyarország ismét rátalált a parlamentáris demokrácia helyes útjára, Moszkva azonban ezt nem tűrte, és visszaállította a forradalom előtti egypártrendszert, amely a Kádár-féle ellenforradalmi korszak alapja maradt.

1848 utáni történelmünk rövid forradalmi és hosszú ellenforradalmi időszakok váltakozása. A forradalmak igyekeztek azokat a helyes tennivalókat megvalósítani, amelyeket a mindenkori értelmiség legjava fogalmazott meg. Az ellenforradalmak célja viszont a forradalmak kezdeményezte reformok felszámolása volt, helyreállítva a forradalmak előtti, általuk jónak tartott állapotot, amivel az ország egészséges fejlődését akadályozták. A két szabadságharc és forradalom lázadói és mártírjai ma is emberi bátorságról és hazafiságról üzennek, nélkülük jóval csonkább lenne nemzeti tudatunk. Tisztelet és köszönet a hősöknek!

Salamon Konrád

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő,

Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyas László**

*

A címlapon: **Bíró Gergely**

(Fotó: Vadász Dávid)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Salamon Konrád: *Októberek – forradalmak* 1

SZEMHATÁR

Finta Éva: *A galamb* 3

Jámborné Balog Tünde: *Dudujka-völgyi pillanat* 4

Csap János: *Visszaemlékezés* 10

Marosi Gyula: *Ürgék a magyar történelemben* 13

Rónai-Balázs Zoltán: *Az én időmben; Érem* 16

Aniszi Kálmán: „*Petőfi Világszabadsága*”

Erdélyi emlékek – 1956 fókuszából 17

Payer Imre: *Lépcsősor; Nyomott fényben; Fent* 19

Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor:

Mindszenty biboros és a Szent Korona az amerikai diplomaták

levelezésében (1957–70) 20

Kádár Béla: *Gazdasági mozgásterüink* 24

Gál Ferenc: *Ház körüli munkák* 28

Balázs Imre József: *Lászlóffy Csaba költészetének idősűrítő pillanatai* ... 29

Falusi Márton: *Zuglischer, a hajótörött* 31

Árkossy István: *Vers-kép* 32

Kecskeméti Gábor: *Kabán Annamária (1953–2019)* 34

Ladik Katalin: *Csak élet, nem büntetés* 34

Iancu Laura: *'18 vecsernyéje* 35

Lengyel János: *Az autonómia hiánya Kárpátalján*

Autonómia-kezdemenyzések a Szovjetunióban 36

Bertha Zoltán: *Nőregény – és mágikus realizmus II. rész*

Kodolányi János: Szép Zsuzska 42

Mogyorósi László: *Szellemvasút; Búcsúszimfónia* 47

Bíró Gergely: *Indulhatunk* 48

NYITOTT MŰHELY

Mirtse Zsuzsa: *A holtig tartó sötétzárkák ellen*

Beszélgetés Bíró Gergellyel 53

KÖNYVSZEMLE

Bene Zoltán: *Amiről nem lehet beszélni, arról regényt kell írni*

Temesi Ferenc: 49/49 63

Miklós Péter: *Irodalom a történelem után*

Bene Zoltán: Áramszünet 64

Pósa Zoltán: *Haláltánc vagy menyegző?*

Lezsák Sándor: Nagypapa a bőrdobban 65

Bertha Zoltán: *Erdélyi költőóriások*

Karádi Zsolt: Az Erdélyi Helikon vonzásában 67

Biernaczky Szilárd: *Egy nagy magyar vadász története*

Gyorgyevics Tamás: Széchenyi Zsigmond élete 68

Szerzőink 70

Lapszámunkat a Sztálin-szobrot és az 1956-os eseményeket ábrázoló felvételekkel illusztráltuk a Fortepan internetes gyűjteményéből.

FINTA ÉVA

A galamb

Szent-
 lélek voltál
 koron, repülő
 kánynak neveznek
 városivá vedlett
 kórokozókat rejt a
 ünnepelnek mások, ha
 kinek
 szentségként
 tereken, szerencsését látja benned a japán, a felszálló ige útját a végtelen. Gerleként
 ismernek falusi porták, galambász kisleányok tutujgatják pelyhed, te háborús idő-
 ben hírvivő, ki összeköt szerelmet s veszedelmet. Velencében a Szent
 Márk téren etetnek mindenféleképp a népek. Mindent lenyelsz, begyed
 türelmes tömlő, tartálya emléknék és feledésnek. Világok
 ismerője vagy. Ott élsz a föld minden rejtett zu-
 gában. La paloma, éneklő egy hajdani
 spanyol, s te vagy Kolumbusz
 Kolumbiában. Egyiptom-
 ban halhatatlanság-ma-
 dár, istennő-attribútum
 Mezopotámiának, a
 görögöknek lélekmadár,
 szerelmes tavasz, kik arra várnak.
 Béke lettél Picasso tollhegyén, plakátokon
 hírverés, hogy vége, vége, elmúlt az öklés
 idelent, s Noé bárkája is kiköthet
 végre.

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE
Dudujka-völgyi pillanat

1.

Mint nádasban a tűz, terjedt a hír, és pillanatok alatt bejárta a völgyet, fellobbantva a vágy elfojtott szikráját az építkezésen dolgozó elitéltekben. Markukban megállt az ásó, a lapát, teli cementes zsákok, malteros ládák, egész darurakományok akadtak fent a bodzaillatú levegőben félúton ég és föld között; Piros Ferkó szája is tátva maradt szitkozódás közben, ...*sza-meg, hülye Pulya, rádobtad a követ a lábomra; az oltódó méz abbahagyta a bugyborékolást és a jogfilozófia élemedett professzora a ténfergést a meszesgödör körül. (A civil művezetőt a frász kerülgette, vigyázzon már arra a balfácánra, még beléésik, amilyen idétlen, bízza Kojára a tudóst, aki valami tiltott könyv kölcsönadásáért kapott három évet. A legjobb barátja súgta be, derült ki fél évszázaddal később, de ezt – szerencsére – egyikük sem érte meg.)*

Koja markához szinte hozzánőtt a keverőrúd, és a szájról szájra röppenő hír úgy állt meg fölötte, mint Magritte sziklája a levegőben, mielőtt szétrobbanna.

Nézzétek, egy nő!

(Koja mit sem tudott Magritte-ről; amikor Paletta az érettségi előtti utolsó rajzórán bemutatta néhány korai művét – többek közt a kendőbe burkolt fejű szerelmeseket, mint a *modern piktúra költői látománya*it –, éppen összetapadva smárolt egy osztálytársnőjével a tornateremhez vezető hátsó lépcsőházban, ám három évtizeddel később a forgandó szerencse jóvoltából egy brüsszeli múzeumban meglátta a lebegő sziklát ábrázoló festményt, és rögtön ez a Dudujka-völgyi pillanat jutott eszébe róla, ez a pillanat, ahogy rettentő súlya dacára madártollként függött fölötté a levegőben.)

Koja, mint az építkezésen dolgozó politikai elitéltek többsége, évek óta nem látott nőt, legfeljebb a nép-bíróság ülnökei között egy-egy termetes házmestert, vagy a törvényszék folyosóján kötögető öregaszonyokat, akik tanúskodtak a futószalagon gyártott háborús és hűtlenségi perekben. A pestvidéki fogház, ahol az ítéletre várva töltött jó néhány hetet, koedukált volt, de a nőket egy emelettel följebb helyezték el, a sétaudvarra is külön vitték le őket. Arctalanok és testetlenek voltak, mint az angyalok, és azok is maradtak, noha sikerült kapcsolatot teremteni velük:

csikokra hasogatott kombinéból sodort kötélén engedték le anonim leveleiket – szív formájú malterdarab volt rajta a nehezek –, és mielőtt visszahúzták a rákötözött válaszokkal, a zárkatársak – Báró, Pulya, Lajcsika, Kőrösi Bandi, Piros Ferkó és Kója – együtt szimatolták és simogatták a nyitott ablakon belógó selyemcsíkot.

Édes kis Árvám, írta Kója kisorsolt levelezőtársának, mert a lány mindössze annyit árult el magáról, hogy nincsen senkije, és a többiek sem voltak közlékenyebbek, csupán a félelmeikről írtak, meg a vágyaikról: *végigmenni vasárnap a korzón, frissen ondo-lálva, selyemruhában, Istenem...*, a tényeket azonban kerülték, tartva az esetleges lebukás következményeitől. Kója később is sokat gondolt rá, próbálta elképzelni, milyen lehet a melle, a szája, a nevetése, még álmodott is róla, de – ébren vagy alva – mindig csak háttal, elmosódva jelent meg, elsuhanó árnyként egy soha nem látott város ismeretlen járókelői között.

Nézzétek, egy nő!, erősödött orkánna a fuvalat, fordult száz és száz fej egy irányba – akár a napraforgótáblák virágzó tányérjai –, és valamennyi pillantás egyetlen pontra szegeződött: a kátyús makadámúton csörömpölő, kannákkal megrakott stráfkocsira, amelynek bakján a kocsis mellett kétségtelenül egy nő ült. Formás és fiatal, sötét haját összekócolta, szoknyáját szemtelenül fel-fellebbentette a szél, és még Márió is megszállottan bámulta, bár a többiekkel ellentétben nem a nőt látta benne, hanem *a szabadság emb-lematikus manifeszta-cióját*. Márió néhány évvel idősebb volt Kojáéknál – tulajdonképpen véletlenül került közjük, bár eléggé taláalomra szedték össze a társaság többi tagját is –, és kedvelte az ilyen, Piros Ferkó szerint *agyonkomplikált hülyeségeket*, mert segítségükkel hosszú körmondatokban definiálhatta bonyolult gondolatait a létről és nemlétről, vagy a repülés transzcendenciájáról, ám nyers egyszerűséggel is tudott fogalmazni, például ásás közben, a völgy nevének etimológiáját fejtegetve. A hatméteres alapárkokat csákánnyal vésték ki a köves talajon, és Márió eközben született precíz magyarázata – *Dudujka szláv szó, egyesek szerint azt jelenti: anyamell, szerintem viszont apaf...* – szállóige lett a tábor lakói között.

Pedig a Dudujka-völgyben épülő Egyetemváros elíziumnak tűnt a hideg és sötét márianosztrai börtöncellák után. Bár a tábort – a barakkokat, ahová jószerivel csupán aludni jártak – és az építkezés területét is kerítés övezte, a szögesdrót nem látszott a gyorsan emelkedő falak, a burjánzó nád és káka

takarásában. A tágas ég és az alatta körben kitárulkozó lankák azt a csalóka érzést keltették a rabokban, mintha innen bármikor kísétálhatna az emberfia, de már az első napokban rájöttek, hogy a benyomás téves, és a hatalom tett róla, hogy ez eltörölhetetlenül be is vésődjék minden elítélt agyába; az első – és Koja otléte alatt az utolsó – szökött rabot két nap múlva kutyaugatástól kísérve, felismerhetetlen arccal, talpig véresre marcangolva, kéz- és lábbilincsben hozták vissza, és miközben körbehajtották a táboron, kiabálnia kellett, *így jár, aki szökni próbál...*, a hangja azonban egyre gyengült, és végül járni sem tudott, előrebukott fejű, összecsuclott bábuként vonszolták tovább valószínűtlenül kicsavarodott karjánál fogva a smasszerek.

A táborat átszelő út a meszesgödör mellett kanyarodott el, és amikor az ebédes kocsi odaért, Koja testközelből láthatta a jelenést: a fiatal nőt, amint éppen lehajol a lába melletti dobozban matatva, és néhány másodpercig káprázó szemmel bámulhatta blúzának kivágásából előbuggyanó mellét.

Vigyázzon, még elveszti őket, szólta oda önmagát is meglepve, hogy a régi, vagány Koját nem tudták kiverni belőle a Bartók Béla úton a Katpol pincéiben – kis, acélbetétes gumibotja volt a vallatótisztjének –, de torkát emberi hang helyett csupán valami rozsdás csikorgás hagyta el, és észre se vette a lába előtt landoló paklit.

Aztán elszállt a pillanat – a kő is vele; a robbanás máskorra maradt –, és a kocsi nehézkesen továbbdöcögött a központi barakk felé, ahol megrázták az ebédszünetet jelző kolompot, Koja azonban nem mocant, míg Piros Ferkó széles vigyorral oldalba nem bökte, *vedd föl, te marha, a néni direkt hozzád vágta a cigit, te meg csak állsz, mint útszélen a faszent...*

2.

Kiszúrt téged, dünnyögte Báró munka után a fürdőben, amíg egymás hátát szappanozták, és önfeledten engedték át magukat a tisztálkodás gyönyörének.

Ez is Dudujka kedvezményei közé tartozott a kváziszabadság és a kiadós ételek mellett – ugyanazt kapták, mint a smasszerek meg a munkát irányító civil műszakiak, csontvázbrigádokkal nem lehet a Tervet teljesíteni –, a rozsdás zuhanyrózsákból záporozó meleg víz pedig minden nap tisztára mosta porlepte, sajgó testüket, és a lejtős cementpadlón piszkosszürke habot vetve, széles ereken vitte magával sorsuk nyűgének egy részét is a rácsos lefolyók felé. Tűző

napon dolgoztak kora reggeltől késő délutánig a hirtelen beköszöntő májusi nyárban – az építési területen minden fát kivágattak a kivitelezők –, Koja és a haverjai azonban nem bánták, örültek a szabadban végzett munkának, bármily fárasztó volt is: simogatásnak érezték a hegyekből lezúduló vad szeleket, frissítőnek a zivatarokat, és áldásnak a tikkasztó meleget három év bezártság után.

Gyorsan leburnultak, mintha a mögöttük hagyott börtönévek alatt le sem kopott volna róluk az önfeledt Maros-parti strandolások zománca, azonban a feketevágásért, a beszolgáltatás elmulasztásáért vagy rémhírterjesztésért évekre ítélt parasztemberek nap-soha-nem-érte, hófehér lábaszára pecsenyévé égett a munkaruhának osztott rövidnadrágokban, és jobb híján cementeszakából, kátránypapírból kötöztek lábszárvédőt magukra, amely sebesre dörzsölte felhólyagzott bőrüket, és néhányuk a csupasz karját is betekerte. Kojáék bádogbrigádnak hívták őket, olyanok voltak, mintha Őz birodalmát építenék, *madárijesztőnek meg itt vagy te,* vigyorgott Piros Ferkó, és beletúrt Koja akkor még sűrű, napszítta szőke hajába.

Kiszúrt téged. Megkérdezte Lajcsikát, ki az a kockafejű ürge a meszesgödörnél, ismételte meg Báró, mert azt hitte, Koja nem hallotta korábbi szavait. *Hazudsz, a kockafejűt nem mondta,* boksolt a gyomrába Koja, ám Báró csak nevetett, felvillanyozta az esemény, és már a randevút szervezte volna az ügintéző lánnyal, ami az adott körülmények között örült ötletnek tűnt, őt azonban elragadta a hév, *Lajcsikával üzenhetnél, hogy találkozni szeretnél velem,* merült el a részletekben, s mert Koja tovább hallgatott, hátba vágta, és fölüvöltött: *mázlista vagy, hát nem érted? Megfogtad az Isten lábát! Micsoda nő, apám!*

Azt se tudom, mi a neve, dörmögte Koja törülközés közben, bár nem kellett hozzá név, hogy megjelenjék előtte az a két kihívó domborulat a lángba borult arc alatt; a lány észrevette rátapadó pillantását. *Boros Ica,* világosította föl a párbeszéd végére éppen odaérő Lajcsika. Tagbaszakadt, birkatürelmű társuk az irodán dolgozott, ahová a lány bevitte a papírjait.

Az építkezésre érkező étel- és egyéb szállítmányokat mindig átvizsgálták a smasszerek, nem rejtőzik-e köztük tiltott eszköz: könyv, újság, fegyver, netán rádió-adóvevő, de a szállítókat is ellenőrizték. A rendszer elszánt ébersége, örökös gyanakvása és dühödt bürokratizmus a munkatáborokat sem kerülte el, a fejtörő a saját anyjukat vagy nővérüket is iga-

zoltatták volna, ha netán a tábor területére tévednek. Pihenőhelyül és zivatarok idején menedékkül egy deszkabódé szolgált félúton a meszesgödör és a központi barakk között, ott azonban főleg Lajcsika tartózkodott méteres kimutatásokat körmölve, mert az odarendelt örök időről időre bejárták a terepet, noha a munka felügyelete nem tartozott a hatáskörükbe, ám a foglyoké annál inkább; árgus szemekkel figyelték, nem csoportosulnak-e valahol többen a kelleténél, nem ácsorognak-e tilalmas helyeken a kerítés vagy a kapu közelében.

A lány először járt a telepen, és az ezzel járó formáságokat a táborparancsnokságon intézték, Lajcsika ezért kísérte el a belső irodához. Útközben hetehavat összehordott, még azt is elhadarta, egyetemre járt a haverjaival, és fegyveres összeesküvésért ítélték el őket (pedig csúzlit se találtak a házkutatásoknál, nemhogy puskát!) A lány szórakozottan hallgatta, majd az ajtónál hirtelen elvágta a szózuhatagot, *azt a szőke fiatalembert a meszesgödörnél ismeri? Ő is magukkal volt? Azt mondja, medikus? Én sportolónak néztem,*

idézte Lajcsika, és kényszeredetten elvigyorodott. Na, akkor jöttem rá: az egész kísérgetés miattad kellett, a parancsnokot nélkülem is megtalálta volna, csakhogy rád volt kíváncsi. Kutya legyen, ha értem, mi a fenét esznek rajtad a bigék, vakarta meg izzadtságtól csapzott fejét, aztán beállt a tus alá, de rögtön ki is ugrott alóla, *a francba, miért zártátok el a meleg vizet?*

3.

Koja olyan volt azokban a hetekben, mint akinek elment az esze. Nappal ábrándozva kóválygott, a professzor kétszer is az utolsó pillanatban kapta derékon, hajszálon múlt, hogy bele nem gyalogolt a füstölő meszesgödörbe, éjjel meg álmatlanul fetrengett csikorgó vaságyán, a szalma hajnalig zizegett alatta, szeme köré sötét karikákat festett a kialvatlanság, és ezen nem segítettek a táborban terjengő pletykák sem, hogy *az a Boros Ica mekkora egy ribanc, az építőanyagot szállító sofőrök szokták partiba vágni, ő a téje szombatoként a hajnalig tartó kártyacsatáknak valami városszéli lebujsban, oltári nagy kurva, különben is akkora a fenéke, csak a fele fér el a bakon.* A két utolsó megállapítás Pulyától származott; a lány rá se nézett, pedig Pulya mindent elkövetett, hogy felhívja magára a figyelmét, épp csak cigánykereket nem hányt az ebédes kocsi körül, amelyen érkezni szokott, Kojáról azonban minden lepergett, a gyalázó szavak nem jutottak el a tudatáig, Boros Ica képe függönyként lebegett közte meg a külvilág között, csupán akkor lebbentette félre, amikor a nap magasra hágott, és közeledett az ebédidő. Olyankor odament az úthoz, megállt egy csenevész csipkebokornál, szórakozottan rugdosta a talajból kiálló kődarabokat, és nem érezte a tuskés ágak karmolását a lábán.

Piros Ferkó, Báró, Lajcsika és a többiek aggódva figyelték, miként ejti mindinkább rabul barátjukat a szenvedély, igyekeztek a közelében maradni, falaztak neki, ha a művezető vagy a smasszerek megjelentek, próbálták józanságra bírni, titkon azonban ők maguk is reménykedtek, bíztak benne, hogy a kitarató rajongásnak meglesz a gyümölcse, és nekik is jut valami a majdani beteljesülés gyönyöréből.

A Sztálin-szobor avatása a Felvonulási téren (ma: Ötvenhatosok tere), 1951 (Fortepan/Magyar Rendőr)

Így aztán mindannyian megkönnyeb-
bültek, amikor hosszas tusakodás után Koja
rászánta magát a levélírára, bár ennek is
volt kockázata: a legkisebb kihágás is ma-
gában hordta a fegyházba való visszakül-
dés veszélyét, márpedig nem volt olyan ne-
héz munka vagy helyzet Dudujkán, amiért
ne lett volna eldorádó a dohos nosztrai
zárkákhoz, az örökös éhezéshez, és az ot-
tani személyzet öncélú kegyetlenkedésé-
hez, a *ne csak őrizd, gyűlöld is* jelszó
gyakorlatához képest.

Akadtt ugyan itt is kekeckedő foglár,
aki unalmában vagy éppen ideológiai el-
lenszenvtől fütve feldúlta a hálótermeket,
szétdobálta kevéske személyes holmijukat,
kiszóratta, aztán fölszedette velük a stró-
zsákok szalmáját, de néhány elszánt fickó
– élükön Piros Ferkóval – kihallgatást
kért a táborparancsnoktól, és panaszt tett.
Nosztrán vagy a Csillagban – ahol még az
elsőfokú ítéletre várva töltöttek végtelen-
nek tetsző hónapokat – reklamáláskor meg-
esett, hogy a fogoly egy hét sötétzárkát
vagy hat óra gúzsbakötést kapott igazság-
tétel gyanánt, Dudujkán azonban a szocia-
lizmus egyik fellegvára épült rabmunká-
val, és a parancsnok azonnal átlátta, hogy
az éjszakai pihenés rovására kirótt körletrendezések
az építkezés lassulásához vezethetnek, és ha felvető-
dik a felelősség kérdése – netán a szabotázs lehetősé-
ge –, ő sem ússza meg szárazon, így azután a fakó-
szőke, vizenyős szemű őr – Csipásnak és Takonynak
becézték az elítéltek – másnapra eltűnt a táborból,
mint korábban az a smasszer is, aki ebédosztáskor
olyan mélyen hajolt a kondérba, hogy beleesett a ma-
radék gulyáslevesbe.

Koja nem kapott választ a levélre, Boros Ica azon-
ban minden nap egy gombbal többet hagyott nyitva
a blúzán, egyre mélyebb betekintést engedve az ár-
nyékos völgybe, amely az áttetsző vászon alatt az
édenkert sötét bozontjáiig vezetett, Koja azonban soha
nem jutott el *odáig*, mert amikor fantáziája nekiló-
dult, elakadt annál az elképzelt mozdulatnál, amellyel
végre megérintheti vágya tárgyait, pedig a bánatos ló
– mintha kifejezetten az ő óhajának engedelmesked-
ne – a meszesgödörnél mindig lelassította amúgy is
lustán poroszkáló lépteit, időt hagyva szemlélődésre
és álmodozásra.

A Sztálin-szobor avatása a Felvonulási téren, 1951
(Fortepan/Magyar Rendőr)

4.

(..valaha patak folyt át a völgyön, összegyűjtve
a dombokról csordogáló ereket; a lapályos részeken
elcsendesedve tóvá szélesedett, partján gyékények
bársonybuzogányai bólogattak a sásliliomok lángoló
kelyhei fölött, rucák költöttek a zombékon, fémesen
csillogó tollú gácsérok siklottak a csendes vizeken le-
lebukva zsákmányért, és a felszínre érve szikrázó
vízcseppeket ráztak le magukról; a lejtőkön araszos
zuhatagok, zúgók csobogtak, pöttyös pisztrángok
ficáncoltak a gömbölyűre koptatott kövek között, de
a vízfolyás már jóval az Egyetemváros építése előtt
eltűnt rucástól, pisztrángostól; törmelékkal, szeméttel
töltötték föl a közeli nagyváros lakói, csupán néhány
pocsolya emlékeztetett az egykori patakra, kivált lan-
gyos májusi éjszakákon, ha a duzzadó holdvilág pen-
delyét ledobva, pőrén merítkezett meg bennük, vagy
felhangzott a pázrásra készülő unkáknak egyhangú kar-
dala, és a felszín alatt bizsergő vaskos gyökerekből
hajtani kezdtek a sásliliomok kardlevelei, maguk
előtt tolvajra készülő bimbóikat...)

5.

Ama bizonyos napon, amelynek hajnalán a kanyar menti tócsa szélén kinyílt az első sásliliom, a szokottnál jóval korábban érkezett az ebédes kocsi.

Koja későn vette észre, átkozta is magát, amiért elmulasztotta a várva-várt pillanatot, hogy szemének sóvár kameráival újra meg újra lefényképezze azokat a részleteket, amelyekkel – mint a kirakós játék darabjaival – eljátszhat a másnapi viszontlátásig, bosszúsága azonban hamar elszállt, mert a kanyar után a kocsi hirtelen megállt, Boros Ica leugrott a bakról, megrázta rakoncátlan sörényét, és csípőjét ringatva lassan elindult a bódé felé, a kocsis csak azután csapott a ló csontos farára. Koja némi hitetlenkedő tétozás után felismerte a váratlan lehetőséget, és – kezébe nyomva a keverőrudat – otthagya az értetlenül bámuló professzort a fortyogó mésszel, sebtében letépte az útszélén szárbá szökkenő virágot, aztán az alvajárók biztonságával átvágott a vizenyős lapályon, ahol léptei nyomán újabb nehéz illatot árasztó sásliliomok furakodtak elő a mélyből, szédült méhrajok keringtek a kitáruló kelyhek fölött, és mire belépett a félig nyitva hagyott ajtón, narancsszín virágtenger hullámozott mögötte.

6.

Lajcsika éppen akkor nézett föl az előtte tornyosuló irathalmazból, amikor az ebédes kocsi csörömpölve továbbhajtott, és Koja otthagya a meszesgödrot a professzorral. Egyedül volt a faházban, mert a két smaszszér már vagy tíz perce megkezdte szokásos körútját, Boros Ica pedig még nem ért oda. Lajcsika lomha mozgása, nehézsége, izzadságtól gyakran gyöngyöző homloka mindenkit megtévesztett: azt hitték, az agya is úgy jár, mint a lába, pedig gyorsvonati sebességgel működött, a másodperc töredéke alatt rájött: nincs itt semmi keresnivalója, mostantól a párkák ujjai fonják a szálakat. Találomra felkapott két dossziét, és kilépett a kalyiba hátsó ajtaján. Az öröknek híre-hamva sem volt, viszont – valami titokzatos hívásnak engedelmességgel – egymás után érkeztek Koja haverjai: elsőnek Báró, mozgékony majomarcán a várakozás izgalmával, utána Piros Ferkó bicegett sántikálva – még mindig fájt az öregujja a múltkor ráejtett kódarabtól –, majd Pulya került elő fontoskodva, kezében lapáttal, mögötte Kőrösi Bandi, kötegbe kötött zsákokkal a vállán, és végül, szokás szerint utoljára, maga előtt üres malteros talicskát tolvá Márió is megjelent, pedig nem sokat tudhatott az

előzményekről, két hete átköltözött a szomszédos hálóterembe, ahová *bokorugró* pesti vagányokat hoztak – így hívták a sitten az elfogott disszidenseket –, köztük egy villogó szemű, szép cigányfiút, akiről – bár mindannyian sejtették, honnan fúj a szél – nem esett szó köztük.

Valamennyien körülállták Lajcsikát, és idegesen topogva várták, hogy mondjon valamit, Lajcsika azonban kifejezéstelen arccal hallgatott. Pulya türelme fogyott el leghamarább, és hüvelykujjával a bódé felé bökkve nekiszegezte a kérdést: *Bent vannak?*

Ühüm, bólintott Lajcsika aggodalmasan körbenézve, ám a távolodó stráfkocsi halkuló zörgésén kívül semmi sem zavarta meg a körülöttük elterülő majdani campus nyugalmát. A bódéból nem szűrődött ki semmi nesz, mozdulatlanul állt a vizenyős rét lilimaitól körülölelve, csupán valami láthatatlan energiagyűrű hullámozott körülötte – szinte égetett –, és a hátsó ajtót elfüggönyöző zsákvászondarabot rángatta-lobogtatta a feltámadó szél, de sosem lebbentette föl annyira, hogy be lehessen látni, pedig majd megvesztek a kíváncsiságtól. Képzletükben vad jelenetek játszódtak, amelyek ott kezdődtek, ahol a negyvenes évekbeli amerikai filmek szerelmi jelenetei abbamaradtak: a fantáziájuk szötte mozivásznon egymásba kulcsolt karok és lábak, összetapadó testek vonaglottak, és érezni vélték a deszkákon átsugárzó extázist; a fél karjukat odaadták volna a bódé sötét belsejébe vetett egyetlen pillantásért, ámde némák maradtak, bár magukban számolták, mennyi idő telhetett el, mióta azok kettesben vannak odabent.

Mi a fenét csinálnak ilyen sokáig?, tört ki Pulya, és rágni kezdte a körmét. *Bi-biztosan malmoznak*, válaszolt faarccal Lajcsika, és a többiekből kitört az ideges röhögés. Pulya sértett képpel fordított hátat, ám rögtön vissza is pördült: *az istenit, jönnek*, de akkor már mindnyájan látták a központi barakk túlsó sarkánál felbukkanó smaszereket.

Lassan, tempósan, beszélgetve ballagtak; ebben az ütemben talán tíz perc, mire ideérnek – pláne, ha rágyújtanak –, ám nyilván észrevették a bódénál ácsorgó csoportot, nem lehetett csak úgy elillanni előlük, különben sem hagyhatták cserben a bentieket. *Szólok nekik*, indult Pulya, Lajcsika azonban rá-mordult, s közben hallani lehetett, ahogy fejében csikorognak a fogaskerek.

A táboron belül civil művezetők irányították a munkát, az elítéltek viszonylag szabadon mozoghattak, a hulladék deszkából összetákolt kis raktárhoza kö-

rül azonban nem volt semmi keresnivalójuk, és ha az örök kiszagolnak valamit a történekből, annak beláthatatlan következményei lehetnek valamennyiükre nézve, azaz nagyon is beláthatók: ebből a helyzetből egyenes út vezet a pokolba, vissza Nosztrára, úgyhogy villámgyorsan ki kellett találni valami indokot az ottlétükre. *Tereprendezés*, lelt rá a megoldásra Lajcsika, hát persze, tereprendezésre küldték ide a többieket. Rengeteg hulladék hevert szanaszét a kunyhó körül, az apraját Kőrösi Bandi zsákjaiban, a nagyobb darabokat Márió talicskáján lehet az út mellé hordani, és a kupacokat valakik valamikor elszállítják... (s ha mégsem, az sem tűnik majd fel senkinek; a szocializmus lázas építése közben megszokott jelenség volt egy-egy évekre ottfelajtott téglarakás, takaros szeméthalom a parkok sétaútjain vagy a szépen helyreállított gótikus kápolna támpillérei között, ám ezen senki sem ütközött meg; a trehányság is szerves része volt a rendszernek az Elbától Vlagyivosztokig.)

De mi lesz Kojával meg a lánnyal? Ha kijönnek, azon a nagy üres placcon csak a vak nem látja meg őket, ha meg bent maradnak, és a smasszerek ott találják rájuk... na, arra jobb nem gondolni. *El kell terelni az örök figyelmét*, ütött Báró a fejére. *Na ne!*, tiltakozott Márió, *aztán mivel? Báró énekelhet nekik*, forgatta a szemét Piros Ferkó, újabb nyerítésre gerjesztve a többieket, mert Báró botfülű volt, ha zenekar játszott, nem ismerte fel a *Himnusz*t, ha pedig énekelni kezdett, mindenki menekült a közeléből. *Elég a hülyeségből*, mordult rájuk Lajcsika, *fogjunk hozzá, és ha ez nem állítja meg a smasszereket, legfeljebb összeverekesszünk. Amíg velünk foglalkoznak, Kojáék simán el tudnak pucolni.*

Ők igen, de mink itt maradunk, sóhajtott fel Pulya, *osztán mehetünk vissza Nosztrára, pedig nem mi hegyeünk az Icával. Mért mi igrük meg a levét?*

Az eddig némán álló Kőrösi Bandi erre nagy ívben ledobta a vállát nyomó zsákokat, és ugyanazzal a lendülettel akkorát húzott be Pulyának, hogy eleredt az orra vére. *Koja is vállalná értünk*, mondta csendesesen, *hagyjuk a fenébe azt a szemetet, ne várjuk meg, míg ideérnek. Na ki az erősebb?*, emelte föl a hangját, és elgáncsolta Lajcsikát, mert a smasszerek felgyorsítva lépteiket már elhagyták a barakk innenső sarkát.

Ám amikor Lajcsika – magával rántva Bárót is – a földre zuhant, Pulya pedig a vért kezefejevel szétmázolva az arcán nekirontott Kőrösi Bandinak; amikor a fegyőrök előtt kinyílt a szélesen elterülő rét legszebb lilioma, és bent a faház poros irathalmazai között Koja remegő ujjakkal kigombolta Boros Ica blúzának utolsó gombját is, a központi barakk szélső ablakán derékig kihajolt egy egyenruhás alak, és hangosan kiabált valamit a smasszerek után.

A két ór megtorpant, majd sarkon fordult, és futólépésben bemaszírozott a parancsnok irodájába.

Lajcsikáék semmit nem észleltek ebből, akkor már csak egymás püfölésével voltak elfoglalva, és egyre elszántabban verekedtek, megvadulva, szinte önkívületbe esve tépték, öklözték, rúgták egymást, mint gyerekkorukban az iskolaudvar eldugott sarkában a farakások mögött nagyszünetben, amíg a csengő meg nem szólalt. Nem tudni, meddig tartott ez az eszeveszett küzdelem, amelynek Koja megjelenése vetett véget, ő választotta szét a verekedőket. Arcán úgy terült szét az elégedettség, mint lakodalmas asztalon a kiömlött a bor, és az sem tudta letörölni róla, hogy a békéltetés közben néhány eltévedt ütést is elérte: a szája sarka felrepedt, bal szeme pedig eltűnt egy szilvaszínű duzzanatban.

7.

Boros Ica másnap állig begombolt blúzban ült az ebédes kocsikakján, de így is kilátszott néhány piros folt a nyakán, Koja azonban nem gyönyörködhetett bennük. Nem a bedagadt szeme miatt, hanem mert nem állt megszokott helyén a csipkebokornál. Vonaton ült Lajcsikával, Báróval, Piros Ferkóval és még vagy kétszázadmagával együtt, Oroszlányba vitték, bányamunkára.

A smasszereket a névsor miatt hívták be a parancsnokságra, akkor állították össze a listát, hogy kiket kell másnap füzöláncon az állomásra kísérsni, s hogy hány új ember elhelyezéséről kell gondoskodni Dudujkán, mert több transzportot is vártak, a zsúfolásig telt börtönök ontották az elítélteket. Kellett az olcsó rabmunka a békeharcban, szükség volt rá az építkezések frontján, de meg kellett nyerni a szencsatát is.

CSAP JÁNOS

Visszaemlékezés

(részlet)

Csak pár percnyi az időm. Pipótól tudtam meg, hogy a Keleti pályaudvar érkezési oldalát megszállták az orosz páncélos erők. Lali öcsém csoportja elhagyta a tovább nem védhető, Baross téri központot az erős ágyútüzelés után. A jól működő egység nagy része az Aréna úton – Stefánia úton –, Zugló felé a Thököly úton foglalta el a védekező állásokat. Fegyverzetük hiányos volt, ez a kis egység szedett-vedett, hűséges, de felkészületlen szabadságharcosok vezetése alatt állt. Dudás Józsefnek feltétlen hű hívei.

Hamarosan találkozunk velük, és Pipónak mindenben igazat adtam. Az Aréna út és a Thököly út sarkán már látható a szovjet tankok tűzereje, a Sportot több lövés érte, a kávéház ablakai darabokra törve, a berendezés összetörve, és máris sietnek felém a volt híveim, a rongyosok, a gyermekkori Magyar Légión tagjai. (Mert hát ilyen is létezett a hetedik kerületben. Kishúgommal nyomtattuk ezerszámra a kis guminyomdánkkal, hogy „A Magyar Légióba lépjétek be!” Tizenegy éves koromban, amikor a húgommal ezt játszottuk, a mamánk eltúrta a nevetséges játékunkat, örült, hogy nem a Garay piacon töltjük az időnket, ahol még el találánánk csenni valamit.

(...)

Először a három Cservely testvér tizennégy-tizenöt fegyveres társaságában beindította a nagy játékot. Zsidó Laci, Bütyök, Talpas, a suttyó paraszt Pista, „orosz Eta”, a vörös Pali Mancsi, Krausz Pista. Mindannyian külön csoportot szerveztek, a legértékesebb fegyveres csapat Bütyök társasága volt, ahova sok kiskatona állt be. Ott somfordált Kacska is, nagyszámú, volt rab bányásszal.

Első tettem volt, hogy az élelmiszerboltot a sarki házmesterrel kinyitattam, minden élelmiszert szétosztottam a felkelők és a lakosság között.

Kiáltványt tüztünk az üzlet bejáratára: „A Budapesti Forradalmi Bizottmány nevében a Nép számára minden értéket lefoglalt ifj. Csap János.” Közben

Az itt közölt írással az 1956-os forradalomra és szabadságharcra, valamint Csap Jánosra emlékezünk, aki 2019. szeptember 7-én hunyt el a kanadai Nanaimóban.

megérkezett Wágner Frici is, aki feltörte a kis benzinállomást. Százszámra álltak az üres befőttesüvegek, a lakosság pumpálta, töltötte a jövő Molotov-koktélok.

Kinyitattam a Vaskapu kifőzdét, ahol hamarosan krumplileves főtt tarhonyával, de sok élelmiszert itt nem találtunk. A volt Kóbor vendéglőt, a cukrászdát az eszpresszóval is a birtokunkba vettük, mert minden falat élelmiszere, italtra, tüzelőre szükség volt.

Áttekintettem a helyzetet. A közvetlen közeli és a továbbterjedő utcákon egész Chicago – a Verseny utca, a postaállomás a Keleti pályaudvar indulási oldalát beleértve, a Városliget, az Ajtósi Dürer sor egészen a Nürnberg utcáig – az én befolyásom alatt álló harci csoportok kezében van, habár ezt nem tudta minden felkelő.

A figyelők, a harcosok, az aktív résztvevők a nagy kiterjedésű városrészben alig voltak észrevehetőek. Számuk meghaladta az ezerszázat, azonban csak tíz százalékuk számított harcosnak!

Wágner Frici félrevont. „Itt az idő, hogy megismeresselek az én kis titkossal.” Magához húzott, lementünk egy nagy lakóház pincéjébe, ahol nagy számban tartózkodott az ágyúzás elől menekülő lakosok apraja-nagyja. Szemükben félelem. Sok időm nem volt.

Frici az egyik pincéből a másikba vezetett. Régi, 1944–1945-ben használt óvóhelyek, jó állapotban voltak. Egy ilyen, mélyebben fekvő pincéből lementünk a Thököly út alatt futó széles csatorna világításáig. A koromsötétben Frici erős elemlámpája mutatta az utat. Kiselőadást tartott a pesti csatorna hálózatról, amit még 1880–1910 között építettek ki, a párizsi csatornahálózat mintájára. Igen egyszerű, ha valaki jártas benne, majdnem egy órát töltöttem vele a kísérteties labirintusban.

Több helyen megálltunk, mellékágakat mutatott, különös, alig látható jelekkel. Itt voltak elrejtve az alvilág kincsei: elsősegély, orvosság, iható víz, szükséges élelmiszer, fegyverek, lőszer, kézigránatok. Négy orosz egyenruha, csizmától a tányérsapkáig. Hat vadonatúj rendőr egyenruha, teljes felszereléssel, a télikabátig bezárólag.

„Fricikém! Honnan és mikor? Hogy tudtad ezeket a kincseket összehordani?!” „Testvérem! Amíg te a sokaságot figyelted, szervezted a csüggedőket, az elesettekbe lelket öntöttél, addig mi sem voltunk télenek. Majnik Jancsi segítségével hosszú évek alatt, jóformán darabonként szedtük, illetve loptuk össze ezt a kis raktárt, amiről nagyon kevesen tudnak.”

Adott egy pontos kis jegyzetet, amelynek segítségével, mint egy térképen, mindent meg lehet találni. Ezek a tartalékok végveszélyben az életünket menthetik meg. A csatornarendszerben könnyen fellelhető ki- és bejárati helyek vannak.

Valószínűleg a város alatt még több – a miénkhez hasonló – titkos tároló van. Azzal egy kis vaslétrán felkapaszkodtunk, alig másfél méterre a fejünk felett gyenge világosságot láttam. Frici könnyedén felnyomta a vasfedelelet. A Jobbágy utcában – valamikor Klein bácsi süteményes gyárának udvarán – találtuk magunkat. Jólesett a friss levegő!

(...)

Frici megemlítette, hogy csak négy ilyen kézzel rajzolt térkép van. Az egyik az édesanyjánál, a másik Majnik Jancsinál, egyet nekem adott, az utolsó példányt magánál tartotta.

Érdeklődtem Majnikról, aki a csepeli gyárakban tevékenykedett, ahol tűzoltóparancsnok már évek óta, és az ottani Forradalmi Bizottmány tagja, ezt Wágner Frici tudta.

A gyárban a nagyszámú erős, fegyveres munkások kezükben tartják a telepet. A hatalmas orosz nyomás ellenére, a csepeli és a környező üzemekben, a lakótelepeken a támadóknak nem sikerült egy talpalatnyi helyet sem nyerni. Ezeknek a fegyvereseknek nagy része világháborús katona, szociális érzelműek, de szovjetellenesek, legtöbbször Nagy Imre híve!

Frici szerint az általános sztrájk a szovjet által uralt városokban és falvakban is országshatáron tart.

Kádár János bábkormányja sem a munkások, sem a parasztok, művészek, tudósok között nem talált híveket. Egyedül a romániai és Csehországba menekült politikai megbízottak – a volt ávosok – vannak mellette.

Megemlítem, Nagy Imre kormányának több tagja, családjaikkal együtt a Jugoszláv Követségre menekült. Mindszenty hercegprímásnak sikerült eljutnia az Amerikai Követségre. Maléter Pált, több magyar főtisztal egyetemben, a szovjet hadsereg parancsnoka törbe csalta, és letartóztatta. Ismeretlen helyen tartják fogva!

Központi irányítás alig-alig létezik. Egyedül a Dudas vezette Forradalmi Bizottmány működik.

(...)

Május 1-jei felvonulás, jobbra a Dózsa György út a Dembinszky utca irányából nézve, és a Sztálin-szobor, Sztálin tér (ma: Ötvenhatosok tere), 1954 (Fortepan/Forstepan)

Vidéken van a legnagyobb ellenállás: Győr, Dunapentele, Pécs. A mecseki erdőben és a bakonyi erdőszegben erős honvéd egységek működnek.

A székesfehérvári páncélos laktanyát az oroszok szinte küzdelem nélkül megszállták.

Így nézett ki a reménytelen helyzetünk!

Talán pontosan itt lehetne alkalmazni a városi gerillaharcosokat. Itt lehetne lelassítani az ellenséges erőket: ha a külső segítség mégiscsak megérkezne, a megszállókat felmorzsolná. (Ekkor még nem tudtam, hogy az angol kémelhárító ezredesnek lett igaza. Az Egyesült Nemzetek, a Nyugat csak dumált!) Harcolni, meghalni senki nem akart az árva, vérző nemzetünkért.

A magyar ismét arra ítéltetett, hogy meg kell halnia! (...)

A kisbanda vezéreinek figyelmét felhívtam arra, hogy este 7-8 óra között a Sport környékének minden forradalmárát és a szimpatizánsainkat csöndítsék össze a református templomba.

Itt egy fontos felhívást fogok felolvasni!

Megint továbbmentem, nem messzire, csak a Domonkos utca sarkáig, egy tömbbel a Stefánia út felé. Itt, a templom melletti volt rendházban, dr. Tóth Ilona vezetése alatt ideiglenes tábori kórház talált otthont. A kommunista rendszer alatt a domonkos rendházat feloszlatták, csak egy picinyke helyet kaptak, a templommal egybeépített, de külön bejárattal a sekrestyét, a hatalmas rendház többi részét berendezték. Az új rendszer papjai tanítottak itt. Falusi

jegyzőiskolát állítottak fel, ahol a vidéki lakosság új csendőreit oktatták, de itt tanultak a párthű népnevelők is, akiket a katonai és polgári, a teljes iskolai életben alkalmaztak, természetesen az úgynevezett népgazdasági felfogás terjesztésére. Nem voltak ezek a népnevelők egyebek, csak hivatalos besúgók: provokátorok.

(...)

Tóth Ilona kórházának 85 ágyában vegyesen feküdtek civilek, közöttük nagy számban gyermekek és asszonyok. Lábadozó sebesült felkelők is. Egy külön osztályon – fegyveres örök társaságában – tizennégy szovjet katonát is elláttak, akik súlyos és kevésbé súlyos sérülésekkel kerültek ide. Őket is hűségesen, a lehetőségekhez képest gyógyította, ápolta, védte dr. Tóth Ilona, és a mellette lévő, csekély számú vöröskeresztes ápolónők, szanitécek. Volt közöttük egy hétéves hadifogságból hazatért, középkorú orvos is, oroszul tökéletesen beszélt. Ő foglalkozott a szovjet sebesültekkel.

Gyógyszer kevés volt – sebész, orvosi műtő nem létezett.

Dr. Tóth Ilonával fél óráig beszéltem, átadta a második emeleti irodák kulcsait, ahol érintetlen volt minden. Írógép, sokszorosítógép kettő is – papíranyagok. Talpas barátom mellettem állt, és a kórházi csoport egyik fegyverese is, egy 15-16 éves fiú. Ismerte az egész területet, már egy hete ott tanyázott.

Tele voltam tettvággyal! Leültem az írógéphez, fél óra múlva már készen állt az első stencil, amely csak lehúzásra várt.

Mind a hárman nekiláttunk a nagy munkának, mert itt mindent kézzel kellett kezelni. 1956-ban Magyarországon még ritka volt az elektromos írógép, és még ritkább az elektromos-automata másológép.

Nagy nehezen elkészült az első 200 darab, egyoldalas röpirat!

„Harcolunk! Támogassatok!” Vérlázító szöveg követte ezt a pár szót, amit azzal fejeztem be, hogy „Hiszünk az igazságosságban a magyar nép élethez való jogáért! Egy isteni, örök igazságban – aláírás: a Központi Forradalmi Bizottmány megbízásából ifj. Csap János.”

Nagy művem elkészülte után elbúcsúztam dr. Tóth Ilonától, nála hagytam egy pár röplapot, majd Talpas kíséretében visszatértem az Aréna út–Thököly út kereszteződéséhez.

A röpirat felét azonnal szétosztottam, a megmaradt példányokat Talpas magához vette. Vállalkozott, hogy minden háztömbbe egyet-egyet eljuttat. Este 11 órára adtunk egymásnak találkát.

Közeledett este 7 óra. Cigány származású, gyermekkori barátomat megláttam egy csoport közepén. Micú is ott volt. Kezet fogtunk, és sok-sok gyermekkori emlék rám tört, nagyon hiányzott Hauck Vili barátom, Ruttkay Ádám, a cimbalmos Jenő, de legjobban Greska Kálmán barátom, aki néhány évvel előtte öngyilkos lett. Cigány barátaim fegyvertelenek voltak. „Jámeszkám! – mondta nekem Boxos –, a cigánynak mindent ki kell bírni!” Boxos három napon át nem mozdult el mellőlem, árnyékként követett.

(...)

Hét óra elmúlt – 350-400 fegyvertelen ember gyűlt össze, főleg fiatalok, de öregek is: nők és férfiak. A fegyveresek félrevonultak a szétlőtt Sport kávéház védelmében, a református templom udvarán lévő Kóbor vendéglőbe, de jutott belőlük bőven mindenfelé. Ezeknek a csoportoknak nagy mondókát nem tartottam. „Barátaim, magyar testvéreim, bemutatkoznom nem kell, sokan ismernek ezen a környéken, de most nem a barát, nem az ismerős beszél hozzátok. A Budapesti Forradalmi Bizottmányt képviselem, a Dudás-csoport néven ismert szervezet részéről. Jelen pillanatban az ország megtépázott közigazgatása a mi kezünkben van, az ország területén lévő ellenállócsoportokat mi irányítjuk. Nagy Imre kormányja tehetetlen, menedéket kért külföldi követségeken. A jelenlegi fegyveres ellenállást hosszantartó általános sztrájk követi. A munkástanácsok kitartanak. A körzetünk eddig is mindent megtett, hogy lelassítsa, visszanyomja a támadó szovjet túlerőt. A fegyveres harcunk még nem ért véget – magammal hoztam a felhatalmazást, amely szerint minden volt rabmunkásnak, rab bányásznak, politikai-gazdasági avagy közbüntényesnek, akik kitartanak ebben a végső, elkeseredett harcban, akik a magyar népért küzdenek, elismerésként teljes amnesztiát, teljes rehabilitációt garanzálunk. Mi a szabadságunkat, emberi jogainkat védjük! Ez a Forradalmi Központi Bizottmány üzenete. Tartsunk össze! Rázzuk le a vörös rongyot a kesztről!”

Ezzel be is fejeztem a pár perces mondókámat. A mellettem álló Krausz Pista csendben megjegyezte: „Ha másért nem, hát ezért kivégeznek, ha egyszer a kezükbe kerülés!”

MAROSI GYULA

Ürgék a magyar történelemben

Az 1961 őszen kezdődő, kétéves katonai szolgálatomat egy híradó zászlóaljnál töltöttem. Itt nem azzal mulattuk el az időt, hogy teljes menetfelszerelésben valami drótkerítés mentén vagy lőszerraktár előtt örködtünk volna – a mindennapos alaki foglalkozásokon és az időnkénti lövészeteken túl, itt tanulni kellett. Ismerni az összes híradóeszköz működését, még elvi szinten is, de leginkább a gyakorlatban, és megadott, feszes szintidőn belül készülségbe kellett tudnunk helyezni őket. Késő estékbe nyúlóan gyakoroltuk a távirógépek értelmetlen, kódolt szövegeinek minél gyorsabb és hiba nélküli leírását. Századom nagy részét olyan fiúk tették ki, akik híradással vagy elektromossággal foglalkozó technikumokban szereztek érettségit, még olyan is akadt, aki abban az üzemben dolgozott, amely felszerelésünk egy részét gyártotta – én, meg még néhány, gimnáziumi érettségivel rendelkező, mi voltunk a töltelék.

Szerencsém volt, hogy idekerültem: más, kevesebb felkészülést igénylő alakulatoknál gyakrabban fordult elő, hogy „bepillant gólya.” Ez azt jelentette, hogy miután egész nap a terepen mozogtunk, és jól elfáradva, télen kifagyva, megérkeztünk végre a körletbe, ott emeletes ágyainkat összehorogtatva, szalmazsákjainkból a szalmát az olajos padlóra szórva, épp nem viselt ruházatunkat, személyes tárgyainkat szanaszét hajigálva találtuk. Ügyeletes tiszthelyetteseink vigyorogva közölték: nyitva hagytuk az ablakot, és „bepillant a gólya”.

Minden hadseregben a napi működéshez szükséges dolgokat a tiszthelyettesek végzik: leszedik a ruhát, tisztát adnak helyette, ellenőrzik, hogy takarítva hagytuk-e el a mosdót, vécét, rendszeren bevetettük-e az ágyakat, beolajoztuk-e a géppisztolyokat, és leginkább ők tartják az unalmas, bágyasztó alaki foglalkozásokat.

A mi tiszthelyetteseink csak továbbszolgálók voltak, tizedesi, legfeljebb szakaszvezetői rangban, akik kétévi szolgálat után további négy évet vállaltak. Sok fizetést nem kaphattak, kellő iskolai végzettség hiányában előléptetésben sem reménykedhettek. Alighanem olyan fiatal emberek voltak, akik nem sok elképzeléssel rendelkeztek az életükről, talán szakmájuk

se volt, esetleg utáltak dolgozni. Lángeszűt se találhattunk közöttük: a kedvenc tizedesünk egyszer, takarodó után némi kis parazsat talált a vaskályhában – a szabályzat szerint el kellett volna oltanunk a tüzet –, leöntötte egy vödör hideg vízzel, miáltal a vaskályha szinte felrobbant: forró gőzt, hamut, a szétvetődő kályhacsövekből kormot lövellt szét. Éjfél lett, mire annyira összevackolódtunk, hogy lefekhessünk. Másnap aztán vakarhattuk, festhettük a falat, a menyegyzetet. Újonc korunkban rendszeren meghajszoltak minket, az arcunkba ordítottak, ha esett az eső, dízlépésben meneteltettek az udvaron, miáltal derékig vizesek, sárosak lettünk, tiltott tárgyak utáni motozáskor beleolvastak kapott leveleinkbe – féltünk tőlük. Előfordult, hogy lopkodtak: időnként eltűnt egy-egy golyóstoll, körömvágó kisolló, egy pár meleg zokni.

1961-ben alighanem az '56-os forradalom következményeként volt szüksége a Magyar Néphadseregnek efféle alakokra. A tisztek, sorkatonák közül jó néhányan lőttek az oroszokra, őket – akiknek nem sikerült idejében nyugatra menekülni –, Maléter Pál honvédelmi miniszterrel az élen, felakasztották. Sokakat mint megbízhatatlanokat – mert mondjuk nem voltak hajlandók fegyvertelen tüntetőkre sortüzet löni – elbocsátották a seregből. A hivatásos tiszthelyettesek, akik legtöbbször volt valamilyen, a civil életben is hasznosítható képesítésük, maguk hagyták oda. Zászlóaljunknál is csak ketten maradtak, a gépkocsiszerelő-műhely főnöke és egy fegyvermester.

Századparancsnokunk és a szakmai előmenetelünkért felelős szakaszparancsnok tisztjeink természetesen tudtak a gólya időnkénti berepüléséről. Ha másból nem, hogy egy-egy ilyen eset után napokig fáradtak, figyelmetlenek, morcosak voltunk. És nekik nem volt szükségük efféle fegyvelmezésekre. Megtettünk mindent, ami tőlünk telt, olykor még élveztük is a feladatokot, sosem maradtak miattunk szegényben. De nem állíthatták le, magasabb szintről érkezett a gólyához a parancs: a zászlóalj alezredesi rangban lévő politikai tisztjétől. Akitől gyakran hallhattuk: „majd mi gatyába rázzuk ezt az ellenforradalom alatt elszemtelenedett, hóbörgő ifjúságot!” A korszak egyik kulcsszava volt a „hóbörgő”: ha bárki szová merészelt tenni bármit, rögtön megkapta, hogy „hóbörgő”. Így van ez minden diktatúrában: ha olyat mondasz, ami neki nem tetszik, már vágja is hozzád valamelyik bejáratott megbélyegzését. Az alezredes elvtárs mögött álló politikusi hatalom alighanem utálta a korosztályomat – esetleg még mindig félt is tőlünk –, jónak

látta mielőbb belevetni a fejünkbe, hogy hol is lakik a Jóisten. A gólyareptetés végrehajtására kiválóan alkalmasnak bizonyultak az elvtársi elvárásokkal azonos erkölcsi szintű továbbshzolgálók.

Századparancsnokunk született katonameber volt, nem a rossz értelemben vett merev és szögletes, hanem olyan személyiség, aki képes egy közösséget összetartani, irányítani. Aki maradéktalanul betartatja az előírt fegyelmi szabályokat, de tudja azt is, hogy buzdítással, dicsérettel adott esetben többre megy, mint fenytéssel. Aki egy tíznapos, a Bakonyban, esetleg tókig sárban töltött, varsói szerződéses hadgyakorlat után, amikor mindnyájan szédelegtünk a fáradtságtól, inkább vigyázott ránk, mint parancsnokolt. Nem mondom, hogy rajongtunk volna érte – helyzetünkben nem volt semmi rajongani való –, de becsültük.

Nemcsak jó katonatiszt volt, hanem a rábizott technika jól képzett szakembere is. Egyszer valaki, szerencsétlen marha, valami sérelem miatt – mert nem kapott szabadságot, vagy fene tudja, miért –, az egyik tízkerekű, nagy, kivonulós kocsis reléjébe belétört egy gyufaszálat. Napokig keresték okos fiúk a hibát, de nem találták, pedig még az is ott serénykedett, akinek a civil kori üzemeben ezt a relét gyártották. Végül századosunk lement a kocsishoz, matatott egy ideig, és fél óra múltán egy csavarhúzóval kipiszkálta a fadarabkát a rézlemezek közül. Nem csinált belőle nagy cirkuszt. Kiderítette persze, ki volt az elkövető, és akár büntetőszázadba is küldhette volna – a „futkosóba”, ahogy magunk közt neveztük, mert ott minden ténykedést futólépésben kellett végrehajtani –, de csak áthelyeztette a jakumókhoz – korabeli szovjet jövevényező: gépkocsizó lövészt, azaz talpas gyalogost jelent.

Történt, hogy egy reggeli sorakozóra tizedesünk úgy buzdított minket, hogy „gyerünk, ürgék, mozogjanak, mintha élnének!” Századparancsnokunk az épületből kilépve meghallotta, a felsorakozott század előtt magához rendelte, és kivörösödött arccal, nagyon szigorú hangon szinte rákiáltott:

– Ezt az ürgét még egyszer meg ne halljam! Megértette?!

Tudtuk elejtett félmondataikból, grimaszaikból, hogy tisztjeink se tartják sokra ezeket a továbbshzolgálókat, de ez volt az egyetlen eset, hogy a legénységi állomány előtt szidták le valamelyiküket. Akkor azt hittük, századparancsnokunkat az böszítette fel, hogy egy senkiházi „ürgének” nevezte az ő képzett és megfelelő teljesítményt nyújtó katonáit.

Jó negyedszázaddal később Gyarmathy Livia dokumentumfilmeket kezdett készíteni a recski fogolytábor még fellelhető túlélőiről, és az akkor már tizenéves barátságunk okán – két mozifilmet is rendezett a könyveimből – megnézhettem az összes felvett, még vágatlan anyagot. A dátum: 1987 – amikor számosan akadtak még, politikai befolyással is rendelkezők, akiknek mindez nagyon nem tetszett, akik a recski fogolytábornak még a létét is tagadták volna, de mivel a forgatást már nem tudták leállíttatni, sajátos módszereikkel próbálták elgáncsolni. Feljelentéseket tettek az alkotók, a megszólalók ellen, Livia naponta több, durván fenyegető telefonhívást kapott, szétvagdalták a házuk előtt álló autója kerekeit... Livia szinte hihetetlen kitartásával folyt tovább a munka. Még az is előfordult, nyilván barátságunk tudott volta miatt, vagy sokszor láttak előfordulni a kisvetítő körül, hogy éjjel kettőkor nálunk is megszólalt a telefon, és valaki torzított hangon azt mondta: „Idefigyelj, te geci...” Mindez tulajdonképpen annyiból érdekes, hogy tudjuk: ez utóbbi szó már akkor is jelen volt az úgynevezett politikai közbeszédben, igaz, fű alatt, magánfecsejekben, a hatalom birtoklásának demonstrálásaként. Ma a magukat ellenzéknek nevezők használják, már a liberalizmus mámorában a kiválasztottak harsányságával – lényegében ugyanazok. Ezután halálhörgés, majd: „meg!” „dög!” „lesz!”

Addigra már sok mindent, a lényegét tudtam a recski táborról, de az elbeszélőket hallgatva, megdöbbsentő részletekkel szembesültem. Például, hogy az őrszemélyzet a kalóriát alig tartalmazó moslékétel, a testi kínzásnak megfelelő munkakörülmények mellett, nyilván megszegényítésként „ürgének” nevezte a rabokat – elképzelhetően más munkatáborokban is.

Akkor eszembe jutott volt századparancsnokom negyedszázaddal korábbi dühkitörése. Valószínűleg ismerte az „ürgézés” eredetét – katonamebernek mesélgetnek egymásnak –, és ezt nem tűrhette. Bizonyára, a forradalom leverése után, mindazoknak – a lelkiismerettel rendelkezőknek –, akik továbbra is katonatisztak akartak maradni, komoly belső elhatározásokat kellett tenniük, hogy melyek azok a cselekedetek, amelyeket már parancsra se hajthatnak végre. Iránta érzett hajdani megbecsülésem meghatványozódott.

Hogy miért épp ürgének nevezték a rabokat – amikor az kedves és mulatságos állat –, a bunkóság pszichológiájának örök rejtélye marad.

Egy másik, megdöbbsentést kiváltó történet: az őrszemélyzet körletében arasznyi, sablonnal kivágott

betűkkel az a szöveg volt kirakva: „Ne csak őrizd, gyűlöld is!” Nekem ugyan nem rúgták ki a valamennyi nyomorúságos ételt tartalmazó csajkát a kezemből, nem kellett egy ráccsal lefedett, vizes gödörben éjszakáznom, rólunk legalább tudták a hozzátartozóink, hol vagyunk, nem kellett a tudatomban helyet adni annak a gondolatnak, hogy bármikor, nyomtalanul eltüntethetnek, de hajdanvolt továbbszolgálóinkat ismerve, nagyon is el tudtam képzelni, milyen élet lehetett az, amelyben az efféle alakokat nemhogy visszafogják, de még tüzelik is. Gyakran a tenyerembe rejtett arccal tudtam csak hallgatni a volt rabok történeteit, a bőrömről át éreztem kínjaikat, izzadtam, és dobolni kellett a lábaimmal. Közben arra gondoltam, hogy mindezek akár velem is megeshettek volna. És a mai világban egyre magasabbra habzó gyűlöletáradatban nem zárhatom ki, hogy effélék újra megtörténhetnek.

Csak a mi történetünk befejezéseként: szemben a recskiekkel, akik nem tudták, meddig maradnak még fogságban, egyáltalán: van-e esélyük a túlélésre, mi az első év végére megkeményedtünk, kiegészítettük belőlünk a civil kamasz éntünk. Ha smaszereink ordítottak velünk, visszaordítottunk, nyomatékosan a tudtukra hoztuk, hogy ne merészeljenek személyes holminkhoz nyúlni, és ők tudták, ha valakinél vagy többünk-

nél elszakad a cérna, épp nem lesz ott az alezredes elvtárs, hogy megvédje őket. Ketten-hárman alaposan össze tudnak rugdosni valakit, mondjuk a végében, elvetemült gazfickók, akik aztán akár eskü alatt is képesek azt vallani, hogy nem történt semmi ilyesmi.

Még azt is tudták, hogy jó néhány géppisztolygolyót rejtegetünk titkos helyeken: lövészetek alkalmával szigorúan el kellett számolnunk a kipattanó hüvelyekkel, de a lőtéren munkásörök is gyakorlatoztak, akikre nyilván nem vonatkozott annyira a szigor, mert szanaszét hagyták a hüvelyeket, mi pedig rájöttünk, hogy a rövid sorozatok leadása végén mikor vegyük le ujjunkat a ravaszról, hogy egy-két golyó a tárban maradjon. Tehát olykor a munkásörök töltényhüvelyeivel pótoltuk ki a sajátunkat, amikor kellett őket adnunk. Semmiféle elképzelésünk nem volt a dugi lőszerkes esetleges felhasználásáról, mégis biztonságot adtak. Az első év végétől már csak az új újoncok hálótermébe merészelt berepülni a golya.

Végezetül, csak a móka kedvéért: miután, nem sokkal leszerelésem előtt, szakaszvezetővé léptettek elő, a továbbszolgáló tizedestől megköveteltem, hogy előre tisztelegjen nekem. Ha elsumákolta a pimasz, viszszaakadtam ötlépésnyivel hátrébb, hogy induljon újra felém, feszesen tisztelegve – ahogy ő tette velünk újonckorunkban. Hehehe.

1956. május 1-jei felvonulás a Sztálin-szobor előtt (Fortepan/Fortepan)

RÓNAI-BALÁZS ZOLTÁN

Az én időmben

*Az én időmben gondolkodtak a szívek
és szívtak az agyak,
versbe tettük a szlengbeszédet,
a lélekről azt mondtuk: anyag,*

*a gyarmatságra, hogy szövetség,
még élve halt meg a kortárs,
és az ember elvtárs lett,
aztán meg humán erőforrás,*

*én láttam, amint újjászülettek
politikusként az alkimisták,
és kifőzték sárga gyűlöletté
az észet, majd megszavaztatták,*

*jogot szüntettünk a jog nevében,
a kisebbség lett a több,
és pár száz művelt agymosott
a múlttalanságba lökött,*

*ártatlan volt közben a győztes
s a bűnös vesztes a hibás,
ám mindenhol ömölt ránk
az infóvá lett tudás,*

*és bárki bárkit, bármikor,
akárhol volt, elérhető,
és mégse volt az ember soha
messzebb, elérhetlenebb.*

Érem

*A népnek lesz aratása:
intézzük – folyamatban van.*

*A népnek leszaratása
– intézzük! – folyamatban van.*

ANISZI KÁLMÁN

„Petőfi Világszabadsága”

Erdélyi emlékek – 1956 fókuszából

Hetedikes voltam, amikor a tiszteletes úr váratlanul benyitott hozzánk.

– Aztán gondolkodtak-e azon, mi legyen a gyermekből? – kérdezte apámtól.

– Gondolkozni gondolkodtunk, de...

– A papi hivatás állna hozzá legközelebb – vágott közbe a lelkipásztor.

Anyám a lacikonyhából kapcsolódott a véleménycserébe: – Nincs ahhoz nekünk tehetségünk, tiszteletes úr. Az a legfontosabb, hogy egy jó szakma legyen a gyermek kezében. A szabóságot kéne kitanulnia: télen a jó melegben, nyáron meg nem kéne, hogy izzadjon a hőségben.

De az élet úgy hozta, hogy ugyanazon év szeptemberében már a Fémipari Szakiskola diákja voltam Nagyváradon. Ötvenhat kora őszén sárgaságot kaptam. Rövid kórházi kezelés után szigorú diétára fogtak. Betegszabadságra a szülőfalumba mentem. Októberben Magyarországon kitört a forradalom. A falu felbolydult. A férfiak naponta négyszer-ötször beugrottak a kocsmába megtudakolni, mi történt, hogy alakulnak az események. Majd mindnyájan azt remélték, visszacsatolnak bennünket Magyarországhoz, hiszen Magyarkakucs, ez az Árpád-kori kis település mindössze negyven kilométerre esett a magyar határtól. De hiába volt a felfokozott érdeklődés, az emberek kósza híreken kívül mást nemigen tudtak meg. Egyetlen rádió sem volt a faluban. Én akkorra egy aranykezü osztálytárstól és jó baráttól megtanultam a legegyszerűbb rádiókészülék összeszerelésének tudományát. Felbumliztam Váradra. Az üzletből fülhallgatót, kristálydetektort, negyven méter antenahuzalt vásároltam, kis szerencsével az ócskapiacra kondenzátorhoz és más szükséges alkatrészekhez is hozzájutottam. Hazatérve összeállítottam egy kristálydetektoros rádiót. Így falusfeleim tölem tudtak meg egyet-mást a forradalmi eseményekről. Nagy Imre miniszterelnök híres bejelentését – „...Csapatunk harcban állnak...” – is kis készülékemen hallgattam. 1957-ben újdonsült szakmunkásként bará-

tommal Nagybányára helyeztek, az aranybánya üzemébe. Ultramodern műhely volt, de csöppnyi kezdő fizetésünkből, amelynek a fele albérletre ment el, sehogyan sem tudtunk kijönni. Gézával (ő volt a mester, én a segédje), aki akkor már „lámpás” sípládákat is tudott készíteni, eldöntöttük, hogy rádiókat fogunk összeeszkábálni, amelyeknek az árából valahogy csak megélünk. Üzletekből, alkalmi ócskapiaci árusoktól, pókhálós padlások poros zugaiból gyűjtöttük, szedtük össze a nélkülözhetetlen hozzávalókat. Hamarosan jobban is ment sorunk, mert eladogattuk a hangos dobozokat. De a csikó nem futott sokáig, mert valaki feljelentett bennünket. Épphogy hazaérkeztünk a munkából, amikor lecsapott ránk két rendőr:

– Hol, kitől vettétek az alkatrészeket? Hány készüléket csináltatok? Hányat adtatok el? Kiknek? Ismeritek őket?

Záporoztak a számonkérő kérdések. A beosztott rendőr minden adatot feljegyzett. A szobában szét-szórtan heverő vagyunkánkat rögvest elkobozták, s még aznap el kellett tűnnünk az albérletből. Akkor ijedtünk meg igazán, amikor másnap a munkahelyen elmeséltük a történeteket a kollégáknak.

– Szerencsétlenek, hát tudjátok ti, mit csináltatok? Rádiót készíteni, és eladni 1956 után?! Te jó Isten!...

Harmadnapra berendelték az őrsre, ahol szörnyen ránk ijesztettek. Keményen megfenyegettek, és csak a Jóisten és/vagy a jó szerencse mentett meg attól, hogy nem kerültünk rács mögé. Szűk esztendővel később már Váradon dolgoztam a fűtőházban, ahol gőzmozdonyokat generáloztunk.

Romániában a párthatalom valamivel később, 1957-ben kezdte el a meghurcolásokat, letartóztatásokat, kivégzéseket. Egyik osztálytársamat szemünk láttára, az osztályteremből vitte el két szekus. Tíz évvel később találok vele: félig ősz volt, félig kopasz. Sok mindenről beszélgettünk, de börtönveiről hallgatott, mint a sír. Udvari Bandinak mindössze annyi „bűne” volt, hogy tagja volt a nagyváradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szövetségének (SZVISZ). Sok diákot és oktatót távolítottak el, fogtak le akkor. Az egyik tanárnak sikerült egerutat nyernie. Svédországban él.

Sötét évek jöttek, súlyos megtorlások következtek, amelyeknek igazi célja a magyarok megfélemlítése, és az Erdélyben élő magyarok számának csökkentése volt. Erich Bergel, kiváló karmester például, azért kapott hét évet, mert „vallásos műveket” (Haydn, Händel) dirigált a brassói Fekete templomban. Együtt vágta a nádat Páskándi Gézával a Duna-deltában.

Jó egészséget és munkakedvet kívánva számára, ezzel az írásával köszöntjük október 14-én 80. életévét betöltő szerzőnket!

1957-ben hirtelen néhány szekus tiszt jelent meg az iskolánkban. A diákokat és a tanári kart azon nyomban betेरelték a díszterembe. A pedagógusok parancsba kapták: nagygyűlést kell tartani a magyar (ellen)forradalmat és a vele rokonszenvezőket elítélendő. Osztályunkból engem jelölt ki az osztályfőnöknő („Maga jobban tud beszélni, és azt is jobban tudja, mit kell mondani!”). Akiket kipécézték felszólalásra, azokat elszigetelték a díszterem első padosorába. Következett két üres padosor, s csak azután a tömeg. Hozzám lépve az egyik tiszt azt mondta: – El kell ítélnie a magyar ellenforradalmat és volt osztálytársát büneieit!

Nyűszítettem kiszolgáltatottságomban. – Mitévő legyek? Én Bandit biztosan nem fogom elmarasztalni, és a magyar forradalmat sem – fogadkoztam. – De akkor hogy legyen? Felkísértek a színpadra, és elkezdtem habogni a szabadság szépségéről, mindenható erejéről, az elbukott és mégis dicsőséges magyar szabadságharcokról. Aztán eszembe jutott Petőfi „világszabadsága”... Befejezve mondókámat, már az üresen hagyott padosorok mögé ülhettem. Valamivel később éreztem, hogy valaki veregeti a vállam. Hátranéztem, láttam, hogy a magyartanárom előrehajolt, és a fülembe súgta: – Jó voltál, szépen beszéltél.

Szavai a megváltás erejével hatottak rám.

Jóllehet, az alábbiak időben később estek meg, de az egykori párthatalom drákói döntéseinek egyenes következményei voltak. 1969-ben végeztem Kolozsvárt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia szakán. Jászvásáron osztottak szét bennünket. Amikor a bizottság elé kerültem, még két tanársegédi hely volt a felsőoktatásban. Egy a marosvásárhelyi Orvosi Gyógyszerészeti Egyetemen, a másik pedig a jászvásári műegyetemen. Vásárhelyt kértem, de nem kaptam meg. Az utánam következő, börtönviselt oltyánnak adták. Harmadnap Marosvásárhelyen az Orvosi Gyógyszerészeti Egyetem elméleti tanszékének tanszékvezető professzorától tudtam meg az igazságot. Négyszemközti beszélgetésünkön szó szerint ezt mondta: – Kedves kolléga, nagyon sajnálom, hogy nem maga került hozzánk, de tudnia kell, hogy mi kora tavasszal kemény ukázt kaptunk Bukarestből, hogy ide mindenképpen román ajkú végzöst kell felvennünk, mert erősíteni kell a román nyelvű oktatást az

egyetemen. S még az sem baj, ha az illető nem filozófiát végzett.

Ez 1969-ben történt, és közel félszáz évvel később, ma sincs önálló magyar nyelvű orvosi egyetem Marosvásárhelyen. Mert nincs erre irányuló politikai akarat. Ugyanabban az évben ugyanazon okból utasította el a rektor a felvételemet a kolozsvári műegyetemre: – Nu-mi mai trebuie inca un bozgor. Vagyis: – Nekem nem kell ide még egy bozgor (magyar).

1970 elején újságíró-bojtár lettem a kolozsvári napilapnál. Bő fél év múlva – egy volt kedves kolléga hirtelen halála miatt – meghívtak vendégtanárnak a kolozsvári Képzőművészeti Egyetemre. Akkor huszonhat magyar hallgatóm volt. Tizenöt évvel később, 1985-ben már csak két magyar diákot vizsgáztathattam le. Kijöve a vizsgateremből, a titkárnő visszafogottan közölte velem: – Tanár elvtárs, most érkezett az ukáz a minisztériumból, hogy a jövő tanévtől csak egy nyelven lehet tanítani az elméleti tárgyakat.

Másnap benyújtottam lemondásomat, de a rektor – akiről 1989 decemberében kiderült, hogy másodállásban szekus ezredes volt – nem írta alá a kérelmemet.

– Menjen fel a miniszterhez – mondta. – Ha ő aláírja...

A miniszter csodálkozva kérdezte: – Miért akar elmenni? Nem látja maga, hogy mások hogy könyökölnek, hogy bekerüljenek a felsőoktatásba?

– Azért megyek el – válaszoltam –, mert fölöslegessé tettem.

– Kicsoda?

– Azt hiszem, Ön, miniszter úr – arcátlankodtam, mert Gáll Ernő főszerkesztő – a volt professzorom, akinél később doktoráltam – előző nap megígérte, hogy felvesz a folyóirathoz, a Korunk filozófia és társadalomtudományok rovatvezetőjének.

Végül a miniszter álsajnálkozással aláírta az elbocsátó kérelmet. A doktori diplomámat közel három évig nem adta át a bukaresti nosztrifikáló bizottság, mert *A felvilágosodás kori erdélyi magyar értelmiség ethosza* című disszertációmban nem foglalkoztam a román „felvilágosítókkal”. (Az ortodox világban – egy-két gyér pislákolástól eltekintve – nem volt illuminista mozgalom).

PAYER IMRE

Lépcsősor

*De még itt vagyok!
 Az ajtóreszen még árad a fény.
 A leszakított műtdarabok – –
 Nem tudom lezárni, befejezni,
 rájuk pecsételni az ad actát.
 Szaggatottan, ismételve, bennragadva
 – a mostok így működnek
 együtt volt-darabokkal.
 Igen, akár egy lépcsősor.
 Darab az eltűnt egészből.
 Amikor akkor. Amikor most.
 Visszaérkezéskor
 először fel sem tűnő,
 szerény részlet
 – így, elnyújtva az időben.
 Ahogy engem
 végtelen világszalagján
 Isten beszéltet.*

Nyomott fényben

*A tavaszi káprázat
 sötét lesz és nehéz, mint a téli rög.
 A nyomott fényben üres áldozat.
 Halott részsávok, rétegek.
 Tonnányi rozsdapergés.*

Fent

*A ridegsötét fák között Isten
 hideg lehelete zeng.
 Császárarany palota tárul.
 Lépésről lépésre. Fokról fokra.
 Már teljesen egyedül.
 Legmagasán a szélviharnak
 ráordítok a teremtésre.
 Vér zúg a fejemben.
 Várok váratlan kegyelmet.
 Nagy, mély feketében
 hang, mint a visszhang,
 halott, ma visszahall.*

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS
– SOMORJAI ÁDÁM OSB – ZINNER TIBOR

Mindszenty bíboros és a Szent Korona az amerikai diplomaták levelezésében (1957–70)

A téma újabb forrásainak feldolgozása

Az 1945–1948 és az 1971–1975 közötti évekre vonatkozóan Mindszenty bíboros és a Szent Korona kérdését a szakirodalom már megnyugtató módon feldolgozta. Kevésbé ismert azonban az 1956–1971 közötti periódus, az amerikai követségen töltött időszak vonatkozó levelezése, amelyre a frissen megjelent: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70* című könyvben találunk forrásokat.¹ A kötetben közölt diplomáciai források eredeti őrzési helye az USA Nemzeti Levéltára.² A Duty Log³ pedig Clement Scerback (†2005) hagyatékából került elő, aki 1971 nyarától Mindszenty 1971. szeptember 28-án bekövetkezett távozásáig összekötő diplomata volt a budapesti amerikai nagykövetségen. Volt kollégája, Donald Kursch amerikai diplomata helyezte el azt a Nemzeti Levéltárban, aki 1971 nyarától teljesített szolgálatot Budapesten.⁴

Mindszenty majdnem tizenöt esztendőt töltött a budapesti amerikai követségen (amely 1966 novemberének végétől nagykövetségi rangra emelkedett), és vele akkor is kellett számolni, amikor letelt a követségi munkanap. A külföldi missziók belső rendje szerint itt is egy ügyeletes tiszt – Duty Officer – teljesített szolgálatot, aki a követség diplomatái közül került ki, napi beosztás szerint. Tekintettel arra, hogy a tizenöt év folyamán számos alkalommal változott a követségi személyzet, egy idő után célszerűnek bizonyult egy füzetbe összegyűjteni a Mindszentyvel kapcsolatos tudnivalókat: mi a teendője az ügye-

tes tisztnek, ha valami rendkívüli eset következne be Mindszentyvel. Így keletkezett a „Duty Log”, az „Ügyeletes tiszt kézikönyve”, amely a kutatók számára hasznos információk tárháza. Innen lehet rekonstruálni a bíboros azon családtagjainak nevét, akik időnként meglátogatták őt – és ezt humanitárius okokból a követség nem tagadta meg. Innen lehet megtudni a korszak egyes orvosainak nevét és elérhetőségét, vagy azt, hogy a washingtoni külügyminisztériumban, a State Departmentben kit kell felhívni telefonon, ha a bíborossal valami olyan dolog történne, amelyre még nem volt precedens, tehát nem volt bevett gyakorlat az ilyen helyzetekben szükséges eljárás.

A Duty Log – Az ügyeletes tiszt kézikönyve

A Duty Log volt az iránytűnk, amikor hivatkozott kötetünket összeállítottuk, amely idáig ismeretlen diplomáciai forrásokat közöl. Ebből megtudhatjuk, hogy – legalábbis a fennmaradt források szerint – a bíboros első alkalommal 1962 áprilisában, tehát követségi tartózkodásának hetedik esztendejében vetette föl először a koronázási ékszerek témáját. Ha figyelembe vesszük a bíboros érdeklődésének későbbi intenzitását, akkor feltűnik, hogy miért várt idáig, hogy rákérdezzen erre a minden szempontból kényes témára. Ennek a kérdésnek a megválaszolása még további megfontolásra, mérlegelésre vár. Mindenesetre azt máris megállapíthatjuk, hogy – úgy tűnik – az első hat esztendőben volt más gondja, mert bizonyára mások voltak a feltételek, és csak a hetedik esztendőben került előtérbe a koronázási ékszerek kérdése. Az is feltűnő, hogy nem a követség vezető diplomatái, az ügyvivők előtt vetette fel ezt a kérdést, hanem a beosztottak előtt, akik vele napi szinten tartották a kapcsolatot. Páros években, így 1964 szeptemberében, majd 1966 márciusában tért vissza erre a témára, ezt követően pedig 1970-ből vannak forrásaink, amikor a magyar külügyminiszter érdeklődését követően a második budapesti nagykövet, Alfred Puhán vette kezébe a kérdést.

1962 – Mindszenty először érdeklődik

Mindszenty úgy tudta, hogy a Szent Korona Salzburgban van, az érsek őrizetében. 1962 áprilisában lépett először, mert „úgy érzi, hogy ő a ’törvényes’ magyar kormány legitím utódja, hercegprímásként önmagát felelősnek tartja a magyar koronaékszerek megőrzéséért. Nemcsak a Koronáért [...], hanem

1 Deák András Miklós – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Menedékben – Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–70*. Budapest, Magyar Napló Kiadó, 2019. (A továbbiakban: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*.) Zinner Tibornak a kötetben olvasható tanulmánya külön alfejezetben foglalkozik a Szent Korona ügyének amerikai kezelésével.

2 Annak is az új épülete, Washington mellett, a College Parkban.

3 *Duty Log. Cardinal Mindszenty in the American Legation at Budapest 1956–71 – Az ügyeletes tiszt kézikönyve. Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 2.) Szerk.: Somorjai Ádám, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018. 212.*

4 Kursch közlése Deák András Miklósnak.

a palástért is.”⁵ Felvetése Horace G. Torbert budapesti amerikai ideiglenes ügyvivő számára is revelációval ért fel, mert akkor döbbsent rá, hogy „a magyarok és köztünk előálló bármely jelentős közeledés esetén a mostani rezsím felvetheti a korona és a koronázási ékszerek kérdését”.⁶ A budapesti jelentésre a washingtoni válasz két hónapig váratott magára, bizonyára azért, mert a problémafelvetés újszerű erővel hatott a State Departmentben is, és igencsak szükséges volt a kellő körültekintésre.⁷ Harold C. Vedeler, a Departmentben a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatója válaszolt, aki közölte a budapesti ügyvivővel, hogy az érdeklődése „[...] igen magas titkosítási fokozatú ügyet érint. Ez olyan téma, amit különös gondossággal és a kormányon belül feltétlen »szükséges, hogy tudja« alapon kezelünk”.⁸ A levél megtiltja az ideiglenes ügyvivőnek, hogy a témában a bíborossal ő maga kezdeményezzen beszélgetést. Ha pedig Mindszenty rákérdezne, Torbertnek homályos választ kell adnia, és a kérdezősködést haladéktalanul jelentenie kell washingtoni feletteseinek. Az Egyesült Államok, mint Vedeler egyértelműen kifejtette, 1962-ben is azt a politikát követte, amelyet még 1951-ben kinyilvánított: ebben a kérdésben nem fognak kezdeményezni.

Ugyanazon esztendőnek szeptemberében a bíboros a palástra kérdezett rá, mert aggódott annak karbantartásáért. Az volt a kérése: ériék el a salzburgi érseket, hogy aztán ő a Vatikán képviselőjével ellenőriztesse a palást állapotát, és Mindszenty saját költségére végeztesse el a szükséges javításokat. Mindszenty ezt a kérését írásban terjesztette elő az ügyvivő számára, de Torbert csak szóban válaszolhatott neki. Elmagyarázta a főpapnak, hogy a koronázási ékszerek hollétét azért szükséges titkolni, mert azokat a Kádár-rezsím is szeretné megszerezni. Az ügyvivő Mindszentyt abban a hitben hagyta, hogy ezen tárgyak változatlanul a salzburgi érsek őrizetében vannak.

Vedeler igazgató egyik szokásos körútján, amikor az Ügyosztályához tartozó diplomáciai missziókat látogatta meg, 1962. november 25-én fölkereste Mindszentyt is. Ez alkalommal a következő értelemben tá-

jékoztatta őt: „1. A koronázási palást tárolását olyan hőmérsékleti, páratartalmi és más biztosítékok szerint végzik, amelyek a szerves és rostos anyagok területén dolgozó legjobb szakemberek mérvadó tanácsai alapján a ruhadarabnak maximális védelmet biztosítanak, hogy ne érje por, piszok vagy más károsodás, továbbá konzerválják az anyagromlástól. 2. A palást időszakonként vizsgálaton esik át annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a fent leírt megóvás megfelelő feltételeinek a fenntartását.”⁹

1964 – Mindszenty másodszor érdeklődik

1964 szeptemberében Vedeler aggasztónak tartotta, hogy a bíboros az egyik beosztott diplomata előtt ismét fölvetette a kérdést, s mint írta: „Zavar minket az a tény, hogy a bíboros ismét visszatért erre a minden vetületében és minden szempontból rendkívül kényes témára. Ugyancsak zavar bennünket az az általa jelzett lehetőség, hogy egy későbbi időpontban rákapcsolódhat erre, mint a Fehér Házzal folytatott »levelezésének« kedvenc új témájára. [...] Ebben a témában nem óhajtunk semmiféle levelezésbe bonyolódni a bíborossal, és egyébként sincs semmi mondanivalónk azon kívül, amit a múltban már elmondtunk neki.”¹⁰ Tehát olyan belső rendszabály nyert megerősítést, hogy a koronázási ékszerek témájában a bíboros számára nem lehetséges a levelezés. Ennek indokai a következők: „Ezt a témát nem tekintjük olyannak, amelyben helyénvaló vagy hasznos lenne levelezésbe fognunk a bíborossal. Az ebbe való belebonyolódás szinte bizonyosan félreértésekhez, illetve időrabló és elnyújtott megbeszélésekhez vezetne. Ez ugyan csak a következménnyel járna, hogy a koronázási ékszerek jövőbeli kezelésének és elhelyezésének a problémája tekintetében korlátozza és gyengíti a mozgásterünket.”¹¹ Owen T. Jones ügyvivő ezért azt a feladatot kapta, hogy tapintatosan Mindszenty bíboros tudtára adja: a koronázási ékszerek kérdését amerikai részről nem tekintik a levelezés szempontjából alkalmas témának.

5 Horace G. Torbert ideiglenes ügyvivő levele Harold C. Vedelerhez, a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatójához. Budapest, 1962. április 18. In: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 88. sz. dokumentum, 311.

6 Uo.

7 Ennek iratai további feltáró munkára várnak.

8 Harold Vedeler válaszlevele Horace G. Torbertnek. 1962. június 14. In: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 90. sz. dokumentum, 313.

9 Harold Vedeler levele Horace G. Torbertnek (1962. október 12.), amelyben szándékairól írt. Lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 95. sz. dokumentum, 326.

10 Harold Vedeler levele Owen T. Jones ideiglenes ügyvivőhöz. Washington, 1964. szeptember 2. Lásd: Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 173.b sz. dokumentum, 459.

11 Uo.

1966 – Mindszenty harmadszor érdeklődik

1966 márciusában Mindszenty ismét fölvetette a koronaékszerek őrzésének kérdését, különös tekintettel azok állagára. Azt szerette volna elérni, hogy az ügyvivő kérelmezze washingtoni hivatali előljáróinál, hogy hivatásos szakértő vizsgálja meg Szent István palástjának állapotát. Egyben kérte, hogy az eredményről szóló jelentést mutassák meg neki, és azt is felajánlotta, hogy a felmerülő költségeket ő maga fedezi. A kérdésben az ügyvivő, Elim O'Shaughnessy adta meg a választ, és tájékoztatta őt: „a koronázási ékszerek szakértői megőrzés alatt állnak és tudományos gondozásban részesülnek.”¹²

1970 – Puhan nagykövet magához veszi a kezdeményezést

1970-ben a fölvetés nem a bíborostól, hanem Péter János külügyminisztertől érkezett, aki egy fogadáson, alkalmi beszélgetés keretében Alfred Puhan nagykövetnek említést tett a témáról, elmondva neki: „Tudatában van azon nehézségeknek, amelyek Mindszenty bíborossal kapcsolatban akkor merülnének fel, ha és amikor az USA visszaadná Szent István koronáját.” Puhan felismerte a lehetőséget, és ilyen szellemben értesítette előljáróit: „Meglehetősen egyértelmű, hogy a magyarok sokat gondolkoznak a koronaékszerek és annak kapcsolatán, hogy Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen tartózkodik [...] továbbra is nagyon óvatosan folytatnunk kell a szondázást, hogy rájőjjünk, miben sántikálnak a magyarok.”¹³

Puhan 1970. július 28-án hosszabban számolt be budapesti tárgyalásairól, és fölvetette Hillenbrand helyettes államtitkárnál, hogy a Szent Korona visszaadása iránt újabban hangoztatott magyar igény – azt az Apostoli Szentszék kapja meg – lehetőséget adhat arra, hogy valamennyi tárgyalófél előbbre lépjen a bíboros menedékének ügyében is. Ha a bíboros az amerikai nagykövetségen hal meg, akkor sokáig nem akad olyan tengerentúli kormányzat, amelyik a „barterlehetőség” híján visszaszármaztatná a koronázási ékszereket. Az Apostoli Szentszéknel sajátos szolgálatba lépett diplomatájuknak, Henry Cabot Lodge-

nak¹⁴ azonban esélye nyílhat arra, hogy ott „bizalmasabban és magasabb szinten” közöljön dolgokat. Puhan egy egyezség lehetőségében reménykedett. A bíboros túllépte az általánosan elfogadott nyugdíjkorhatárt, a magyarok pedig vissza szeretnék kapni a koronaékszereket.¹⁵ Ezeket a lehetőségeket ki lehetne használni... Latin nyelvű, nehezen értelmezhető levelében Mindszenty felháborodottan utasította el azt a „feltételezést, hogy az alulírottat már legyűrték, és az el fogja fogadni a törvénytelen és ateista rezsim feltételeit. Ezt azért nem szabad megtenni, mert (1) a napi sajtó a Szent Koronát és a hercegprímást az ellentétel pozíciójába helyezte (olyan tárgyakéba, amelyeket be lehet cserélni) annak érdekében, hogy elérjék a távozást. Még rövid időre sem óhajtok ebben a fényben megjelenni.”¹⁶

Míg Torbert, Jones és O'Shaughnessy ügyvivőket minden alkalommal váratlanul érte a koronázási ékszerek témájának felmerülése, és a Department instrukciói alapján csupán a bíboros érdeklődésének csillapítására szorítkozhattak, Puhan nagykövet, miután több oldalról kedvező szelet kapott, kezdeményezően lépett fel, megnyugtató megoldásra törekedett, és a kérdést a menedékekkel összefüggésben értelmezte, kimutatva annak összetevő elemeit. Minderről a releváns információktól elzárt Mindszenty bíborosnak értelemeszerűen nem volt tudomása. Puhannek kiváló partnere is akadt Hillenbrand személyében, aki értette a helyzetet, hiszen a helyettes államtitkár hivatali elődje volt Budapesten. Kedvező körülmény volt az is, hogy Cabot Lodge személyében rendkívüli amerikai nagykövet tárgyalhatott Rómában. Ezt minőségi ugrásként értékeljük, hiszen az ügyek kezelése magasabb szintre került, és mint látni fogjuk, a menedék megoldása éppen, részben a Szent Korona ügyének függvényében, egy év múltán meg is született, továbbá nyolc évvel később pedig a koronaékszerek visszaadása is lehetővé vált.

Következtetések

1970 októberében még közel egy év volt hátra a menedék rendeződéséig, ám ezen a ponton a *Menedékben*

12 Richard W. Tims kézírásos följegyzése J. Theodore Papendorp követségi diplomata emlékeztetőjén, amelyet O'Shaughnessy ügyvivőnek írt. Budapest, 1966. március 26. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 219. sz. dokumentum, 548.

13 Puhan a Departmentnek, 664. sz. távirat. Budapest, 1970. május 1. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 324. c sz. dokumentum, 726sk.

14 Henry Cabot Lodge Jr. (1902–1985) megbízólevelét 1970. június 5-én nyújtotta át a Vatikánban. Eme tisztsége 1977. július 6-án fejeződött be.

15 Puhan Martin J. Hillenbrandhoz. Budapest, 1970. július 28. Lásd: 332. a sz. dokumentum, In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 738 sk.

16 Lásd a 268. sz. dokumentumot. In. Deák–Somorjai–Zinner: *Menedékben*. 619 sk.

szereplő azon dokumentumok, amelyek a koronázási ékszerek kérdéseivel foglalkoznak, lezárultak. Milyen következtetéseket vonhatunk le a fentiek alapján? Hogyan viselkedett Mindszenty bíboros és az amerikai oldal?

A menedék hosszú évei alatt Mindszenty ismételtén fölvetette a témát az egymást váltó összekötőknek, azonban az ügyvivők szintjén – feltehetőleg taktikai okokból – nem kezdeményezett.¹⁷ Újra és újra puhatólzott az ékszerek holléte felől, de erre nézve eleinte nem kapott felvilágosítást. Egy idő múltán azonban Mindszenty tudomására hozták, hogy a koronázási ékszerek már az Amerikai Egyesült Államokban vannak.¹⁸ Nehéz kimutatni, hogy melyik alkalommal éppen mi készítette a bíborost a kérdés feszegetésére – talán a témának a sajtóban való felbukkanása. Arra sincs megnyugtató magyarázatunk, miért éppen a palást az a koronázási ékszer, amelynek állapota a bíborost kiemelkedően foglalkoztatta.¹⁹ A koronán és a paláston kívül a többi koronázási észerről Mindszenty ugyanis egyetlen egy alkalommal sem beszélt. Tény azonban, hogy az amerikai oldal nem tulajdonított különösebb jelentőséget annak, hogy Mindszenty bíboros mindenekelőtt a palást miatt aggodott. Véltetően azzal a feltételezéssel éltek, hogy a palást az, amelyik a relikviák közül egyértelműen a legsérülékenyebb és a legnagyobb gondosságot igényli.

A bíboros által újra és újra felvetett kérdéssel kapcsolatban az amerikai vonalvezetés – bár az kimondottan zavarta őket – türelmes, tapintatos, de egyúttal mindvégig igen körültekintő és következetes is volt. Levelezésük²⁰ során a budapesti misszió és Washingtonban a Department rendszeresen egyeztetette a közös álláspont elemeit, amelyeket az évek során tovább csiszoltak. Ügyesen elkerülték, hogy ebben a kényes és belpolitikailag is érzékeny témá-

ban kényszerhelyzetbe szoruljanak. Azt is megoldották, nehogy olyan megállapodásba menjenek bele, amely később megkötné a kezüket. Mindszenty bíborost, az általuk beazonosított nagyobb cél – a kapcsolatok rendezése – érdekében, tudatosan alulinformálták. Ezzel a további kérdezősködés és a válaszkényszer útját kívánták elzárni, nem eredménytelenül.

Az egymást követő ügyvivők után, a fokozatos kapcsolatfejlesztés révén, a koronázási ékszerek és a menedék ügye összekapcsolódott, és 1969-től már nagykövetségi szinten vitatták meg azt. Puhan és Hillenbrand, az első és a második budapesti nagykövet szoros együttműködése, és az, hogy a többi érintett szereplő – a magyar kormány, a Vatikán és maga Mindszenty bíboros is felismerte valós érdekeit – eredményesnek bizonyult, mert mind a menedék, mind pedig a koronázási ékszerek kérdése 1978. január 6-án végül szerencsésen megoldódott. Ekkor Cyrus Vance külügyminiszter, az amerikai delegáció élén, a Parlamentben átadta azokat a magyar társadalom képviselőinek.

Zárszó

Elmondhatjuk, hogy amikor az amerikai diplomácia képviselői megértették, hogy Mindszenty menedékének ügyét a Vatikán bevonásával lehet csak megoldani, akkor léptették elő a helyismerettel rendelkező első budapesti nagykövetet, Hillenbrandot, a második budapesti nagykövet, Puhan hivatali felettesévé, és – Nixon elnök döntésével – Cabot Lodge-t az elnök nagykövetségi rangú személyes képviselőjévé a Vatikánnál.²¹ Mindszenty bíboros követségi jelenléte, majd a koronázási ékszerek iránti érdeklődése kiváltotta, hogy kialakítsák a személyi és hivatali feltételeket a menedék megoldásához, a bíboros távozásához. A budapesti külpolitika pedig, bár kormánya közel másfél évtizeden át fektette Mindszenty ügyét, mert így volt neki kényelmes, 1970-ben felgyorsította azt, mert felismerte: a Mindszenty-kérdést célszerű még a bíboros életében megoldani. Mindezen folyamatban a követségen/nagykövetségen menedéket élő hercegprímás, kitartó érdeklődésével, katalizáló szerepet játszott.

17 Mindszenty bíboros egyértelműen számolt azzal, hogy a felvetéseit az általa megszondázott összekötők valamilyen formában jelentik hivatali feletteseiknek, az ügyvivőknek.

18 A koronázási ékszereket 1953–1978 között a Kentucky állambeli Fort Knox-ban, az USA aranykészlete mellett őrizték.

19 Fölvethető, hogy veszprémi püspökként, a királyné városában volt illetékes, így a Gizella királynőnek tulajdonított palást iránti gondját ez is növelte.

20 A koronázási ékszerek témáját az amerikai diplomaták rendre a hosszabb töprengéseiket is „elbíró”, bár a futárzsákok útján lassabban kézbesített hivatalos-informális levelekben fejtették ki, miközben a minősített táviratokat a gyors információcsere, az utasítások közlésére használták. 1971-ben a menedék témájában az utóbbi írásforma dominált.

21 Az Amerikai Egyesült Államok csak 1984-ben vette föl a hivatalos diplomáciai kapcsolatot az Apostoli Szentzsékkal.

KÁDÁR BÉLA

Gazdasági mozgásterünk

A gazdaságpolitika mozgásterét az autonóm döntések lehetőségei jellemzik. A mozgásteret három fő tényező alakítja, korlátozza: az állami függetlenség vagy külföldi megszállás, alárendeltséget megtestesítő szövetségi rendszerhez való tartozás; a külgazdasági érzékenység, sebezhetőség, a függőség mértéke a külföldi piacoktól, erőforrásoktól; valamint a gazdasági súly, az alkuerő, a feltételeket biztosító vagy kapó státusz.

A külgazdasági kapcsolatokról nagymértékben függő kis országoknak együtt kell élniük a helyzettel, hogy a gazdasági fejlődésük mértékét, irányát meghatározó legfontosabb döntéseket az országhatárain kívül hozzák. Ezekben az országokban a gazdaságpolitika feladata az, hogy megtalálja a helyi fejlesztési adottságokat és a világgazdasági környezettel összehangoló fejlesztés lehetőségeit. A növekedési, egyensúlyi problémák halmozódása mindig arra utal, hogy a világgazdasági környezethez való alkalmazkodás nem megfelelő, vagy az adott ország a méltányossági alapon elvárható külső magatartás hiányában nem tud érdekeinek megfelelően alkalmazkodni, vagy éppen nem hagyják.

Az elmúlt ötszáz év magyar történelmét meghatározza a mozgáster hiánya, korlátozottsága. Ugyanakkor – miként Bismarck kancellár is megjegyezte – a magyar politikai kultúra állandó eleme lett a törekvés a korlátozott mozgáster sajátos taktikával való tágítására. Nem véletlen, hogy a Habsburg Birodalom csaknem másfél tucat nemzetisége közül a magyarság tudott társországi kapcsolatot kialakítani. Ez tükröződött a II. világháborúban kapott csatlós státusz vagy a legvidámabb barakk címke megszerzésében.

Az ókor stratégiai gondolkodói a vezetés feladatkörét a helyzetmegítélés, a feladat-meghatározás és a végrehajtás egységében látták. A mozgáster mindhárom dimenzióval szorosan összefügg, hiszen a helyzet- és feladat-meghatározó elem függ egymástól és a végrehajthatóságtól.

Az objektív helyzetértékelés a rendszerváltoztatás időpontjában különböző okokból nem volt érdeke sem a távozó kormányzati erőknél, sem az érdekelt nemzetközi hatalmi tényezőknek. Meglehetősen szü-

kös ismeretek álltak rendelkezésre a gazdaság válságos állapotáról. Tragikus módon erről a lakosság, a választó állampolgár sem szerezhetett tudomást, s csodaváró hangulatban lépett a rendszerváltozás korántsem fájdalommentes útjára.

Ismeretes, hogy Magyarország kiemelten eladósodott ország volt. Kevesebb figyelmet kapott azonban az eladósodás felgyorsulása. Az 1970. évi 1 milliárd dollárnyi adósságállomány 1989 végén 21 milliárdra nőtt. Az eladósodás a gazdaság csökkenő működőképességének tünete volt. A KGST keretében kikényszerített extenzív gazdasági növekedés motiváló ereje már az 1970-es években kimerült, egyre láthatóbbá vált a leszakadás a világgazdasághoz képest, a térszűkítés, a műszaki lemaradás és a versenyképesség romlása.

A folyamat leplezését sokáig a fogyasztás bővítését, fenntartását finanszírozó nyugati hitelek tették lehetővé. A fokozódó feszültség hatására a nyolcvanas évek végére kirajzolódott az általános válság körvonalai. A kettős függőség – a nyugati országoktól pénzügyi szempontból, a Szovjetuniótól energia- és nyersanyag tekintetében – a mozgásteret eleve beszűkítette. A szovjet kőolajszállítás, -fizetés akadozása, kimaradása, illetve a választások előtt a nyugati hitelleállítások, devizakivonások akkut fizetőképességi válságot okoztak. A választások időpontjában az ország devizatartaléka csupán 800 millió dollár volt.

Bár a gazdasági összeomlás veszélye a fizetőképesség hiányából fakadt, láthatóvá vált a növekedési válság is. Az előző évi stagnálás után 1989-ben már visszaesett a GDP, és az éves inflációs ráta 17%-ra nőtt. Az átalakulást az ország válságos állapotban kezdte meg, ez előre jelezte a rendszerváltozás problémáit is.

A válsághelyzetet fokozta a külgazdasági környezet kedvezőtlen alakulása is. Magyarország alapvető gazdasági partnerei a KGST országok voltak. Áranyuk még 1989-ben is 50% volt. A hidegháború és a birodalomfenntartás terhei alatt összeomló fő partner, a Szovjetunió importja 1989-ben még 117 milliárd dollár, Oroszorszáé 1993-ben már csak 27 milliárd dollár volt. A hajdani szovjet piac és fizetőképesség eltűnt. A jugoszláv államképződmény szétesése, majd a polgárháború nemzetközileg elrettentő hatást gyakorolt a szomszédos országokra. Szadám Huszein kuwaiti kalandja a nemzetközi erőforrások jelentékeny részét terelte háborús kiadásokra, a kőolajárak megháromszorozódtak. Németország vil-

lámsebességű újraegyesítése következtében, 1992–93 között a magyar GDP csaknem tízszeresét kitevő erőforrások kerültek a volt NDK-hoz. 1991–93 között zajlott le a II. világháború utáni legsúlyosabb recesszió. Ilyen külgazdasági környezet eleve korlátozta Magyarország piac- és erőforrás-szerzési lehetőségeit.

A kialakult válságos helyzet következtében a legfontosabb feladat a válságkezelés volt: a fizetéseképtelenség, a csőd elhárítása, a fizetőképesség fenntartása. Ehhez pénzügyi erőforrásokat kellett mozgósítani. Az ország leromlott állapotában, tartalékok hiányában, önerőből ezt nem lehetett végrehajtani. A devizataralékok havi adósságszolgálati tehernek feleltek meg, kereskedelmi deficit nélkül is.

Az eladósodás alapvető oka azonban a gazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége, elenyésző nemzetközi versenyképessége volt. A nyugati piacokon a magyar export túlnyomó része olyan gyengébb minőségű termékekből állt, amelyek nehezen versenyezhetek az újonnan iparosodó országok jóval alacsonyabb anyag- és bérköltségekkel előállított termékeivel. Eleve nem lehetett jövedelemtermelő egy olyan nehéz- és gépipari szakosodású ország, amely saját bázis hiányában több ezer kilométer távolságból szerezte be a nyersanyagokat, ezen felül egységnyi nemzeti jövedelem előállításához 40%-kal több energiát és 50%-kal több tőkét használt fel, mint a nyugat-európai átlag. Ez tükröződött a külkereskedelmi cserearányok folyamatos romlásában is. A nyolcvanas évek második felében már egységnyi importért egyharmaddal több árut kellett adni a nyugati piacokon, mint három évtizeddel korábban. Ezt az elvézéshez vezető gazdasági folyamatot a lehető leggyorsabban fel kellett számolni, a termelési szerkezet átépítésével. A helyzet az erőforrások gyors átcsoportosítását, valamint korszerű technológiát és piacokat is hozó külföldi importot igényelt.

A gazdaság működési rendszerének megváltoztatása csak piaci koordinációval, az állami irányítás leépítésével aligha lehetett sikeres olyan társadalmi–gazdasági környezetben, amelyben a piaci mechanizmusok még fejletlenek, átfogó irányításra még nem alkalmasak. Volt-e mozgástér a feladat végrehajtásához?

A rendszerváltoztatás nem úgy jött létre, hogy néhány búsmagyar összetanakodott, és így döntött (még ha néhányan el is hitték, hogy néhány szamizdat ki-

advány, fórum nyomán összedőlt a rendszer). A 20. század két önpusztító világháborúja nyomán alakult ki az a félvszázados nemzetközi erőtér, amelyben Európa sorsát Európán kívüliek alakították, Jaltában a szovjet, Máltában 1989 decemberében az amerikai érdekeknek megfelelően. A rendszerváltás feltételeit, feladatait kívülről határozták meg. Ez a mozgástér alapvető alakító tényezője volt.

Korabeli szovjet információk szerint, a máltai megállapodás egyrészt előirányozta a szovjet csapatok kivonását a közép-európai térségből, a piacgazdaság és a demokrácia kialakítását, másrészt a rendszerváltoztatás erőszakmentességét és gazdasági támogatást a Szovjetunióknak.

A mintegy négy évtizedes hidegháború elmélyítette a fejlett országok közötti együttműködést, de még stratégiai elképzelés sem alakult ki a nyugati fél számára kedvező kimenetel utáni helyzet kezelésére. A liberalizmus világméretű diadalára, a „történelem végére” vonatkozó utópista elképzeléseken kívül, a létezett szocializmus szétesése utáni demokratikus és piacgazdasági átalakulást a nyugati stratégiák egyszerűnek és könnyűnek tartották. Úgy vélték, a korábbi állami irányítást majd felváltja a monetáris irányítás, vagyis a korábbi bürokratikus koordinációt a piaci koordináció. Feltételezésük szerint a gazdasági szférában a hivatalos rangra emelt monetarista, neoliberais közgazdaságtani alapú gazdaságpolitika volt hivatott gyors ütemben végrehajtani a rendszerváltoztatás feladatait.

A mozgástér alakítását tehát külső koncepció határozta meg. Magyarország és más közép-európai országok felzárkóztatása, pénzügyi támogatása nem volt stratégiai cél. A nyolcvanas években, a Varsói Szerződés és a KGST feloszlása előtt, vaskos nyugati érdekek fűződtek ahhoz, hogy a szovjet gazdasági rendszer fellazításában, a piacgazdasági orientációban élen járó Magyarország válságos helyzete ne váljon láthatóvá, az ország ne menjen csődbe. Ez a nyugati érdek – magyar szempontból kegyelmi vagy fél-kegyelmi állapot – a Máltai Megállapodás, illetve a rendszerváltás nyomán megszűnt. A magyar mór megtette a köteleességét, a rendszerváltoztatás nyomán külső vonzereje, mozgástere korántsem lett kedvezőbb. Kinyílt a szovjet kalitka, de szegett szárnyal repülhet-e a rab madár?

A fejlett piacgazdaságokban már a nyolcvanas években kialakult bizonyos nézetazonosság – az úgyneve-

zett Washingtoni Konszenzus – a súlyos eladósodás, fizetéseképtelenség problémáival küszködő, fejlődő országok gondjainak kezelésére. A kilencvenes években a volt szocialista országok gazdasági átalakulásában az IMF kapott vezető, mozgásteret alakító szerepet. Az IMF viszont intézményes jellegéből adódóan a pénzügyi szférát tekintette az átalakulás vezérlőpultjának, a Washingtoni Konszenzus tartalmát pedig az átalakulás stratégiájának.

Milyen mozgástér adódott ebből?

Az IMF tevékenységében – már a részvényesi súly miatt is – mindig meghatározó szerepet játszott az Egyesült Államok uralkodó közgazdaságtudományi, gazdaságpolitikai szellemisége. A közgazdaságtanban a hetvenes évek közepén Milton, Friedman és Hayek Nobel-díja jelezte a neoliberais nézetrendszer beérkezését, főárammá válását. Ez a nyolcvanas évek elejére Thatcher és Reagan politikai ciklusában, a gazdaságpolitikában is uralkodóvá vált. Az európai filozófia történetében már Kant felvetette azt a kérdést, hogy lehet-e valamennyi országra érvényes, egyetemes történelmet írni. Sajátos etnocentrizmussal az angolszász országok erre igenlő választ adtak. A történelmükből levezetett tényeket – miként később a szovjetek is – egyetemesnek tételezték fel, így intézményrendszerüket, a demokrácia és a liberális

piacgazdaság közötti összhangot, az állam és a piac szerepéről vallott felfogásukat törvényszerűnek, más országok, kultúrák által követendőnek tartották és tartják.

A klasszikus európai konzervatív felfogás viszont az országok fejlődésében nagy jelentőséget tulajdonít az egyedi, nemzeti sajátosságoknak, a fejlődéstörténeti örökségnek, a kultúrának, az emberi kapcsolatrendszernek, az értékrendnek és a geopolitikai helyzetnek.

A fejlődés problémáira nem adható minden országra érvényes univerzális válasz. Az egyedi gyógymódok a gazdaságban nélkülözhetetlenek. A létezett szocializmus időszakában Magyarországon is voltak ebből adódó szellemi viták, összetűzések.

Az IMF átalakulási programjában szereplő terápia a pénzügyi stabilizáció, liberalizáció, privatizáció a szocializmus örökségével terhelt közép-kelet-európai országokban eleve nem lehetett gyors sikerrel és kisebb társadalmi költségekkel kecsegtető. Ezt az IMF-ben csak a kilencvenes évek vége felé ismerték fel egyesek.

Majdnem kétszázéves az a közgazdasági felismerés, hogy a liberalizáció mindig az adott korszak legfejlettebb és legerősebb országainak érdekeit szolgálja, az „erősek” eszmerendszere. Az elmaradottabb, gyengébb országok a felzárkózási periódusban, válsághelyzetekben nem nélkülözhetik az állami protekciónizmus eszköztárát. A pénzügyi stabilizációval, szubvenció-elvonással legyengült vállalatok védtelenek maradtak, jelentős mértékben elvéreztek a fejlett országok vállalatainak szabad versenyével szemben. Nem meglepő, hogy ezek után a gyorsított privatizáció folyamatában az értékesített állami vállalatok zöme külföldi tulajdonosok kezébe került. E gyakorlattal szemben az USA gazdasági védettsége a külföldi versennyel szemben mindig erőteljes volt, akár csak a nyugat-európai agrárgazdaságé. A „ne azt csináljátok, amit teszünk, hanem amit mondunk” üzenet a fejlődő országokban már korábban is negatív hatású volt. Ez a sokkterápia külső pénzügyi segítség nélkül nagymértékű társadalmi költségekkel, gazdasági visszaeséssel jár.

Budapest, Rákóczi út 54. (Fortepan/Hofbauer Róbert)

Egy évszázada látható, hogy a válságkezelés során megnő az állam gazdasági szerepe. A gazdaság működési rendszerének radikális változtatása csak piaci koordinációval, az állam kivonásával nem lehetett sikeres olyan országokban, ahol a piaci mechanizmusok fejletlenek voltak, nem voltak alkalmasak átfogó irányításra, válságkezelésre.

Felvethető a kérdés, hogy például Magyarországon 1992-ben, a legnagyobb visszaeséssel járó évben kellett-e bevezetni a térség legszigorúbb csődtörvényét, amely az exportőr vállalatok kétötödét sodorta csődhelyzetbe. Külső pénzügyi támogatás hiányában az IMF-terápia eleve koncepcionális jellegű gazdaságpolitikai mozgáskorlát volt.

A magyar államigazgatás tapasztalatokban gazdag a külső hatalmak nem kívánatos törekvéseinek enyhítése, puhítása tekintetében. E látens politika végrehajtását azonban nehezítette az a körülmény, hogy a magyar pénzügyi apparátus egy része a nyolcvanas években az IMF-nél részesült szakmai átképzésben. A volt marxista saulusokból nagy számban lettek neoliberais paulusok, akik áttérésük igazolására gyakorta pápábbak voltak a pápánál. A sajtó zöme és a legnagyobb ellenzéki párt harcos neoliberalizmusa következtében az IMF által képviselt szellemiség és gyakorlat erős belső támogatásra épült, ami az ország helyzetével összehangolt, sajátosságainak megfelelő gazdaságpolitikai mozgásokat a végrehajtás oldaláról gátolta, a rendszerváltoztatás társadalmi költségeit növelte.

A demokrácia és a piacgazdasági átalakulás természetesen az ország alapvető érdeke volt. A demokrácia és a neoliberais piacgazdaság közötti összhang törvényszerűségének elfogadása viszont aligha. Antall József a társadalmi érzékenységet és igazságosságot, az átalakulás szociális költségeit figyelembe vevő szociális piacgazdaság elkötelezettje volt. A hitelfelvétel kényszere miatt az IMF-et nem lehetett megkerülni. Az IMF stand-by megállapodás volt, zöld lámpa a hitelpiacok számára az ország finanszírozhatóságához.

Az IMF-fel szembeni politikát hirdetni, kurukodni költséges balgaság lett volna. Az IMF stratégia vakbuzgó teljesítése viszont elkerülhető volt, a magyar gazdaságpolitika mérsékléssel, domesztikálással veszteségminimalizálásra törekedhetett. Antall József édesapja a II. világháború idején, a maga hatáskörében hasonló szerepet kapott. Változtatni nem tudott, de segített. Valamennyi közép- és kelet-európai

ország az IMF foratókönyve szerint indította el az átalakulást. A változás kimenetelét befolyásolta a szereplők személye, az előadás stílusa, az ütemezés, a súlypontozás, és természetesen a játékmester, Antall József.

A Világbank egyik vezető közgazdásza, Dervis, már egy 1994-es publikációjában feltette a kérdést: lehetséges-e, hogy az átalakulás fokozatosságot jobban figyelembe vevő, gradualista magyar módja eredményesebb, mint a Lengyelországban és Oroszországban végrehajtott – „piacgazdaság ötszáz nap alatt” –, IMF-nek tetsző neoliberais sokkterápiája?

Huszonöt éve maga a kérdés is szentségtörésnek számított az IMF-ben, noha a már akkor ismert tények is meggyőzőek lehetnek volna. A legrosszabb kiinduló helyzet, a legszűkebb gazdasági mozgástér, és a legnagyobb adósságállomány kényszerpályája ellenére Lengyelország után (az adósságkönnyítést nem kapó) Magyarországon volt a legkisebb a növekedés visszaesése. A balkáni és a kelet-európai országokban a GDP-hanyatlás mértéke kétszer, háromszor nagyobb volt. A magyar gazdaság 1993 utolsó negyedében növekedési pályára állt, persze, ez a választásokat már nem befolyásolta. Lengyelországot viszont az adósságkönnyítés és a sokkterápia ellenére az 1997. évi luxemburgi csúcstalálkozó még nem tekintette fejlett, átalakuló országnak. Az IMF tetszési indexétől függetlenül, 1994-ben a piaci hitelképességi rangsor első helyén még Magyarország állt. Feltehetően a bizalom jele volt, hogy a térségben befektetett külföldi működőtőke-állomány – amelyet nem hangoltak össze az IMF-terápiával – 45%-a került Magyarországra, s ennek akkor még több mint 60%-a jutott zöldmezős beruházásokra, s nem állami tulajdon felvásárlására. Ebben az időben Magyarországon volt a leggyorsabb ütemű az európai térségbe való integrálódás, s az export termékszerkezetének nemesedése.

Egyedülálló politikai teljesítménynek számított, hogy a térségben csak Magyarországon töltötte ki hivatali idejét az 1994-ben megválasztott kormány. Nem szükséges bizonygatni, hogy a politikai stabilitás gazdasági érték is, a gazdasági teljesítmény pedig tükröződik a politikai stabilitásban. A versenybridzs nevű kártyajátékban aszerint minősítik a játékosokat, hogy azonos lapokból ki mit képes alkotni. Huszonöt év távlatából is megállapítható, hogy Antall József kormányának nem kell restellkednie.

GÁL FERENC

Ház körüli munkák

41.

*Ez nem ismeretterjesztő kiadvány.
Nem is jobbik énem tudatfolyamából
félkönyöknyi, amit párás szemmel
utódomra hagynék. Hogy szorult
helyzetében segítse, mint serdült
ifjakat a márványember bódévárostól
és nyelvromlástól mentes költeménye.
Lebegtetve, hogy a szavak összhatása
bizonyul-e valaha is forráskódnak,
vagy az írópulton csak egy újabb
besorolás készül. Megint egyszer
külön kerülnek az olyan töredékek,
hogy a mozdonytemetőnél nem kapni
virágot, a fa is vízben ázva lesz súlyosabb
a víznél. A megidézett folyó átszeli
a tízszótagos mondatok világát,
négymotoros gépek húznak keletnek,
és a fák mögött a zugfőzde üstje csikordul,
ha éppen az kell.*

52.

*Megdolgozunk a gyönyörökért is.
Nem gyűjtünk rá utána,
csak fekszel hason, én meg
karom fejem alá hajtva, háton.
Így beszéljük át, a terasz sarkaira
milyen szilvák gyűlnek éjszakánként,
és hogy pont én örököltem
azt az útibőrönd szappant.
Beoszthatnánk évekre előre,
az illatokat, színeket is variálva,
de adhatok a családi nap vége felé
szedelőzködőknek, beharangozó
vagy magyarázat nélkül.
Felvéve a fogas előtt ezt a pózt,
ahogy a távkapcsolóval kezében
itt álldogálsz, és nem tudod,
hogy belenézzünk-e az unalomig
ismert filmbe, vagy maradjunk
a bevált zenéknél, az éjszakai
áramtól vöröslő macskaszemnél.*

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Lászlóffy Csaba költészetének idősűrítő pillanatai

Intenzitás – ez lenne az a kulcsszó, amely Lászlóffy Csaba irodalmi jelenlétét jellemezheti. Nem könnyű pontosan rámutatni ennek az energiának a működés-módjára, ha csupán szövegekből próbáljuk megfejteni a villódzásnak, sodrásnak a titkát, amely azok számára, akik személyesen ismerhették a szerzőt, evidencia volt. Kétségtelen, hogy van ennek az intenzitásnak érzelmi összetevője (erős érzelmek izzanak a szövegekben, még ha olykor lefojtottak is), erkölcsi-kritikai vonatkozása (ami valamilyen általános irányultságban, vagy az egyént a többiekhez fűző viszonyok érzékeltetésében érhető tetten) és nyelvi lenyomata is (ami a dikcióban, mondatfűzésben, közbeékelésekben és kiszólásokban válik anyagszerűvé). Ha egy több mint ötven évre kiterjedő költői pálya ívét kell leírunk, ezek az egyéni, alkati jegyek tisztulnak le az olvasatban, amelyek újra és újra visszatérnek a szerző pályájának különböző szakaszaiban.

Az irodalomtörténeti összefoglalókban Lászlóffy Csaba a hatvanas évek elején Erdélyben fellépő „első Forrás-nemzedék” képviselőjeként vált elhelyezhetővé. Az erdélyi magyar költésztörténet egy szemléleti-poétikai megújulás pillanatát azonosítja ennek a költőgenerációnak a színrelépésében, amely a szocreáltól való elmozdulás jegyében a költői beszédmódok pluralizálódását is jelentette. Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Jancsik Pál, Lászlóffy Aladár – és velük együtt Lászlóffy Csaba – kitágították a költői megszólalás lehetőségeit, visszacsatolva egyrészt a költői nyelvet az 1948 előtti modernség folytonosságába, másrészt kapcsolódva a korszak kísérleti poétikáinak neoavantgárd ihletésű vagy depoetizáló törekvéseihez. Lászlóffy Csaba korai versei egyaránt illeszkednek a történelmi időben való tájékozódás olyan jellegű asszociatív kapcsolatteremtéseihez, amelyek Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár verseiben is jelen vannak, de Hervay Gizella „köznapiasító”, tárgyi környezetre összpontosító szemléletével is rokoníthatjuk egyes szövegeinek megoldásait. Felfedezhető ugyanakkor Lászlóffy Csaba költészetében egy korai testi fókusz, amely egyszerre a saját testnek és női visszhangjának-kivetülésének a versbe íródását je-

lenti, ugyanakkor egy olyan egyéni, gyermekkorba visszavezető emlékezetműködés, amely e korszak költőinél egyébként meglehetősen ritka. Az, ami a kései kötetekben egyértelműen a pszichoanalízis freudi és jungi változatainak megidézéséhez kötődik majd, a pályakezdő Lászlóffynál még inkább a testtel, hallással, érosszal, emlékezéssel való intuitív, zsigeri foglalkozás lenyomata.

Korán körvonalazódik a szerzőnél az, amit az értelmezők „az egyes jelenségben felszíkrazó, kikristályosodó történelmiség”-ként (Bertha Zoltán) vagy „fikciós apokrif-technika”-ként (Pomogáts Béla) neveznek meg. Ezt a megközelítést Lászlóffy egyaránt követi versben és prózában – lényege, hogy alkotókat, gondolkodókat, történelmi személyiségeket személyes dilemmáik között, intertextuális utaláshálóban idéz meg. Ennek a hol beleérező hommage-költészetként, hol töredékesítő posztmodern továbbírásként megmutatózó technikának ahhoz hasonló többlet-funkciója is volt a rendszerváltást megelőzően, mint a világirodalmi esszének. A műfaj olyan kiváló művelői, mint Szilágyi Júlia, Bajor Andor, Panek Zoltán, Deák Tamás, Horváth Andor – és az egyéb műfajokban aktívabb Lászlóffy Aladár, Király László is – a szellemi tájékozódás tágasságát, szabadságát, a gondolatok, helyzetértelmezések univerzális érvényességét is jelezték és próbára tették esszéikben. Ebben a kontextusban Lászlóffy Csaba szövegeinek az egyéni, mikroszinten megélhető jegyei válnak fontossá, ahogy Bertha Zoltán írja: „Nála az objektív, empirikus valóság, az egyedi emberarc sugározza a történelmi példát és üzenetet”. Lászlóffy kortársainál gyakran az elvontabb princípiumok felől, deduktív módon érkezünk el az egyéni szintekhez, nála azonban mindig erős az empirikus, tapasztalati réteg. A parabolisztikus jelleghez képest így közelebb kerülünk egy állandó egyéni-érzelmi áramlás érzékeléséhez, amely az *Élet* című, korai versben például olyan szimultaneista technikában nyilatkozik meg, amelyik egy-egy pillanatra felvillanó anonim szereplők helyzetein keresztül is beszél a világról és a költészet lehetséges funkcióiról: „a költő boldogtalanságot boldogságot dalol / mondhatni mindenkinek” – hangzik a vers értelmező zárata. És fontos, hogy mindez az egyéni tragédiák, önfelismerések, örömök villanásszerű feltárása után fogalmazódik meg. Később a megnevezett történelmi figurák életútját is hasonló, pillanatokba, érzelmekbe sűrített, asszociatív módon ragadja meg.

Az egyéni lépték és fókusz abban is tetten érhető, hogy kortársaihoz képest Lászlóffynál magas a „családi” versek aránya. Korántsem idilli, megszépített családbrázolásra kell itt gondolnunk, hiszen a konfliktusok, csalódások, groteszk helyzetek éppúgy megjelennek Lászlóffy család-verseiben, mint azokon kívül. Inkább annak a felismeréséről szól ez a vonulat a szerzőnél, hogy a család egyben modell is: például az emlékezet, a generációk közötti kapcsolat működésének modellje. A nagyapák–apák–fiúk kapcsolatok és a férfi–nő kapcsolatok megjelenítései azt a fajta intimitást, induktív megközelítést hangsúlyozzák, amelyek a legjobb Lászlóffy-verseknek másutt is sajátjai.

Szimptómaértékűnek tekinthetjük a problémakör kapcsán – az intimitás, de az emlékezés kódolása felől is – Szabó Lőrinc és Füst Milán többszörös jelenlétét a versek utalásaiban. Mindkét költőelődre jellemző az erős érzelmi intenzitás mellett is valamiféle objektíváló technikára való törekvés, az érzelmek fogalmi-analitikus szinten történő megragadása. Lászlóffynál is úgy vannak jelen erős érzelmek, egy impulzív egyéniség nyelvi kivetülései mindvégig, hogy nem azt érezzük: egy alanyi költő megszólalásait követjük. Az intenzitás mederbe tereléséről, a formáról és technikáról Lászlóffy a legtöbbet alighanem a két világháború közötti magyar klasszikusoktól tanult.

Vannak egészen precíz formai megoldások is ebben a költészetben, anélkül hogy tolakodni próbálnának. Mintegy jelzik ezek a versek, hogy ezt is meg tudná tenni a költő, akár teljes életművet is építhetné rá, ha ez lenne számára a lényeges. Egy-egy enjambement vagy közbeékelés ilyenkor is gyakran relativizálja a formabravúrokat. A klasszikus formák jelenléte Lászlóffynál leggyakrabban az apokrif-képzés verscímeiben is jelzett történeti markere: időbeli és térbeli utazás, egy másfajta kulturális közegebe való belehelyezkedés.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző és az azt követő időszakban felerősödik a szerző identitáspolitikai érdeklődése: nyilván egy egyéni és közösségi szabadságot egyaránt korlátozó diktatúra hétköznapiakban is megtapasztalható szorítása hívta elő azokat a verseket, amelyek erős erkölcsi töltettel, általában sötét tónusokban szólnak erről az időszakról. A rendszerváltás utáni időszakban ugyanez a léttapasztalat az utólagos feldolgozás igényével, „a lényeg nem változott” érzésével szövi tovább ezt a kérdéskört. Ekkor már felmerül a rendszerváltás utáni időszak értékviszagságként való láttatása, összefüggésben az irodalom

ekkori funkcióváltásával. A klasszikus, igényes versformák, az elődök megszólítása a korábbi költészeti kánonok affirmatív újraéléseként tételezhető, és a biztos pontok keresését dokumentálja. Másfelől az ekkoriban felerősödő szatirikus hangnem nála az aktualitásra adott kritikai válasz.

A Lászlóffy Csaba-versek fontos, kései vonulata a lélektani érdeklődés letisztulása. Keresi a pszichoanalízis különféle metódusainak érvényesíthetőségét. Egyaránt figyel a szituációk pontos rögzítésére, a lélektani értelmet nyerő helyzetek, kimerevített képökké váló emberközi viszonyok megmutatására. A betegség, a testi működés akadályoztatott volta, a nyelvi megszólalás problematikussága ugyancsak lélektani igénnyel jelenik meg nála, ahogy például a kései Babits verseiben. A pszichoanalízis gyakorlatából ismert módon fontos szerepet kapnak az átomleírások, amelyeket maguk a versek nem értelmeznek, inkább csak felmutatnak a maguk különös, nyugtalanító, de mindenképpen jelentésszerű aspektusával együtt. Ugyanígy a naplószerű rögzítés technikája is előtérbe kerül. Egymásba csúsznak az álomnapló, magánéleti napló és olvasónapló műfajai, egy olyan szerző életformájával összefüggésben, akinek a számára nincsenek éles határok e szférák között. Az önmegfejtés igénye, a másokban való énkeresés ad közös irányt ezeknek az asszociatív szövegeknek.

A külső és belső terek sem válnak el élesen ebben a kései költészetben: Kolozsvár és Torda városi terei, vagy más helyszínek olyan módon válnak funkcionálissá a személyes vívódásokban, hogy ezeknek a komplex jelenléte külön elemzések tárgyává válhatna a Lászlóffy-szövegek kontextusában. Vannak persze kivételek is, különösen etikailag kiélezett pillanatokban: „Új repedések a becsukott ajtón” – mondja az egyik emlékezetes vers helyzetértékelése, és egyértelmű, hogy itt a Szabó Lőrincénél is veszélyeztetőbb külvilág énré, intimitásra gyakorolt nyomása az, amiről szó van. Ez azonban nem jelenti, hogy maga az én ne lenne igen gyakran elkeveredve a Lászlóffy-versek kinti dolgai között is.

Összességében izgalmas, az említett alkati jegyek által egyénített módon a magyar modernség különböző ágaihoz kapcsolódó szövegekörpusz állítható össze Lászlóffy Csaba költői életművéből. Váratlan rokoníthatóságok rajzolódhatnak ki a nemzedéki együttállásokat messze túlhaladó értelemben: Lászlóffy életműve nem zárható be egyetlen korszakba, hanem több évszázad költőivel folytat különös párbeszédet.

FALUSI MÁRTON

Zuglischer, a hajótörött

*Eltájolódott ház hajótöröttje,
Manó szellőztet, járkál körbe-körbe,
eget bűvárol minden ablakából
kéttükrös szögmérővel, mint Fa Nándor.
Istvánmezőn horgonyt vet végtelenszer,
mennyalji vízjártasságra tesz szert.
Nyílászáróból vászonult vitorla
dőlése átállítható bukóra,
szél csapkod, hajnalonta benne tombol,
kiszökvén elszibbadt lombhajlatokból.*

*Térkép kivágások tetőterében:
Külső-Erzsébetvárost délnyugatra
túl messzi fákon térképjel mutatja,
templomtorony, csak nem találja ébren,
keresztülszúrja Vénuszdomb szemérmét.
Széchenyi-hegy adótoronyáig ellát
átellenben Manó, hajolva kétrét,
csapdába ejt huzatnyi multicellát,
ha mindkét éjszakát szélesre tárja,
reggel ragad le száraz szemhatárra.*

*Gangon pőfékelget rutinszegénység,
bagósok tvisztje széttaposhat égi
szikrát, szomszéd az esti füstbe tényként
rögzül, véralkoholszintjét eléri.
Trikóra árazott, leszázalékolt
fényezrelékek tévétartozékok
impulzusában egykedvűn peregnék,
lemorzsolódva kukoricaképcső
szemcsés valóra, felvételre szétfő.
Manó perspektívatlanul, meredten*

*távcsőbe réved: vak tetőkibúvók
bádoggalamszarából kél az újhold,
Aréna Pláza sercegő neonja
reklámmyalábjait csak egyre ontja,
lábát emelné, végül visszahúzza,
eb sem piszkít kesernyés férfhúgyba.
Manó hátrál íróasztalfiókig,
kulcstartó bambusz-lampiont utánoz,
ahogy japán boltos nevezte: csócsint,
ezt vonja felkapcsolt üvegburához.*

*Felbukkan, apró lyukba kancsalítva,
élethű zsánerkép tollrajzszerűen:
Fudzsit csodáló asszonyé a titka,
ha észrevenné, mit lát, föl se tűnne,
az égegyadta égvilág az égő,
Manónak hátat fordít, hogy hegyéről
ne tudjon más; a nő jobbán piroslón
az őt s magát elrejtő lampion lóg.
A nő nem más, mint Zuglischer, s a lámpa
mélyén a lámpa mélye is sajátja.*

*Mi létezik, nem látszik, ismeretlen,
mi látszik, nem létezhet, mind mi volnánk.
Manó alakmásától összeressen,
kinek hajléka fordított vitorlás,
ablaknyitások kombinációja
függőnyt csavargat, lényeket kiforgat,
örvénybe ránt, kavargat mokkaöblöt,
lecsöndesít vizespohár-viharvert
üvegtöröttet – tőle megcsömörlött,
hívatlan társul, légből kapva partnert.*

ÁRKOSSY ISTVÁN
Vers-kép

Kolozsvár, 1976 nyarának egyik rekkenő kora estje. A hógutában épp csak battyogtunk hazafele egykori irodalmi-művészeti hetilapunk, az UTUNK redakciójából, hajdani iskolatársammal, akkorra már szerkesztőségi kollégámmal, Lászlóffy Aladárral. Ők is az Attila út környékén laktak, fenn a város zöld kertekkel teli árnyas fertályában, a Feleki-tetőnek támaszkodó, lankás domboldalon. Évekkel azelőtt, Édesapám iskolaigazgatói regnálása idején Ali néhány grádics-csal fölöttem pallérozódott, az egykori Református Kollégiumban (akkor már átkeresztelve, a 2. számú Fiúliceumban), ahol különös személyisége folytán, tekintélye igencsak hamar hódított a cseperedni vágyó nebulók között. Így aztán, ha a folyosón, nagy udvaron, grundon egymásba botlottunk, játékos célzattal – és egyszerűen tiszteletemet is kellően hangsúlyozandó –, „Ali bácsi”-ként köszöntöttem őt. Aztán messze tűnt a szárnyakon suhanó iskolaidő, s ezt az ifjúkori diáklabdát egy alkalommal váratlanul felém visszadobta, így attól a perctől kezdve magam is egy fokozatot előlépve „Isti bácsi” lettem.

A jelzett estén, akképpen fundálta ki a megkerülhetetlen véletlen, ahogy az a csillagokban tán már előre jelezve volt: a szellemjárás óráiban műtermem biztonságos csendjében jöttünk össze párjainkkal, négyesben, némi estéli hangos gondolkodásra. Emlékszem, a Petőfi-kultusz tarka árnyalatai tűntek elő a legendák és a valóság nehezen szétválasztható kártyalapjairól, mármint, hogy miképpen válnak a köznap, mulandó jelen pillanatai fokozatosan fényben derengő, halhatatlan legendává. Ám a testet-lelket boldogító elixír csöppjei szavak közé vegyülve, hamar váratlan ötletet is szültek, sőt a megvalósítás sem sikkadt el, így máris döntöttünk: ne fecsérjünk a drága időt, okosabb, ha „itt és most” ki-ki megaján-

dékozná a másikat egyfajta lélek-rajzolattal: én őt egy rézkarcral, illetve ő engem egy költeménnyel. Nem volt semmiféle ellenvetés. Alival azon nyomban munkához láttunk, miközben Ila és Gyöngyi csendes diológusa átszűrődött a szomszédos szobából.

Aladár papírt és íróeszközt kért; sebtiben, gondolkodás nélkül eléje tettem az éppen asztalon heverő egyik vázlatomat, hátoldalára fordítva, ahol a lap tiszta és érintetlen volt. Magam pedig egy frissiben lealapozott kis részlemez kaptam le a polcra, nem sokat bibelődtem vele, a karctűvel máris elindítottam képterében kalandozó vonalaim hálóját, egyenest a téma irányába.

Ali eközben írt... Láttam, asztal sem kellett hozzá, a térdére fektetett papírlapon megszakítás nélkül neszegett a grafit. Egyetlen módosítás vagy javítás sincs a kéziratban.

Elöttem pedig a kis részlemez szenvedett hallhatóan a tű fémcsapásaitól, vált is róla a viasz lefelé, és minthogy az idő rövidsége miatt nem adódott lehetőség különféle cirkalmakra, máris következhetett a rövid savfürdő. Egy rézkarc-levonat elkészítése kis méretben voltaképpen gyors művelet, nem is adódott közben semmi gubanc, így miután a kimart vonalakba merült festékréteget kellőképpen kipréselte a fenemód súlyos hengerek nyomása, előbukkanhatott a friss-nedvesen világra jött

illatos nyomat. A rajzolat egy kaszát vállán tartó koronás angyal előtt térdre esett alakot formázott, kinyújtott keze fölött kettős keresztel (tán épp utána nyúlt?), a kép szélén pedig – a diktatúra korának szellemi elvárásaihoz méltóképpen igazodva – transzparens szöveg olvasható: „Éljen Ali!”

Ekkorra már a huszonegy sor ott pihent az asztal szélén.

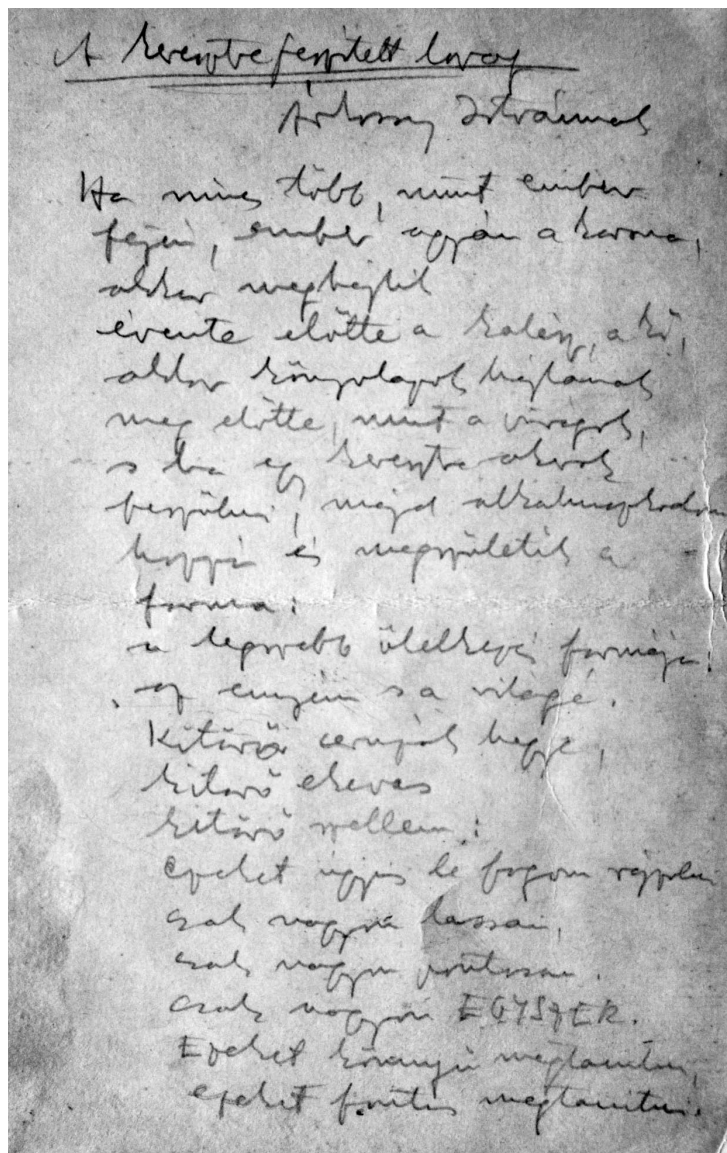
Aztán a nyomatot szó nélkül magához vette ő, a verset pedig magamhoz én.

Jól emlékszem, indulás előtt, poéta barátom ekképpen summázta gondolatait: „– Isti bácsi, ha mi valamikor még megérjük, hogy ez a vers, és ez a rézkarc

nem fiókok aljában gunnyaszt, akkor bizonyosan más időket élünk már”.

Nos, akkor írt sorai és a rajz persze azóta előmerészkedtek fiókjaink kényszerű rejtekéből...

De vajon ilyen időkre gondolt azon a szürke hétköznapon a mára már maga is fényben derengő legendává lett Lászlóffy Aladár, mint amit mi most nap nap után megélünk? Erre a kérdésre, persze, csakis Ő tudna válaszolni...

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A keresztrefeszített lovag

Árkossy Istvánnak

Ha nincs több, mint ember
fején, ember agyán a korona,
akkor meghajlik
évente előtte a kalász, a kő,
akkor könyvlapok hajlanak
meg előtte, mint a virágok,
s ha egy keresztre akarok
feszülni, majd alkalmazkodom
hozzá és megszületik a
forma:

a legszebb ölelkezés formája:

az enyém, s a világa.

Kitérő ceruzák hegye,

kitörő ekevas,

kitörő szellem;

ezeket úgyis le fogom rajzolni

csak nagyon lassan,

csak nagyon pontosan.

Csak nagyon EGYSZER.

Ezeket könnyű megtanulni.

Ezeket fontos megtanítani.

(Kolozsvár, 1976)

KECSKEMÉTI GÁBOR

Kabán Annamária (1953–2019)

Kabán Annamária a rendszerváltás után települt át férjével együtt Kolozsvárról Miskolcra, ahol a bölcsészkar magyar szakának oktatói lettek. Annamária (barátainak: Anikó) nyelvészetet, szövegtant tanított, legszívesebben azonban a nyelv- és az irodalomtudomány határán működött, poétikai és retorikai elemzéseivel érzékeny interpretációkat teremtve a 20. századi erdélyi irodalom, mindenekelőtt Dsida Jenő műveiről. Egyike volt az Észak-magyarországi Irodalmi Kör és a Dsida Akadémia létrehozóinak, az utóbbinak ügyvezető elnöke. Elkötelezett és következetes hagyományápoló munkájuknak, személy szerint legalább felerészben Anikónak köszönhető, hogy hazai és határon túli szakemberek 2014 óta minden évben irodalomtörténeti konferenciával adóztak Miskolcon

a Nyugat mellé egyenrangúként állítható erdélyi modernségváltozatok alkotóinak és intézményeinek: Dsidának, Reményik Sándornak, az Erdélyi Szépmíves Céhnek, az erdélyi Helikon munkaközösségnek és Erdélyi Helikon című folyóiratuknak. A 2019. évi, még vele együtt megtervezett összejövetelet nélkül, rá emlékezve tartották meg szeptemberben.

Férje, Mózes Huba annak fájdalmas felidézésével zárja a búcsúztatására összeállított, barátok emlékezéseit közreadó kis füzetet, hogyan indult el 2019. június 23-án Kabán Annamária a dsidai „fényös-vény” felé, hol „a végtelennek nincsen messzesége”. A férj *A Mester és Margaritából* olvasott fel már négy hónapja öntudatlan feleségének, míg künn vihar kitörése készülődött. Igen, jól ismerjük a kórház felett elsöprő, felszabadító, tisztító vihart: méltányos igazságszolgáltatása ellenállhatatlan erejű, nyomában megbékélés és kiengesztelődés következik. Sajnos gyakran nem itt, ezen a világon, hanem „a némaság vidéké”-nek lebegő szigetén.

LADIK KATALIN

Csak élet, nem büntetés

(Ady emlékének)

*A vörös szárnyú, nagy vízi szekér az ő napjaival, holdjaival
fülemben egészen új játékokat ültet.*

*Ő küldi a bűnt, hogy látóvá váljak,
a félelmet, hogy előre sikoltsak,
a fájdalmat, hogy utólag bánkódjak életemen.*

*A madarak a széthullt, véres cserepeket ragasztgatják.
Hát nincsen itt virág?, kérdezik.*

*A vér nem víz, és mind szomjasabb vagyok.
Elég a madártest az örökkévaló pillanathoz mérve,
elég a szó, hogy világosság legyen?*

Az őszi madarak elszédültek bennem.

IANCU LAURA

'18 vecsernyéje

*1918-ban
voltak még néhányan
akiknek kellett az ország
utat jártak a felszántott Pannóniában
akár a bakák odalent idegen ország
feltámadás-járataiban*

*akik nem fogtak fegyvert a szépnevű Krisztusra
a szemét őrizték hogy
az igazíthatatlan torzulásnak legyen a tanúja*

*s míg jóllakott a föld csókolatlan vérrel
és fedetlen aknája nem maradt már a háborúnak
a strázsaálló rontás-álmot látott
zúzott az ördög szakadt tört az ág
jövöre béketánc-menet lesz
és '20-ra másik Magyarország
kenyér nélkül marad Várad
és elpusztásodik újból Mindszent*

*két hét után aztán az Isten
összeesett egy harangnyelven
félíg zöld fát vett az ölébe
s a lobogók közé emelte*

A Sztálin-szobor maradványa (Fortepan/Pesti Srác2)

LENGYEL JÁNOS

Az autonómia hiánya Kárpátalján

Autonómia-kezdemenyezések
a Szovjetunióban

1944. október 15-én Kárpátalján megszűnt a magyar közigazgatás, ám Prága óhaja mégsem teljesült, hiszen a háború után a terület nem került vissza az újjászervezett Csehszlovákiához, mivel azt némi színjátékot követően bekebelezte a Szovjetunió. Ezzel a vidéken élők számára – legyenek azok ruszinok, ukránok vagy magyarok – nagyon távolra került az autonómia ügye. A magyar kisebbség pusztá fizikai léte is veszélyben forgott. A vörös diktatúra idején nem volt veszélytelen az önrendelkezésről, politikai vagy kulturális autonómiáról beszélni, de még gondolni sem. Az 1970-es évektől a brezsnyevi pangás idején megváltozott a helyzet, újra szóba került a magyar autonómia ügye, az ébredező magyar értelmiség hal-kan, de egyre inkább hangot adott ebbéli óhajának. A kezdeti tervezetek a szovjet modellt vették alapul. A Szovjetunióban létezett egyfajta területi autonómia, az államot a tagköztársaságok alkották, ezeken belül voltak autonóm köztársaságok, autonóm körzetek és nemzetiségi területek, illetve körzetek. A magyarok nem kaptak területi autonómiát, ennek ellenére, a kulturális önrendelkezés formájaként voltak anyanyelvi iskoláik, sajtótermékeik. Igaz, hogy a diákok csak a középiskoláig tanulhattak az anyanyelvükön, ám az ungvári egyetemen volt magyar filológia szak – a későbbi politikai vezetők zöme itt végzett. A különböző magyar nyelvű lapok mellett a megyei televízióban voltak magyar adások is. Napjainkban már több magyar televízió és rádió is működik, valamint számos hetilap és internetes újság, amíg a nemrég elfogadott új nyelvtörvény életbe lépése el nem lehetetleníti a működésüket. Jellemző az ukrainai demokráciára és jogállamiságra, amit Jean-Claude Juncker, az EU Bizottságának távozó elnöke, többször hangoztatott, hogy az országban élő nemzeti kisebbségektől már megszerzett jogokat vesz el.

A múlt század hatvanas éveinek végén, az ungvári egyetemen, Kovács Vilmos író vezetésével, idővel kialakult egy értelmiségi társaság, amely sok más kérdés mellett, tárgyalni kezdte a Szovjetunióban élő magyarság helyzetét. Kovács Vilmos, aki ugyan kommunista volt, de jól látta, hogy a népek egyenjogúságát skandáló propaganda mögött nincs semmi,

tehát itt az ideje, hogy megtöltsék tartalommal, s hogy a magyarság saját kezébe vegye a sorsa irányítását. Úgy vélem, Kovács Vilmos volt az első magyar polgárjogi aktivista a Szovjetunióban. Tragikus sors jutott neki, a kommunista vezetés üldözni kezdte, fokozatosan ellehetetlenítették, és végül, az 1970-es évek végén, amikor már nagyon beteg volt, el kellett hagynia a szülőföldjét. Magyarországon halt meg. A nevét viseli a gáti középiskola és egy irodalmi szervezet Kárpátalján.

1988 nyarán kárpátaljai magyar értelmiségiek memorandumot küldtek Moszkvába, az SZKP KB-hoz, ahogy Balla Gyula írta: „[...] első ízben fogalmazódott meg a kárpátaljai magyarság részéről az az igény, hogy az ott élő magyar nemzetiség részére autonómiát adjanak, pontosabban hozzanak létre nemzetiségi körzetet Beregszász központtal.”¹ A memorandum megfogalmazói és aláírói több kárpátaljai magyar értelmiséggel együtt 1989. február 26-án megalapították a terület első magyar érdekvédelmi szervezetét, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnevezéssel. A szövetség, már megalakulásakor magáévá tette az autonómia ügyét, és hitet tett arról, hogy minden lehetséges eszközzel küzdeni fog annak megvalósításáért. A témát először szeptember 10-én tárgyalta a választmány, ekkor azon alakult ki vita, hogy a megalapítandó, magyar többségű beregszászi járásra kiterjedő területi autonómia jogait hogyan lehetne kiterjeszteni a járáson kívül élő magyarokra.

1990 decemberében készült el a KMKSZ első autonómia-tervezete *A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület státútumának alapelvei* címmel. A dokumentum előírja a Kárpátaljai Különleges Önkormányzatú Terület létrehozását, amely magában foglalja a Beregszász központú Magyar Autonóm Körzetet. A MAT hivatalos nyelve a magyar és az ukrán. 1991 januárjában aztán a KMKSZ különbizottsága újabb alapelveket fogalmazott meg a Kárpátaljai Magyar Autonómiával kapcsolatban, amelynek főbb pontjai: „a nemzetiséghez való tartozás szabad önmeghatározása, a hatalomban való számarányos részvétel, a nyelvhasználat megfelelő rendje és az önkormányzati elv érvényesítése”.²

1 Bayerné Sipos Mónika: *A kisebbségi autonómia-tervek szakaszai Kárpátalján 1989 után*. In. http://acta.bibl.u-szeged.hu/33161/1/vikek_014_013-027.pdf

2 Uo.

A sikeres népszavazástól az alapszerződésig

1991. december 1-jén népszavazást tartottak Kárpátalján, amely Ukrajna függetlensége és Leonyid Kravcsuk elnökké választása mellett arról is döntött, hogy a megye kapjon különleges önkormányzatiságot, továbbá negyedik pontnak felvették a Beregszász központú Magyar Autonóm Körzet létrehozásának kérdését is. Mind a négy kérdést sikeresen megszavazták, ám, bár az első kettő megvalósult, az utóbbi kettő a mai napig várat magára. Egy sikeres népszavazást még Ukrajnában sem lehet a szőnyeg alá söpörni, de a parlament megtalálta a módját, hogyan siklassa ki a magyar kezdeményezést. Pedig a járási és a megyei tanács is jóváhagyta a népszavazás eredményét, sőt, kijevi jogászok kidolgozták az autonóm körzet tervezetét. Sajnálatos, és a kárpátaljai magyarság számára végzetes, hogy a népakarat nem emelkedett törvényerőre, azonban itt nem csupán a hatalom közbeavatkozásáról és a többségi nemzet rosszindulatáról van szó, hanem óriási hibát követtek el a kárpátaljai magyar vezetők is. Dalmay Árpádot, a KMKSZ egykori képviselőjét idézve: „Azzal, hogy Fodó közvetlen és hathatós pártfogásával, valamint a választók félrevezetésével nem a mi jelöltünk, Molnár Bertalan, hanem a nacionalista ukrán Vaszil Sepa lett a beregszászi körzet parlamenti képviselője, gyakorlatilag eldőlt a nemzetiségi alapú területi autonómia létjogosultságának sorsa. Méghozzá nemcsak a kárpátaljai magyarság, hanem minden más ukrainai nemzeti kisebbség számára is. Ugyanis (s ezt a parlamenti jegyzőkönyv is bizonyítja) a nemzetiségi törvény elfogadásánál 1992 júniusában Sepa és az ugyancsak ukrán nacionalista kárpátaljai Viktor Begy javaslatára kiemelték a törvénytervezet szövegéből azt a cikkelyt, amely a nemzeti kisebbségek által jelentős számban lakott területek jogállását szabályozta volna.”³

A kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezetek, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és az Ukrainai Magyarok Demokratikus Szövetsége később is próbált választási egyezményeket kötni ukrán pártokkal, többnyire sikertelenül. Sem Juscsenko, sem Timosenko, sem Janukovics, sem a nemrég megbukott Porosenko nem tartották be a szerződésben vállalt kötelezettségeiket. A mostani elnök nem is ígért

semmit. Az idei előrehozott parlamenti választások kampánya során az ukrán pártok feltűnően kerültek a magyarokat, szinte egyetlen induló sem szólította meg a magyar választókat. Kevesen vagyunk, országos viszonylatban nem számítunk. Emellett a pártok jól tudják, amióta Ukrajnában a magyarok, az oroszok mögött, a második helyre kerültek az ellenségek listáján, a magyar szavazatokkal inkább veszítenének, mintsem nyernének. A Porosenko-rezsim, ötéves regnálása során, napi szinten támadta a magyarokat, a valóságot és az igazságot elferdítő újságcikkkel, televíziós és rádióműsorokkal bombázták a közvéleményt, míg végül a magyarság az országot és a függetlenséget fenyegető rémmé változott a közvélemény szemében.

A sikeres népszavazáshoz visszatérve, öt nappal később, 1991. december 6-án, Kijevben került aláírásra az ukrán–magyar alapszerződés. Ez volt az első ilyen szerződés, amelyet Magyarország szomszédos állammal kötött, ahogy Horn Gyula, az országgyűlés külügyi bizottságának elnöke kijelentette, az ország örökre lemondott Kárpátaljáról. Az alapszerződésnek volt előzménye, ugyanis a felek – akkor még a másik oldalon nem a független Ukrajna, hanem az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság volt – 1991. május 31-én, Budapesten egyezményt kötöttek a nemzeti kisebbségek jogainak kölcsönös biztosításáról. A szerződés jogokat és védelmet írt elő a két ország őshonos nemzeti kisebbségei számára. A szövegében benne foglaltatik a személyi elvű, kulturális autonómia gondolata, ám a területi alapú autonómiáról nem esik szó. Az alapszerződés megerősítette ezt a szerződést.⁴ Viszont az alapszerződés nem említi a december 1-i sikeres népszavazást, mintha meg sem történt volna.

A december 6-án aláírt szerződés nagy port vert fel Magyarországon és Kárpátalján egyaránt, számos kérdés még tisztázatlan a témában, hiszen az események résztvevői is eltérően emlékeznek a történetekre. Itt újfent Dalmay Árpádot hívom segítségül, aki aktív részese volt a történeteknek: „A magyar politikusok kikérték ugyan a KMKSZ véleményét, ám az elnökünk elsüllyesztette a levelüket a fiókjában, egyszerűen nem tudtunk róla. Az elnökségben nem került sor a megbeszélésére. Az elnökünk viszont elment

3 Egy „kisebbségi mindenes” a Vérke partjáról. Beszélgetés Dalmay Árpáddal. In. <http://kame.hu/fuszdrupal/?q=content/%C3%A91et%C3%BA-t-v%C3%A1llasz%C3%BA-t-besz%C3%A9get%C3%A9s-dalmay-%C3%A1rp%C3%A1ddal>

4 Csóti György: Az ukrán–magyar alapszerződés. Horn Gyula színeli felháborodása Kárpátaljáért a magyarellenés sovinizmus tükrében. In. <https://www.magyaridok.hu/velemeney/az-ukran-magyar-alapszerzodes-2844417/>

Budapestre, s azt mondta, hogy a kárpátaljai magyarság kéri az alapszerződés mielőbbi elfogadását. Akkor robbant a bomba, amikor egy beregszászi választmányi ülésünkre beállítottak a Ruszin Szövetség vezetői és Zacsek Gyula budapesti képviselő, s megkérdezték: tudjuk-e, hogy mi áll az alapszerződésben? Természetesen nem tudtuk. Ekkor derült ki, hogy a szerződés értelmében Magyarország lemond minden területi igényéről (hisz addig sem volt! Miért kellett ezt belefoglalni?!). A 91-es népszavazásunkról viszont szó sincs.”⁵

Fentebb már említettem, hogy az ukrán parlamentben hogyan mértek végzetes csapást a magyar autonómiára egy olyan nacionalista képviselő vezetésével, aki a megtévesztett magyarok szavazatával éppen a beregszászi körzetből került fel Kijevbe. 1991 decembere óta, különösen az utóbbi öt évben, az ukránok, akiknek eszük ágában sem volt betartani ezt a szerződést, számos olyan jogfosztó törvényt hoztak, amelyek sértik az ukrán–magyar alapszerződést. Itt felvetődik a kérdés, miért kellett aláírni egy olyan dokumentumot, amely nem szolgálja a magyar érdekeket? Mohi Csaba azt állítja, hogy az alapszerződéstől egyenes út vezetett az ukrán oktatási, illetve nyelvtörvényig. Szerinte az alapszerződés megkötése felér a nemzetárulással, hiszen Kijev az abban foglaltakból semmit sem teljesített, viszont a magyar fél vállalásai szembementek a kárpátaljai magyarok óhajával. Antall József óriási történelmi lehetőséget szalasztott el, amikor nem volt képes kieszközölni a magyar autonómiát Ukrajnában. Ez ma precedens értékű lenne Európa, de legalábbis az EU nemzeti kisebbségei számára.

1991-ben gyorsan zajlottak az események, birodalmak omlottak össze, élettelen államközösségek szüntek meg, népek és országok nyerték vissza függetlenségüket. A kárpátaljai magyarok is bizakodva tekintettek a jövőbe, aztán egy hét leforgása alatt előbb felcsillant a remény soha nem tapasztalt fényességgel, azután egy héten belül ki is aludt. Talán végérvényesen. Emlékszem, milyen izgalommal vártuk a szabadon választott magyar kormányfő látogatását, és arra is emlékszem, milyen nagy volt a csalódottság és a felháborodás, amikor megtudtuk, tulajdonképpen miért is utazott Kijevbe. Mohi szerint: „A népképv-

seleti legitimáció teljes hiányát bizonyítja, hogy az ukrán alapszerződést előzetes országgyűlési felhatalmazással sem írhatta volna alá az Antall-kormány. Ismétlem: tekintettel arra, hogy Kárpátalja autonómiáját népszavazás szentesítette, azt kizárólag egy, a magyarság egészének véleményét kikérő további népszavazással lehetett volna felülírni.”⁶

Kárpátaljai autonómiatervezetek

A Szovjetunió szétesésével és a független Ukrajna megalakulásával szinte egy időben, a Kárpátalján élő ruszinok és magyarok is kinyilvánították óhajukat az autonómiára, sőt, előbbieket kilátásba helyezték, hogy idővel önállósodni szeretnének Ukrajnától. Politikai naivitásukat érzékelteti, hogy ezt egy olyan kormányzattól kérték, amely nem ismerte el a ruszinságot külön népcsoportnak. Néhány évvel ezelőtt Kárpátalján a megyei tanács határozatban ismerte el a ruszinokat, ami csak bonyolítja a kaotikus helyzetet. A magyarok a Tiszai-melléki autonóm járás létrehozásának tervével álltak elő. Az említett sikeres népszavazás után Kravcsuk elnök ígéretet tett bizonyos fokú autonóm státusz megadására, ám az ukrán országgyűlés többsége ezt mereven elutasította. A magyar vezetők a kudarc dacára sem adták fel a küzdelmet, a személyi, területi, kulturális autonómia témája máig napirenden van.

A következő lépésben, 1996-ban Gulácsy Géza a KMKSZ támogatásával kidolgozott egy újabb autonómia tervezetet. Mivel látta, hogy a területi autonómia gondolata milyen heves ellenállásba ütközött, továbbá az 1992. évi nemzeti kisebbségekről szóló törvény kisebbségi jogként ismerte el a kulturális autonómia jogát, ez az elképzelés már személyi elvű, kulturális autonómiát vizionált, bár a tervezetben továbbra is szerepelt a magyar járás területi autonómiája. Gulácsy olyan kisebbségi kulturális önkormányzatok felállítását irányozta elő, amelyek demokratikusan megválasztott köztestületeknek minősülnek. Ezen önkormányzatok legfőbb döntéshozó szerve a nemzeti tanács lenne, amelynek a megyei tanácsok bizonyos hatásköröket adnának át. A tanács jogi személyiséggel rendelkezne, a magyar tanács székhelye Ungvár lenne.⁷

5 Egy „kisebbségi mindenest” a Vérke partjáról. Beszélgetés Dalmay Árpáddal. In. <http://kame.hu/fuszdrupal/?q=content/%C3%A9let%C3%BAt-v%C3%A1lasz%C3%BAt-besz%C3%A9let%C3%A9s-dalmay-%C3%A1rp%C3%A1ddal>

6 Mohi Csaba: *A magyar–ukrán alapszerződéstől egyenes út vezetett az ukrán „nyelvtörvényhez”*. In. <https://magyarnemzet.hu/archivum/velemeney-archivum/gondolatok-egy-tortenelmi-sulyu-vetekrol-3862793>

7 Ferenc Viktória–Tóth Norbert: *Autonómiatörekvések Kárpátalján*. Századvég, 2016/04. 99–111.

A másik kárpátaljai érdekvédelmi szervezet, az UMDSZ is kidolgozta saját autonómiatervezetét. Az Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek kulturális autonómiájáról szóló dokumentumot Gajdos István elnök 2005-ben készítette, majd törvényjavaslatként benyújtotta a parlamentnek, ám sajnálatos módon az érintett bizottságok nem tárgyalták meg. Gajdos tervezete sok pontban eltér Gulácsytól, inkább igyekszik megfelelni a hatályos ukrán törvényeknek. A törvényjavaslat például kimondja, hogy csak azon ukrán állampolgárnak van joga kulturális autonómia létrehozására, aki meghatározott ukrán nemzeti kisebbséghez tartozik. Tehát, az ukrán állam által el nem ismert ruszinoknak nem járna autonómia. Az autonóm terület legfelső szerve a nemzetiségi közgyűlés lenne, amelynek tagjait a helyi nemzeti tanácsok küldenék, ezek tagjait viszont az adott nemzetiséghez tartozó ukrán állampolgárok választanák négy évre. A nemzeti kulturális autonómia olyan területekre terjedne ki, mint az oktatás, a nyelv, a tömegtájékoztatás, a kultúra, a tudomány, a költségvetéssel és a tulajdonnal kapcsolatos ügyek. Az autonómiatervezetben nem csupán jogokról van szó, említést tesz a kötelezettségekről is. A nemzeti kisebbségi kulturális autonómiáknak meg kell felelniük az alkotmánynak és a hatályos törvényeknek, valamint tiszteletben kell tartaniuk az ukrán és más nemzetiségűek különbözőségét.⁸

A magyar szervezetek választási politikája

Ukrajna kezdetben kifejezetten kisebbségbarát politikát folytatott, legalábbis kifelé. Számos nemzetközi egyezményhez csatlakozott, ezek közül talán a két legfontosabb a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek kartája* és a *Nemzeti kisebbségekről szóló keretegyezmény*. Az új államnak szüksége volt a nemzetközi elismerésre, és arra, hogy a frissen kialakított határait nemzetközi szerződések garantálják. A szomszédaival kétoldalú szerződéseket kötött, többek között Magyarországgal is. 1992-ben a rada nemzeti kisebbségek nyelvéről szóló törvényt fogadott el, ennek alapján született meg a 2012-es nyelvtörvény, amely már sok tekintetben szűkítette a jogokat, de még mindig kisebbségbarátnak számított. Ez a törvény a magyar nyelv számára regionális hivatalos státuszt biztosított Kárpátalján. A 2019-es nyelvtörvény már

nyíltan kisebbségellenes, az Ukrajnában élő nemzetiségek asszimilálására törekszik, sőt a kisebbségi nyelvek közéletben való alkalmazását szankciókkal bünteti.

Az autonómiák legnagyobb akadálya az 1996-ban elfogadott ukrán alkotmány, legalábbis az ellenzők legtöbbször ezt hozzák fel, mivel kimondja, hogy Ukrajna egységes és oszthatatlan állam. A 1990-es években a nemzetiségek a számarányukhoz mérten automatikusan képviselőket kaptak a törvényhozásban. A negatív irányú változás éppen a 2004-es, úgynevezett narancsos forradalom után következett be, amikor a Juscsenko–Timosenko páros meggondolatlanul kiengedte a palackból az ukrán sovinizmus szellemét. Kezdetben még megmaradt a törvény által biztosított magyar kisebbségi választókörzet, ám a 2012-es, a 2014-es és a 2019-es választásokon már ezt sem adták meg a kárpátaljai magyarságnak. A most lezajlott választások során átrajzolták a választókörzetek határait, a megyében hat ilyen körzetet jelöltek ki, ebből három volt magyar érdekeltségű, ahol döntő kisebbségben vannak a magyar szavazók.

Azt követően, hogy önerőből már nem lehetett magyar képviselőt bejuttatni az ukrán parlamentbe, a KMKSZ és az UMDSZ is megpróbálta ezt ukrán pártok segítségével megvalósítani. A KMKSZ 2004-ben a győztes Juscsenko pártját kereste meg, majd együttműködési szerződést kötöttek, de az ukrán fél természetesen nem tartotta be az ígéreteit. Hasonló módon járt az UMDSZ a Janukovics vezette Régiók Pártjával, ezúttal is elmaradt az ukrán fél vállalásainak megvalósítása. Ezután a KMKSZ az új elnökkel, Volodimir Porosenkóval kötött választási szerződést, aminek következtében a szövetség elnöke, Brenzovics László bejutott a parlamentbe. Azonban a forradalmi mámor után valóságos rémálom következett. A Porosenko-éra alatt minden eddiginél nagyobb mértékben elharapódzott a szélsőséges nacionalizmus és a sovinizmus, az elnök és környezete az országban élő nemzeti kisebbségeket ellenséggé nyilvánította, számos olyan törvényt fogadtak el, amely súlyosan sérti azok jogait. Egyre gyakoribbakká váltak a magyarság elleni atrocitások, a Vereckei-emlékművet többször megrongálták, a KMKSZ ungvári irodáját felgyújtották, álarcos hordák vonultak Ungvár és Beregszász utcáin, a magyarokat megfélemlítő rigmusokat kántálva.

A 2019-es előrehozott választás előtt a két magyar szervezet, a KMKSZ és az UMDSZ választási koalícióra lépett. Tanulva a kudarcokból, és belátva, hogy

⁸ Ferenc Viktória–Tóth Norbert: *Autonómiatörekvések Kárpátalján*. Századvég, 2016/04. 99–111.

az ukrán pártok hatalomra kerülve mindig elfelejtik a vállalásaikat, ezúttal egyik szekértáborral sem tárgyaltak. Úgy döntöttek, a három választási körzetben egyéni jelölteket indítanak. Szinte semmilyen esély nem volt arra, hogy bármelyikük is nyerjen. Ám az is elszomorító, hogy a széleskörű és erős kampány dacára, a kárpátaljai magyar választók közül kevesen járultak az urnákhoz. Az ország megyéi közül Kárpátalján vettek részt legkevesebben a szavazásban.

Az autonómia említése felér a hazaárulással

Ukrajnában egyedül a Krími Autonóm Köztársaságnak volt korlátozott önrendelkezése, még saját parlamenttel is bírt. Az úgynevezett Majdan után megválasztott új kormány és parlament első intézkedése az volt, hogy törvényileg korlátozza az országban élő nemzeti kisebbségek jogait, ami általános elégedetlenséget váltott ki. A közismert események következtében a Krím ma már az Orosz Föderáció része. Ennek hatására a kijevi vezetés hallani sem akar semmilyen autonómiáról, minden önrendelkezési kezdeményezésben szeparatista törekvést, az ország területi épsége ellen irányuló támadást lát. Amelyik politikus, közéleti szereplő nem harcos ukrán „hazafi”, és nem támadja elég vehemensen az országban élő kisebbségeket, azt nyomban megbélyegzik. A hazaárulóval egyenértékű, ha valakit szeparatistának titulálnak. Az elnökválasztás egyik jelöltjét, Olekszandr Vilkult oroszbérencnek nevezték, mivel a programjában azt ígérte, hogy a nemzetiségi területeken, a közigazgatásban bevezeti az ott élő nemzeti kisebbség nyelvét, sőt, felvetette a kulturális autonómia lehetőségét is. Porosenko, a kisebbségellenes, sovinszta politikájával ellehetetlenítette a nacionalista pártok politikusait. Valóságos verseny zajlik a politikusok körében, hogy ki a nagyobb hazafi. A szélsőséges Szvoboda Párt elnökjelöltje, Ruszlán Kosulinszkij, a kettős állampolgárokat megfosztaná az ukrán állampolgárságtól, az autonómiát vagy bármilyen független státuszt törvénnyel tiltaná.⁹ Szerencsére, ez a párt az új választásokat követően kiszorult a parlamentből.

Pavlo Klimkin, volt ukrán külügyminiszter többször is kijelentette, hogy Kárpátalja autonómiájáról ne is álmodjanak. 2018 szeptemberében Hanna Hopko,

az ukrán parlament külügyi bizottságának elnöke, egy fórumon arról beszélt: nyilvánvaló, hogy a magyar kormány arra törekszik, hogy 2020-ra, a trianoni békediktátum századik évfordulójára tető alá hozzon egy autonómiát, ami jelentős győzelmet jelentene számukra. Majd nyomatékosan leszögezte, hogy Kárpátalján a magyaroknak sohasem lesz autonómiájuk.¹⁰ A kárpátaljai magyar autonómia ellen érvelt Hennaggyij Moszkál, Kárpátalja lemondott kormányzója is, aki hivatali ideje alatt visszafogottan, olykor megértően viselkedett a magyarsággal szemben. Az ukrán politikus a Jobbik elnöke, Sneider Tamás egyik nyilatkozatára válaszolt, amikor kijelentette: „Nekünk nem kell reagálnunk az ilyen nyilatkozatokra, de mindent meg kell tennünk, hogy ez ne történjen meg. [...] Már volt egy Krím Autonóm Köztársaságunk, amely egyáltalán nem felelt meg az alkotmányának, és le kell vonnunk a következtetéseket abból, hogy ez mivel végződött.” Sajnálatos, hogy Moszkál – aki ugyan Porosenko embere, de mérsékelt politikusnak számít – is ellenségesen viseltetik az ukrainai nemzeti kisebbségek autonómiatörekvéseivel szemben. A nemrég elfogadott, a települések területi társulásainak létrehozását előíró, decentralizációról szóló törvény ellen is szót emelt, mondván, az alkotmányellenes, mivel a megvalósulása az autonómia előszobája lenne. Különösen veszélyes lehet Kárpátalján, ahol két népcsoport is kifejezte az autonómia iránti vágyát.¹¹ E tekintetben, kormányzati körökben, de a nacionalista pártvezetők szemében is, a magyarok a veszélyesebbek, mivel egységesebb társadalmi bázissal rendelkeznek, anyanyelvű iskola-rendszerre és kulturális szervezetek hálózatára támaszkodhatnak. Az sem mellékes, hogy ott áll mögöttük az EU- és NATO-tag Magyarország, amelynek jelenlegi kormánya következetesen kiáll az elszakított területeken élő, közöttük a kárpátaljai magyarság érdekei mellett. Moszkál bírálta egyes ukrán politikusok általa felelőtlennek tartott ígéreteit a kárpátaljai autonómiával kapcsolatban. Odáig merészkedett, hogy a kerületi közigazgatási bírósághoz fordult, hogy érvénytelenítsék az 1991. december 1-jei népszavazás eredményét, amikor is Kárpátalja lakosságának 78%-a tette le voksát az autonómia mel-

9 Szalma György: *Ukrán elnökválasztás: jobbat már senki nem remél, elég, ha nem lesz sokkal rosszabb.* In: <https://www.origo.hu/nagyvilag/20190328-ukrajna-valasztas-2019.html>

10 <https://www.magyaridok.hu/kulfold/ukran-politikus-a-magyaroknak-soha-nem-lesz-karpataljan-teruleti-autonomiajuk-3489794/>

11 https://gondola.hu/hirek/238215-Moszkal_megakadalyozna_a_karpataljai_autonomiat.html

A Sztálin-szobor maradványa (Fortepan/Pesti Srác2)

lett.¹² Ennek ellenére, Viktor Baloga, kárpátaljai parlamenti képviselő és oligarcha, a JEC nevű párt vezetője, a korábbi kormányzót kollaboránsnak tartja, amiért az túl sok megyei tisztséget adott a kárpátaljai magyaroknak. Szintén ő javasolta, hogy az ukrán állam vásárolja fel az áttelepült magyarok házait, és oda kelet-ukrajnai menekülteket telepítsenek, ezzel egyúttal segítenek az elüldözött ukránoknak, továbbá megszüntetik Beregszász város és a járás magyar jellegét. Természetesen ő is hevesen ellenzi a kárpátaljai autonómiát, ugyanakkor kezdeményezte, hogy állítsák vissza a magyar választókerületet. Úgy tartja, egy magyar képviselő az ukrán parlamentben úgysem megy semmire, ez a legnagyobb engedmény, amit a kárpátaljai magyarok kaphatnak. Ugyanakkor, ezzel a lépéssel normalizálhatják Ukrajna és Magyarország viszonyát is.¹³

Tény, hogy napjainkra a magyarellenesség intézményessé vált Ukrajnában, ami áthatja az egész társadalmat, a magas szintű vezetéstől a szavazó polgárokig. Kárpátalja tekintetében az ukránok nem csupán a magyar autonómiatörekvésektől rettegnek, hasonlóan ellenségesen viszonyulnak a ruszin mozgalmakhoz is. Az ukránok nem ismerik el a ruszinokat külön nemzetiségként. Az év eleje óta, főként Ungváron, ruszin aktivisták azért kampányoltak, hogy

Kárpátalja megye, vagyis a Kárpáton-túli terület nevét változtassák meg Podkarpatszka Ruszra, ami kiváltotta az ukrán nacionalisták haragját. Május közepétől, Munkács utcáin, a C14 (Szics) nevű szélsőséges félkatonai szervezet tagjai járőrözésbe kezdtek, hogy így gátoljanak meg minden ruszin autonómiatörekvést.¹⁴

Összegzés

A Kárpátaljának nevezett politikai tájegység százéves történelme során a lakosság folytonos harcot folytatott, és folytat ma is az autonómiáért, csekély eredménnyel. A csehszlovák korszakban főként a ruszin autonómia volt

a középpontban, Ukrajna fennhatósága alatt viszont a magyarok törekvését követi nagyobb figyelem. Az utóbbi idők történései azt mutatják, hogy a kárpátaljai magyarság egyre távolabb kerül attól, hogy önrendelkezéssel bírjon, beleszólhasson a saját sorsának alakításába. A szétesőben lévő, gazdasági és erkölcsi csóddal küzdő Ukrajnában az autonómia egyet jelent a szeparatizmussal, az ország területi egységének megbontásával. Nincs az az ukrán kormány, amely akárcsak elméleti szinten felvetné Kárpátalja autonómiájának ötletét, hiszen ezzel a bukását idézné elő. Dicséretes a magyar kormány következetes kiállása az Ukrajnában élő magyarok jogai mellett. A magyar vezetés és a kárpátaljai magyarok többsége is bizakodva tekint az új elnök és az új parlament várhatóan másfajta politikája felé. De csodák nincsenek érrefelé, legalábbis olyanok, amelyek a magyaroknak kedveznek. Az is aggasztó, hogy a kárpátaljai érdekvédelmi szervezetek vezetői és a magyar lakosság között szakadék tátong. Ezt jól mutatja, hogy hiába volt a széleskörű kampány, az ukrán magyar választópolgárok fájdalmasan kevesen mentek el szavazni. A helyzet kilátástalan, a jogtörvények mellett most még a parlamenti képviselőket is odalett, hiszen az ukránok uralta választási körzetekben egyik magyar jelöltnek sem sikerült győznie.

12 Kocsis Julianna (szerk.): *Moszkal érvényteleníté az 1991-es kárpátaljai referendum eredményét.* In. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/moszkal-ervenytelenitene-az-1991-es-karpataljai-referendum-eredmenyet/>

13 <https://demokrata.hu/vilag/betelepitessel-szuntetnek-meg-beregszasz-magyar-jelleget-109259/>

14 <https://kronika.ro/kulfold/utcai-jarorozest-inditanak-munkacson-a-karpataljai-autonomiakovetelesektol-tarto-ukran-szelsosegesek>

BERTHA ZOLTÁN

Nőregény – és mágikus realizmus II. rész

Kodolányi János: *Szép Zsuzska*

Kodolányi szinkretikus-mitologikus perspektívájához az a termékeny jelentésszcilláció is szervesen hozzátartozik, hogy Szép Zsuzska alakja nem sematizálódik (még mesei értelemben sem) egy pillanatra sem: ő egyszerre belül- és kívülálló a maga életvilágában. Kérdéses, hogy magasrendű szenzibilitásának és „cömöndévé” süllyedésének végletei között, egyedi és egyszeri tulajdonságainak, életútjának hullámzó örvényeiben mennyire lehet jellegzetes típusa, reprezentánsa, képviselője, szimbóluma, akár irányítója annak az ormánsági parasztvilágnak, amelyben gyökerezik, és mennyire jelképes hőse vagy áldozata annak? Szakrális értékek autentikus őrzésére és továbbörökítésére hivatott alkata miként gyengül el és alázatlik meg az értetlenné durvuló közegben, az eltorzuló milióban, s hogy mindennemű leépülése, elnyomorodása közepette is miképpen lényegül mégis intő jellé, s a parasztság még pislákoló morális őstudásának letéteményesévé, megszemélyesítő sűrítménnyévé?

Egyrészt tehát mindenképpen fölötte áll az őt körülvevőknek (a hetérák, a szerelem-papnők mítoszi vonásaival együtt is). Spirituális képességei a fundamentális ősnépi tudáskincs és metafizikai érzékenység legtisztább és leghitelesebb – de a huszadik századra végzetesen összeroncsolódó – értékeinek, azok maradékának a jelképes képviselőjévé avatják.¹ Transzcendens titoksejtelmek és genuin rejtélyérzetei ösztönösen is az egyetemes emberi horizontteljesség irányához vezetnek, igazítják. A természeti és természetfölötti áhítatban gyökerező, az eredendő, primordiális religiozitás antropológiai alapjait megtartó, a lélek pneumatikus lényegében fogant szárnyalásvágy orientálja az univerzum kozmikus misztériumának átérzésében. A „mysterium tremendum” és a „sensus numinis” sugárzó őserzete, természetmisztikája ra-

gadja gyakran magával: „Minden érzékén dobolt, kiáltott, suttogott, zengett a világmindenség szörnyű szépsége, titokzatos nagysága és hideg nyugalma. Végtelen néma zenekar volt az, ami körülötte és benne harsogott. Egy darabig állt, s egész lényét el-töltötte a lesújtó fenség érzete.”² Az „egyedülvalóság lesújtó és fölemelő volt egyszerre”³; „fönt, a mélységes, irtóztató messzeségekben ragyogtak, reszkettek a csillagok, a Tejút fehér szalagja s az erdő vonala fölött mindjobban tisztuló, fényesedő Hold tükörlapja.”⁴ „Egész testén jeges borzongás futott végig. Szavai iszonyú idegenséggel siklottak a holdfényes csendben.”⁵ Felemelő ámulat és a kozmosz választalan csöndje egyszerre igézi. Az organikus mindenség vitalitása, amely biztonságot, harmóniát sugároz – de amely már a néma hallgatás és hidegség iszonyával is vacogtatva riaszt. Sóvárog a mindenség ölelő melegére, s maga is a lélek expanzióját tanúsítja: „egynek érezte magát a mindenséggel”⁶; minden „valahogy összevegyült, összekeveredett, mint a zenekar különféle hangnemei, örvénylettek ritmikusan hullámzó színekben, s mindebből tisztán vált ki a világmindenség nagyságának, az élet megdöbbenő végtelenségének és titkosságának állandó átérzése.”⁷ „Megpihent, s fölpillantott az égre. Egyetlen öleléssel szeretett volna átfogni minden szépséget, leborulni az egész világegyetem előtt, annyira átfűtötte, izzóvá lelkesítette ez az illatos, friss, titokzatos neszekkel teli csillagos éjszaka.”⁸ A falusi élet realitásában ez az átszellemültség a hagyományos és konvencionális vallásos magatartás felizzásaként is élénken megmutatkozik. Az ünnepi „napokban valami mély megilletődés ömlött el” rajta és benne; „lassú, komoly, méltóságos léptekkel ment a templomba. Zsoltára mellett kis fehér kendőt és korai rózsapró fehér bimbóit szorongatta.”⁹

Lelkében tehát forró létszerelem és rezignált békességvágy váltogatja egymást,¹⁰ minden emocionális véglet felajzott átélésével. Háborgó érzelmei, érzület-

1 Ő „tudja élni igazán a létezés alapértékeit. A szerelmet, a tragédiát, a hűséget”. Bata Imre: *Képek és vonulatok*. Magvető, Bp. 1973. 243. – „Szép Zsuzska kifogástalanul, emberien nemes lélek.” Nagy Lajos: *Kodolányi János: Szép Zsuzska*. In: *Én vagyok – In memoriam Kodolányi János*. Szerk.: Csűrös Miklós, Nap Kiadó, Bp. 2001. 66.

2 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. In: K. J.: *Fellázadt gépek I–II*. Magvető, Bp. 1961. I. 154.

3 Uo. 156.

4 Uo. 154.

5 Uo. 158.

6 Uo. 77.

7 Uo. 155.

8 Uo.

9 Uo. 143.

10 „Lelki matériáinak heterogén voltát” emlegeti Nagy Lajos (Nagy Lajos, i. m. 65.).

hullámzásai a szinte atavisztikusan mámoros-szenvedélyes szerelmi epekedéstől („halálos szenvedély”¹¹ kínozza) a mindenről lemondó letargiáig terjednek. („Szeretett volna azonnal meghalni s nem tudni erről az undorító, aljas életről semmit.”¹²) Mindegyre csak borzasztó, „fájó gyönyörűség” és undor között hanyódik, szomorúan hasít belé minden érzés, és gyakorta szeretne saját magától is szabadulni.¹³ „Milyen játékos isten kezében bábu ő, hogy ilyen kegyetlenül forgatja, üti, öltözteti, vetkőzteti, torzítja az arcát hol sírásra, hol nevetésre?”¹⁴ „Csupa ellentmondás volt minden. Hánykódott a lelke, mint a rozzant falióra ingája a falon.”¹⁵ S annyi szennyet és szépséget élt meg, annyi mocsokban és örömben, feneketlen mélységbe zuhanásban és újrakezdésben volt része:¹⁶ hogy az mind megint csak különtségét, transzindividuális kiválasztódását, kívülállását fokozza – az intenzív pszichózis samanisztikus tulajdonságaival együtt: „Szédelgett, gyomra olyan volt, mint a parázzsal meggetett táltosé.”¹⁷ Ennélfogva pedig rendkívüli intenzitású büntudata is emésztőbb, gyötrelmesebb. Mint aki korpa közé, „egészen a disznók közé keveredett, visítva taszigálják, marják, s besározzák teljesen”¹⁸ és végérvényesen; állatok közé rángatva maga is állattá válik, pedig „nem lett volna szabad disznónak lenni a disznók közt.”¹⁹ Így a kínzó bűnbánat, a maga „piszkosságának és bűnösségének tudata is folyton erősödött”²⁰ benne.

S ez a morális tudatosság itatja át magatartásának nemesebb erkölcsiségét egyéb vonatkozásokban is. „Boszorkányságának” pozitív megnyilvánulásai közé tartozik gyakorlati, praktikus gyógyító segítőkészsége. Sokféle bajjal keresik föl, s csontakó, betegség-enyhítő, embertársai ezernyi panaszán segítő ténykedésével is nevezetessé vált a környéken. „S míg a csontokat tapogatta, lécz közé kötözte (a beteg ordí-

tott, ahogy csak a torkán kifért), becsavarta szorosán vászonnal, homlokán elsimultak a redők, és szája csücskein mosoly játszadozott.”²¹ És hivatásos magzatelhajtónak is számított, hiszen ilyen „gyermekveszejtő” volt már „az anyja, nagyanyja is.”²² Egy drámai jelenetben viszont mintegy erkölcsi jótéteménnyel, követendő etikai minta demonstrálásával szolgáltat mintegy példázatos történelmi igazságot és elégtételt a gyilkos társadalmi kórral, a létveszedelmes egykézéssel, a paraszti önpusztítással szemben.²³ Nyersen ellenszegül egy egészségtől duzzadó állapotos fiatalasszony kérésének, hogy elhajtsa magzatát. A saját gyermektelenségéből is fakadó összes mérget, sístergő dühét, szidalmát öntve rá a meghökkent leendő anyára tagadja meg a közreműködést ebben a felháborító és embertelen kollektív önsorvasztásban, e fájdalmas reménytelenség szülte negatív, önmegsemmisítő, szégyentelen „néma forradalomban”. „Te utolsó, te! Nem sülsz ki a szömöd? Nem ég le a pofádrul a bőr? Hát csak hentörögysz az ágyon, te piszok, te sönki! Ede gyűsz hozzám, hogy csinajam el a gyөрöködöt? Mer neköd kevés, amit megesző? Mer nem akarsz kapáni, aratni, szoptatni? Hogy az a Jehova egy igaz Isten rohasszon belé az ágyba, te szemét!”²⁴ – teremti le ádáz haraggal a mit sem sejtő, makk-egészségesen gömbölyödő menyecskét.

S a tragikus személyes és közösségi élménykatalizmákból áradnak föl minduntalan a rémületes, fojtogató, torokszorító kozmikus magány preegzisztencialista életérzésének elháríthatatlan hullámai. Ezer-

21 Uo. 138–139.

22 Uo. 141.

23 „Egy egész nép gyilkolja önmagát s tömegbódulattal rohan a halál felé”; „a tömegbódulat minden értelmetlenségével a sötétség felé”. Kiss Géza: *Ormányság*. Gondolat, Bp. 1986. 499.; Az „Ormányság embersakálók egymást marcangoló, életgyilkos tájává zuhan.” Juhász Géza: *Népi írók*. Magyar Élet, Bp. 1943. 32. – Pontosan ebbe az erkölcsi állapotba, válságba kerülnek az emberek Kodolányi első klasszikus novellaremekéiben, a beszédes című *Sötétségben* is. Ezek a művek az „önfenntartó ösztön” elfajulását, tragikus torzulását láttatják Féja Géza szerint is (Féja Géza: *Nagy vállalkozások kora*. Magyar Élet, Bp. 1943. 344. – „Az Ormányság mindig valami furcsa kettősséget jelent Kodolányi művészetében. Élményi anyagot szolgáltat a falu idilli képe megrajzolásához, a közösen végzett munka szépségéhez, az együttes daloláshoz, a derűs és harmonikus élethez, az archaizáló színekhez. [...] Másfelől az Ormányság mint a magyarság pusztulásának, a nép sorsáért érzett aggodalomnak a szimbóluma jelenik meg. Az ország népének legsúlyosabb problémáit itt ismeri meg. A nép sorvadása, a beszögezett ajtajú-ablakú házak, a kispadon gubbasztó öreg szülék, az egyke az egész magyarság veszésének tragikus látomásává nő képzeletében.” Tüskés Tibor: *Kodolányi János*. Magvető, Bp. 1974. 33.

24 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. i. m. 140.

11 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. i. m. 151.

12 Uo. 136.

13 Uo. 132.

14 Uo. 147.

15 Uo. 151.

16 Uo. 130., 145. – Az író „bizonyos kedvteléssel állítja egymás mellé az élet bántóan ellentétes jelenségeit. Tagadhatatlan, hogy az életben sok a kontraszt, s hogy a szenny betolakszik a legtisztább dolgokba is, miket meg tudnánk valósítani.” Várkonyi Nándor: *Egy irodalmi korszak számvetése*. Széphalom Könyvműhely, Bp. 2008. 210.

17 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. i. m. 134.

18 Uo. 86.

19 Uo. 87.

20 Uo. 87.

nyi árnyalatban vetül ki a társtalan létbevetettség, a magárahagyottság, a megoldhatatlan magáraultság konvulzív kínja. A nyomasztó, „halántékra ülő” egyedülvalóságé, a rettentő idegenségérzeté.²⁵ „Oly egyedül volt és oly Isten kegyelmére szoruló! Annyira minden szeretetet nélkülöző.”²⁶ „Maga elé meredve a sötétben csak ült, ült óraszám, s nagyon egyedül érezte magát az irtoztató csendben és sötétségben”;²⁷ „végtelenül árvának, esettnek és elhagyottnak érezte magát”.²⁸ „Üres, rettentő sivár és idegen volt körülötte minden.”²⁹ (Hasonló egyetemes otthontalanságérzet és létértelmetlenség kerítette már hatalmába Turi Dani feleségét, Takács Erzsit az éjszakai szabad ég alatt Móricz Sáraranyában – „Újra kint van az utcán. A semmiben. A rettenetes világürességben. / És most hova” –, aztán Kosztolányi *Pacsirtáját* – „Feküdt az ágyon, még mindig hunyt szemmel, ezen a meddő, hideg leány-ágyon, melyen még nem történt semmi, csak aludt, betegeskedett, nyomta terhével lefelé, mint hulla a ravatalt” – vagy a fiatalon megözvegyülő és eláruló Kurátor Zsófit is Németh László *Gyászában* – „A levegő lehült, s a csontjai közé furakodó hideg s a hold idegen fénye egy pillanatra elidegenítették önmagától is. Mintha múlt és sors nélkül állna”) Ijeszti az elviselhetetlenül dermesztő, üres magányosság és a rémségesen zúgó mély csend is; és minden rettenetesen félbemaradottnak, céltalannak, hiábavalónak tetszik. Az életidőből a halál felé tartónak („Sein-zum-Tode”); ahonnan visszafelé, retrospektív távlatból nézve is vészterhesen elkerülhetetlennek bizonyul minden előző esemény: „S most végigpergett előtte az egész élete. Olyan volt ez az éjszakai munka, mint a gyónás. Mélyen magába merült, s csodálatos finomsággal, pontosan érezte meg életének, cselekvéseinek, a véletlenek láncolatának megdöbentő törvényszerűségét”.³⁰ A szűk, szorongató, börtönszerű létezésben („mintha körös-körül szűk börtön lenne az udvar és a ház, mintha minden nyomná, s menekülni kellene”; „fázott és égett, szomjazott, s az alacsony házak sorát szűknek, szorongatónak érezte”³¹) keseredik a „kegyetlen, sivár egyedüllét, mintha végtelen puszta kellős közepén állana, s nem

kiálthatna maga mellé senkit”³² – legfeljebb a szabadítónak remélt Istenhez fohászkozhat. Vagy eszébe juthat az emlék (valamifajta nép- és gyermekmesei, tündér- vagy varázsmesés atmoszférájával): egyszer régen „a szívszorító sötét erdőben, távol a fák közt halvány ezüst fényel látta derengeni a korhadt fátörzsek lidércét, s látta a kígyókirályt is, amint két másikkal együtt gyémántkövet fújtak a koronája számára.”³³ S amikor minden tobzódik az életerőben, perzselődik és lángol a vitalitástól, az égető, tüzes, magérlelő, kicsattanó nyárban is ő csak mint „szomorú vad”³⁴ üzetik a titok homályába, és arat elsőként a péter–páli éjszakán. A jelenséghez borzadályal viszonyulnak a falusiak: „A nép sohasem tudta, ki aratja meg a határt, csak suttozta, rebesgette, hogy a boszorkány. Meglesni nem merték. Aki találkozik vele, nyomban meghal. Óriási fehér asszony, nem lehet látni belőle semmit a tetőtől talpig leomló redős lepletől. Csak ha keresztúton éri az ember, akkor nézhet az arcába, de megutálja tőle az egész életét. Hogy ez mit jelent, nem értette senki. De borzadtak tőle.”³⁵

Szép Zsuzska mindazonáltal jellegzetes típusa, reprezentánsa is közösségének. Viselete, viselkedése, tánca, éneke, jelenszűrűsége környezete legsajátabb valódi arcát is megmutatja. Azonosul, mintegy össze is olvad azzal, ahová tartozik. A keleti népek tiszta, „szent fehérségét”³⁶ ölti magára. „Tetőtől talpig fehérben járt, a vénasszonyok és gyászolók fehér vásznaiban, homlok- és állkendőt használt, s ebből a sok fehér redőből úgy tekintett ki barna arca és nagy-nagy fekete szeme, mint a temetésen lobogó fáklya.”³⁷ És így oldódik bele abba a fényteli ragyogásba, amelynek ábrázoló leírása egyszerre lírai és néprajzi telitalálat, felcsigázott prózastílusában pedig az expresszionista, hevületesen stilizáló Szabó Dezsőével is összevethető: „A húsvét úgy múlt el, mint valami emberekben, fákban, házakban és énekekben kizengő óriási tavaszi himnusz. Minden ünnepe. Minden föltámadt, és az ég felé tárta karjait. Nem volt vallás ember és ember között, állat és állat között. Egyetlen kacagó, szent, éneklő szájja olvadt minden, az élet, a tavasz dicséretére: a tisztán söpört utcák, melyeket színessé tett az ormánsági asszonyok

25 Uo. 77.

26 Uo. 89.

27 Uo. 144.

28 Uo. 78.

29 Uo. 77.

30 Uo. 154–155.

31 Uo. 131.

32 Uo. 77.

33 Uo. 77.

34 Uo. 152.

35 Uo. 156.

36 Kiss Géza: i. m. 148.

37 Kodolányi János: *Szép Zsuzska*. i. m. 138.

hófehér, a menyecskék lebegő fehér-piros-zöld-sáfrányszín, a pusztai katolikus cselédasszonyok fekete, a horvátok fehér és szláv cifra, a nyelvelő cigányok piszkos-zöld, sárga és vörös ruhája, a kiöltözött pógárlányok ‚párizsi‘ és ‚bécsi‘ kosztümje, boája, a környékről beözönlött bikláak, kebélek, gatyák, kötők, szoknyák, prémek, napernyők, hólos, cipfes, guvrált, slusszban lézser, plisszírozott vagy nem plisszírozott tavaszi öltözetek, csizmák és félcipők... Kavarogtak, illegtek, kacagtak az utcán, mint a párzó madarak, s körös-körül éppúgy kacagtak a fecskék, verebek és rigók, barátkoztak a kutyák egy-egy kapu előtt, mosolyogtak az aranyzöld fák, s a Nap. [...] a Nap oly tisztán, bőven, isteni jósággal és pazarul zuhogtatta aranyát, mint valami végtelen, kifogyhatatlan fejedelem, aki semmit sem tart számon, ragyog és boldog, mert belőle él kicsiny és nagy, és nem vesz vissza semmit. S a harangok lelkendeztek, búgásuk összefonódott, s az emberekkel együtt énekeltek egy halotról, aki föltámadt, a halálról, akin győzött az élet s az életről, mely örök, végtelen formákon át ömlő gazdag öröm még a halálon túl is.”³⁸

S azután Szép Zsuzska lesüllyedése, kirekesztődése a falubéliek közül a stációk gyors egymásutánjában zajlik. Végső kétségbeesésében, hogy ne veszítse el fiatal szeretőjét, sőt kielégítse annak mohó anyagi vágyait, felkínálja neki mindenét: őseitől, szüleitől örökölt s féltve szeretett házát, kertjét, összes vagyonát. Titkon még késői gyermek fogantatásáról is ábrándozik, s olykor varázstudományát, a szerelmi varázslás fortélyait is fontolgatva törli a fejét (hogy „szerelemfüvet tehetne a levesbe”, s azon kapva magát, hogy „szerelmeseknek való babonázó verseket mondogat”³⁹). A pusztán gazdagodni, terjeszkedni kívánó, számító (az asszony ítéletében is „gazember, haszonleső, hazug”⁴⁰) férfi azonban könyörtelenül löki, dobja félre, rugdossa el magától az önkívületig szerelmes Zsuzskát. Akinek hiábavaló áldozata még inkább „félbenmaradottá”, „célalanná”⁴¹ teszi egész életét. Miközben hajdani elveszített szeretőjéhez az emlék-szerelem varázslata fűzi, annak fiához pedig a valóságos, jelenbeli szenvedély félőrulete: azaz mintha kettőzött paroxizmus a maga életének jóvátételére, utolsó esélyként. Új szerelmét a régi férfitől származó saját fiának is tekinti egyben, s úgy rajong,

áhítozik érte.⁴² Úgy képzelődik, fantáziál róla, mint megváltójáról, aki „nagy fehér felhők között” érte jön, s körös-körül láng- és füsttenger a világ.”⁴³ A régmúltból feltoluló és a mostani érzések édes-búsán sajogva (az időtlenség auráját is keltve) keverednek benne: „Keserűen markolt az emlék Szép Zsuzska egész lényébe, fájt és édes volt, eleven és mégis örökre elmúlt, boldogság volt, és sírni lehetett rajta.”⁴⁴ Szakadatlan tépődése, vívódása a Móricz által tökélyre vitt és a nyomdokán fölerősödő stilsztikai kifejezésforma, az átélt, átképzéletes beszéd eszközein is expresszíven szűrődik át. Az elbeszélésment, az epizodikus történetmondás sűrű szövetét megrétegezve élénkülnek meg az egzisztenciális eszmélés s a jajongás tónusai. A szerzői, elbeszélői, auktoriális narráció összeolvad a szabad függő beszédsszólamok gazdagította szereplői (aktoriális) hangzatokkal és stílusalakzatokkal, s mindez a hangnemi, stiláris, fokalizációs sokoldalúság a különféle külső és belső nézőpontok, váltakozó és oszcilláló tudatsíkok perspektivikus epikai összetettségét még tovább színesíti és fokozza: „földobott könek érezte magát. De hát vissza kell öneki hullani, csupán a benne rejlő nehézkedés folytán, hiába törekszik fölfelé, hiába?”⁴⁵; a ház „ha ráborítják a szemfödelet, kié lesz akkor? Hol lesz ő már akkor? Hol bűnhődik meg az egész mocsos, céda életét?”⁴⁶; „Milyen jó is lenne elcsön-desedni, megnyugodni odakint a szomorúfüzek alatt, szép búcsúztató versek s a harangszó elhangzása után, s bent a koporsóban feküdvé megbánni mindent, az egész életét!”, „Ellenállhatatlan, szomjazó vágy szállta meg az Isten után. Lemondani minderről, s csak az Istennek élni – milyen szép lenne ez! Adj erőt uram Istenem...”; „Vagy elnyugodni az Istennel való közösség áldott békéjében”; „Fákkal és virágokkal beszélgetni csupán.”⁴⁷

A lelki terheibe, hányattatásaiba beleőrült szegény asszony – tönkremenetele, kisémmizettsége, meghasonlásai legalsó fokán is még – misztikusan magukkal ragadó, egyszersmind szívmengető látomásokba kapaszkodik. Az emberi élet szélére hajítva,

42 „Ebben a lélekben apa és fiú alakja egymásba mosódik [...] Szép Zsuzska a fiúnak szerelme, szeretője és anyja. S ebben az ősszónyi jelenségben a modern lélektan minden titka-tudása benne van.” Bata Imre: i. m. 243.

43 Uo. 131.

44 Uo. 74.

45 Uo. 155.

46 Uo. 144.

47 Uo. 137.

38 Uo. 142–143.

39 Uo. 96.

40 Uo. 143.

41 Uo. 144.

A Sztálin-szobor a feldarabolása előtt, Rákóczi út – Nagykörút kereszteződés (Fortepan/Franz Fink)

a koldusházban, az árokparton merengve szinte üdvörtörténeti (krisztológiai, eszkatológiai) – egyfajta sajátos apokasztasziszként is értelmezhető – képzetek fonódnak össze személyes és kollektív tudattalan mélységekből föláramló vízióiban: „piszkosan, maga elé meredve ült, és nézte a mocsarat.”⁴⁸ „Sovány, rancos volt ez az arc, mélyen belesüppedtek a nagy, lobogó szemek, s állandóan vizesek és vörös szélűek voltak. / Szánalomra méltó volt rongyaiban, némaságában. [...] Nem volt semmije, senkije.”⁴⁹ A rokkant vénasszony belenézett a messziségbe, az ég felhőin eljövő Krisztusra gondolt, „s amint nézte, nézte a vörös égboltozatot s a sötétben fölmeredő jegenyefák őrcsapatait, úgy látta, hogy megnyílik az ég, nagy lobogó mélységek tárulnak elé, s nem tehetett róla, de a felhőn leszálló Krisztus olyan volt, mint első szeretője: néhai Lőrincz János.”⁵⁰

48 Uo. 159–160.

49 Uo. 160.

50 Uo. – A jelenet tanúsága szerint a hősnő „csodálatos asszony, hulló népének szimbóluma. Kodolányi szemében Szép Zsuzska a szentek szentje. Az elbeszélés kezdő és záró képe ezt a szentet jelöli.” Bata Imre: i. m. 245. – Az író látja, hogy e nép „bűneinek nem egyedül maga az oka, s hogy pompás tulajdonságainak, minden más fajtánál különb, szebb adományainak tragikus elkallódásáért mások a felelősek. Ennek a délceg, tüzes, nagyra hivatott, de erkölcsét veszített („cédává lett”), kisebesedett testű és sárba taposott népnek a jelképe *Szép Zsuzska*, s „zárt, sajátosságosan édesbús, költői, betegesen érzékeny, sötét, halálvágytól átlengett” élete elkallódásának története a regény, Kodolányi első regénye.”

Kodolányi János már első regényében rendkívüli távlatok és kontextusok összefüggésében kapcsolta össze vagy szembesítette egymással a prehistorikus előidők kultúrájának szemléleti, világgépi maradványait, a mágikus, hiedelemmitikus világszemlélet dimenzióit a huszadik század eleji modernitástapasztalat dezilluzionizmusával és egzisztenciális krízisérzékelésével, a felbomló ősi transzcendentalizmus szétesésének diagnózisával és újjáélesztési igényével, kísérletével. Az etnológiai stilizálást az analitikus, plasztikus realista lélekrajzzal felűsítva,⁵¹ s a szociografikus látásmódra a keresztény mitológikus, misztikus horizontokat ráboltozva. Írásművészetében csoda és rea-

lizmus⁵² kivételes, egyedülálló esztétikai összhangját teremtette meg – s így emelkedhetett (későbbi műveivel együtt is) legnagyobb remekíróink közé.⁵³

Várkonyi Nándor: i. m. 216. – „Zsuzskának sorsában nemcsak az egyéni és a tipikus, hanem a jelképes ábrázolás szándéka is világosan felismerhető. [...] Szép Zsuzska a pusztuló ormánsági nép szimbóluma”. Rajnai László: i. m. 39. – „Szép Zsuzska: a magyar falusi szépség sorsa a szerelmi eltévelyedések poklában.” Juhász Géza: i. m. 32–33. – A „cédává lett szépasszony, a koldusházban tengődő, kismimmizett élőhalott az ormánsági sötétség” áldozataira emlékezett. Bodnár György: *Törvénykeresők*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1976. 125.

51 „S talán ebben a pszichológiai, s egyúttal drámai formálásban van Kodolányi legfőbb tehetsége. [...] a paraszthetéra természetrajzát hívebben elénk állítani nem lehetett.” Várkonyi Nándor: i. m. 209.

52 „A népi irodalom így bontakozik ki előttünk, a művek alapján is, mint kultúralehetőség és kultúrszintézis, nem pedig mint egzotikus népiség. Igénye a teljes európai horizont.” Vatai László: *Csoda és realizmus*. In. *Én vagyok – In memoriam Kodolányi János*. i. m. 122–123.

53 A magyar realizmus „legkülönb mesterei közé emelkedett, Móricz, Tamási közelébe.” Németh László: *Két nemzedék*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1970. 535. – „A teljes szintézis Kodolányi életének és művének messze időkre szóló eredménye: sikerült megalkotnia a magyar élet időfölkötti, örök drámáját. Ha a magyarság életének nyomai eltörlődnének a földről, az ő műveiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar.” Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880–1940*. Szukits kiadás, Bp. 1942. 448.

MOGYORÓSI LÁSZLÓ

Szellemvasút

*Túl felnőtt vagyok ahhoz, hogy játsszak –
 mentegetőznék, de te akár egy dzsinn, felültetsz
 a fájdalom és a gyönyör hullámvasútjára, hogy
 sikítózom, mint a gyerekek,
 kiabálok és félrebeszélék, mint lázálmukban a haldoklók,
 aztán beküldesz az elvarázsolt kastélyba,
 ahol saját tükröképeimmal viaskodom,
 míg meg nem pillantalak a kijáratnál,
 kezeden rózsaszín vattacukor,
 s ahogy ajkad szegletébe tapad,
 szinte megkívánom újra az életet,
 két karod nem ringat, de rángat jobbra-balra,
 mint a szellemvasút kocsija,
 hagyod, hogy sötét ösvényeken bolyongjak,
 míg egy felragyogó kanyarban fölém magasodsz,
 mint anya a csecsemő bölcsője fölé –*

*hogy lehet ilyen horror a szépség, láncfűrész vágakozás...
 földbe gyökerező lábbal, csillagokkal a homlokomon
 visszanezék rád, ahogy a múltba tekint az emlékező –
 sóbálvánnyá változom,
 fagyos mosolyod nyomán feltündökölnék a sókristályok,
 s ragyognak, mint távoli csillagok a mennybolton.*

Búcsúszimfónia

*Asszonyom, Ön úgy emlékeztet
 arra az Esterházy grófra,
 kin még Haydn is elvérezhet –
 önvédelem tehát e strófa.*

*Távozó muzsikusok, míg a
 szimfónia javában szól még,
 gyertyájuk lábhegyen kioltva,
 oly csendesen súgja e sorvég:*

*hatalmában Önnek áll csupán,
 hogy távozásom jóváhagyja,
 Önhöz szól minden versem sután,
 távozóban is inkább maradva.*

BÍRÓ GERGELY
Indulhatunk

– Indulhatunk, Géza bácsi?

Dehogy indulhattunk. Először is nem találta a megfelelő zakót a szövénadrághoz, amely már rajta volt. Én sem találtam a párvát, választottunk hát hozzá egy sötétebbet.

– Amúgy szerintem ne vegyél fel zakót, Géza bácsi, meleg lesz ma nagyon.

– De igen, kell a zakó, szépen akarok ma mutatni.

– Rendben, legfeljebb a kocsiban leveszed.

Mégsem indulhattunk még: nem találta a nikkelzett kis cipőkanalat, a kabaláját, amelyet még a forradalom utáni, első fizetéséből vett '58-ban. A pipájának is nyoma veszett, hiába túrtuk fel érte a lakást. Géza bácsi természetesen nem pipázik, az alkalmazottakat csak találkozókon, rendezvényeken szokta elővenni a zsebéből, és a szájába tenni. Ilyenkor először én nevetek rajta, aztán ő is velem.

– A diktafont elhoztad? – kérdezte már az ajtóban.

– El, igen... – sóhajtottam, mert vettem egy újat neki. Ezt is ki kellett gyorsan próbálni, pedig több óra kocsizás várt ránk. Géza bácsi elemei megint gyengék voltak, és újra elpanaszolta, hogy ezek szerint nem működik jól a töltő. Megvizsgáltam tehát a töltőt, és megmutattam neki, hogyan tegye bele az akkumulátorokat, és akkor minden rendben lesz.

– Áhá! A hallókészülékemben is lemerült az elem. Cseréljük ki gyorsan.

Jó, cseréljük ki gyorsan. Az első elem nem működött, pedig vadonatúj volt. Hol egy másik? Nincsen se itt, se ott. Hopp, megvan! Így már jó lesz.

Két és fél órán keresztül vezettem, mire megérkeztünk egy kis alföldi faluba, amely jóval nagyobb-nak tetszett, mint amilyenre Géza bácsi emlékezett. A zakóját nem vette le útközben sem, pedig dög meleg volt. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy végigbeszélje az utat.

– Átjöttél már a hídon, elhagytuk a Tiszát? – kérdezte.

– Nem, semmilyen hídon nem jöttem át. De ne aggódj, ez az a falu, itt vagyunk.

Csordogáltunk a főutcán, amíg csak el nem érkeztünk egy temetőhöz.

– Itt vagyunk, Géza bácsi, kiszállás.

Valósággal égetett a Nap. Felnyaláboltam Géza bácsit, a becsomagolt koszorút, a fényképezőgépet és a táskámat. A temető nem volt se nagy, se kicsi.

– Nincsen itt egy temetőőr? Meg kellene őt kérdezni. Vagy valaki a faluból?

Egyetlen embert láttam a temető szélén, a tuják kerítésen túlnőtt ágait metszette éppen. Más senkit. Elsétáltunk a ravatalozóhoz, beállítottam Géza bácsit az árnyékba a holmikkal együtt egy oszlop mellé, hogy nekitámaszkodhasson. A ravatalozó minden ajtaja zárva volt, egy teremtett lelket sem láttam a közelben.

– Maradj itt, Géza bácsi, beszéllek azzal az emberrel.

Erre a napra készülve tudtam, hogy nem lesz egyszerű dolgunk, szinte lehetetlen küldetésre vállalkoztunk, de akkor is: muszáj elébe menni, mert fontos.

Közelebb érve a fiatalemberhez, látta, hogy szeretnék tőle valamit, és leengedte a kezét, amelyben az ollót tartotta.

– Jó napot! Egy kis segítségre van szükségem. Nincsen itt a temetőőr?

– Jó napot. Nincsen, ünnep van. Hétköznap, he-tente talán egyszer, ha erre jár.

– Az baj. Egy régi sírhelyet keresünk, még nem voltunk erre. Ez az egyetlen temető a faluban?

– Azt én nem tudom, nem vagyok idevalósi. De várjon csak... Arra, főntebb van egy másik temető, a központtól balra, ha visszafelé mennek. Az az öreg temető, eléggé elvadult.

– Öreg temető? Hát ebbe, itt mióta temetnek?

– Sajnos azt sem tudom, nem vagyok ismerős erre.

Nem maradt más hátra, elkezdtem egyesével feltekinteni a sírhelyeket. Úgy számoltam, hogy egy órán belül végzek is a művelettel. Nem volt egyszerű dolgom, hiszen Géza bácsi az elhunynak csak a keresztnevére emlékezett és az elhalálozás hozzávetőleges idejére. Viszont a sírfeliratokon szereplő évszámok alapján akár itt is nyugodhat, akit kerestünk. Eleinte próbáltam a már lejárt és régóta gondozatlan sírok kiolvashatatlan feliratait silabizálni, de hamar feladtam. Ha úgy rendezik odafönt, hogy meg kell találnunk azt a bizonyos sírt, úgyis megtaláljuk előbb-utóbb. Ha meg nem, akkor nem. (De olyan nincs.)

Már túl voltam a temető felén, amikor újabb sírkeresőkre lettem figyelmes. Láthatóan ugyanúgy nem

Részlet a szerzőnek *A szabadság színe: fekete* című, készülő regényéből.

tudták, hol találják, akiért idejöttek. Megszólítottam őket.

– Hát, tulajdonképpen jó helyen is jár, meg nem is – mondta a férfi. – Ez Újfalú temetője. A települést nemrégiben csatolták a faluhoz, korábban nem tartozott hozzá. A falu eredeti temetője visszább van, a főúttól jobbra, a templom mellett. Magas, dombra épített, fehér templom, észre fogja venni.

Na, erre felderültem, nem is kerestem tovább. Ezek szerint a falunak van egy öreg temetője és egy újabb, amelyet nem jelöl a térkép. Másfelől tényleg megörültem, mert szűkült a kör.

Hamar megtaláltuk a templomot, és egy kaptos biciklista megmutatta, merre van a temető, amely mégsem a templom közvetlen szomszédságában feküdt. Nyugtalan lettem, amikor észrevettem, hogy a sírkert körülbelül háromszor akkora, mint az előző.

– Öreg emberek... Szívesen bekopognék egy öregemberhez, aki itt élte le az életét. Ő biztosan emlékezni fog – mondta Géza bácsi, mégis a temetőkapu felé vettük az irányt, mert megláttam túl egy idős népet.

– Bocsásson meg – szólítottam meg az örömmre nagyjából nyolcvan fölötti urat, aki mindenféle kitépett gyomnövényt cipelt egy nagy dobozban. – Tudna nekünk segíteni?

Az öregúr a kezében tartott dobozra nézett, majd kelletlenül rám. Azt hittem, enyhülni fog az idő, de még jobban tűzött a Nap.

– Szívesen megfogom addig.

– Nem kell... Tessék.

– Egy, a hatvanas évek végén elhunyt asszonyt keresünk itt, a temetőben...

– Vagyis a sírját...

– Igen, persze, a sírját. – Aztán elmondtam mindent, amit szegény Margitkáról csak tudtunk, Géza bácsi pedig elismételte, mert ismétlés a tudás anyja.

– Nem vagyok idevalósi, Kecskeméten élek, és sajnos nem ismertem, akit keresnek.

A biztonság kedvéért itt is elkísértem Géza bácsit a ravatalozóhoz, leültettem az árnyékban, és újabb célszemély után kutattam, de az öregúron kívül más nem volt a temetőben. A helyi hagyományoknak megfelelően a ravatalozó minden ajtaja zárva állt, temetőőr pedig itt sem múlatta az idejét.

– Hát mondom, hogy kopogjunk be egy-egy házba, biztosan van valaki, aki itt élte le az életét...

Jól van. Nem volt nagy kedvem idegen portákra bekopogni, de egyre inkább úgy tetszett, hogy nincsen más választásunk. Végigtekintve a temetőn,

biztos voltam benne, hogy nem fogom egyenként átnevezni az összes sírhelyet.

Mivel a falu szélén voltunk, tartottam a cigányoktól, nem mertem akárhová becsöngetni. Eleve kerültem az olyan elhanyagolt portákat, ahol egy sereg ruhanevelő száradt a baromfik kerítésén, és minden egyes házat igyekeztem olyan szemmel nézni, hogy vajon idős emberek élnek-e bennük. Egy korhadt, magas kerítés, egy piszkosszürkébe hajló, egykor fehér függöny láttán már megörültem.

Be is csöngettem egy ilyen házba, ám meglepetésemre megint csak egy fiatalember nyitott ajtót, aki szintén nem volt odavalósi. Mialatt teljesen főlegesen társalogtunk, a temető kerítésén átszólt az öregúr:

– Miért nem mennek a plébániára? Ott van a templom mellett. Vezetni szokták rendesen, hogy ki mikor hunyt el, ott biztosan meg tudják mondani, hogy hol találják a sírhelyet.

Az újabb ötlet lehelt belénk némi lelket. Megköszöntük a szíves segítséget, kocsiba vágtuk magunkat, és visszahajtottunk a templomhoz. A plébánia szintén egy dombon emelkedett, ahová rossz lépcsők vezettek, és az övező bokrok korlátlan átbukó ágai csak nehezítették a járást. Mégis felküzdöttük magunkat. Csengettünk egyszer, csengettünk háromszor, nem jött ki senki. Nem volt otthon a pap.

Megmásztuk a templomdombot is, de zárva állt a kegyhely.

– Kész, ez kész... Menjünk haza – kedvetlenedett el Géza bácsi.

– Ne csináld ezt velem, majdnem három órát utaztunk! Kopogjunk be inkább még egy-két házba, hát-ha ismerte valaki Margitkát.

– De én mondtam, hogy át kell menni egy hídon, és utána lesz a falu!

– Tehetek én róla, hogy nem volt híd? Viszont itt vagyunk, ez az a falu, amit keresünk. Na, gyere szépen.

Szerencsénkre az első helyen egy idős asszony nyitott ajtót.

– A pap? Nincsen az itthon. Amikor csak ideje van, pláne ünnepkor, a beteg édesanyjánál van. Estefelé ér majd haza.

Nem tudtunk rá estig várni, viszont előadtuk a történetünket, de ez a hölgy sem volt helybéli, néhány éve költözött csak a faluba. Kérdésünkre, hogy ismer-e olyan idős embereket, akik idevalósiak, rögtön több nevet is felsorolt, még hozzá a közelben éltek ők is. Uccu neki, mentünk tovább.

A tanítónő, akire esküdött, miszerint biztosan ismer mindenkit, olyan idős és beteg már, hogy nem tud velünk beszélni, mondta a lánya. Már-már én is feladtam végleg a keresést, amikor két asszony közeledett felénk a járdán. Szóba elegyedtünk velük, tanácsalannul ácsorogtak, miközben gondolkoztak, de nem volt ötletük. Aztán az egyikük szeme hirtelen felderült.

– Te! Két sarokkal feljebb, Törökéknek tényleg volt egy lányuk, aki Pesten dolgozott az ötvenes években. Ritkán volt idehaza, de szép lány volt, szőke, emlékszel? És voltak lánytestvérei is.

– Tényleg! Ő volna a Margitka...? Mi csak látásból ismertük, nem beszéltünk sokat.

Továbbirányítottak bennünket Czegő nénihez, aki szintén tanítónő volt, és ha valaki: na, akkor ő biztosan ismerhette Margitkát. Az elkészülésünk után azonban az egyik hölgy megállított:

– Fiatalember, maguk ideutaztak Pestről, nagy utat tettek meg, és ma már indulnak is vissza. Ne hagyják annyiban a dolgot, hallgasson rám. Addig menjenek, amíg nem találják valakit, aki pontosan emlékezik. Kérem, ne adják fel, mert nem fognak eljönni még egyszer, az biztos.

Mialatt Czegő néni házához hajtottunk, Géza bácsi megjegyezte:

– Kíváncsi vagyok, mi sül ki ebből. Margitka nem volt szőke. Barna lány volt, erre tisztán emlékszem.

Megint csak szerencsénk volt, a hölgy szeretettel fogadott bennünket. Elbeszéltük neki is, hogy Margitka a csepeli posztógyárban dolgozott, hárman voltak lánytestvérek, Margitka a középső, a húga talán még él. A nővére fiatalon öngyilkos lett, mert a falu fodrásza nem viszonzta a szerelmét, ezért lúgot ivott. Margitka pedig epilepsziás volt, és visszaköltözött a faluba, miután beleszeretett egy jó módú, tanyasi legénybe, aki nőül is vette, de hirtelen haragú lévén, sokat verte Margitkát, aki fiatalon, a hatvanas évek vége felé meg is halt. A lány apja pedig kondás volt: alacsony, vékony ember.

– Kondás? Azt mondják, hogy kondás? Tényleg élt itt egy kondás, nem volt magas ember, és lányai voltak, igen: lányai... Mátyás? Igen, Mátyás volt a neve, csak a vezetéknevére nem emlékszem... De ők feljebb laktak, az öreg temetőnél. Viszont itt élnek nem messze Péterék, a fiú, Gábor, Mátyásnak, a kondásnak leszármazottja. Jöjjenek, átkísérem magukat, most már engem is izgat, hogy mire jutnak.

Hatalmas, nagy tenyerű, ötvenes férfi lépett ki a kapun, Géza bácsi a kézfogás után meg is dicsérte,

hogy micsoda derék, nagyra nőtt ember. Gábor türelmesen hallgatta az aznap már sokadjára előadott történetet, majd csóválni kezdte a fejét.

– Valami nem stimmel itt. A nagyapám csakugyan kondás volt, de édesanyámnak nem voltak lánytestvérei.

– Ezt nem hiszem el – mondta fáradtan Géza bácsi. – Nem létezik, hogy ebben a kicsi faluban senki nem ismeri Margitkáékat! Még táncoltam is vele '58-ban, a Holt-Tisza partján augusztus 20-án. Átmentünk a vonattal a hídon, és két-három kilométerre le is szálltunk az állomáson, ahonnét nem laktak messzire. Ő kísért el az ország másik végibe, az ottani vakok intézetébe, mert én megvakultam '56-ban, kivégeztek engemet. Három napot töltöttünk itt, aztán ő később meghalt, én pedig régóta szeretnék letenni egy koszorút a sírjára.

– Mit mondott? – kérdezte szípigva Czegő néni. – Vonattal érkeztek, és átmentek egy hídon...? Akkor ez itt a baj. Itt nem volt híd sosem, nem jó faluba jöttek. A Duna–Tisza közében vagyunk, maguk meg valahová a Tiszántúlra mentek akkoriban. Az évtizedek sajnos megrágják az ember emlékezetét... Lássá, közel megríkatott a szép története... Ahhoz mit tettszene szólni, ha visszamennének a temetőbe, és letennék a koszorút a mindenki keresztjénél? Oda szokunk menni, ha olyasvalakire emlékezünk, akiről nem tudni, hogy hol pihen. Hallgasson rám, ne vigye haza azt a koszorút, tegye le ott, attól biztosan megnyugszik a lelke.

Czegő néni olyan meghatóan beszélt, hogy rögtön tudtam: ezt kell tenni. Tisztelettel elköszöntünk tőle, és beültünk a kocsiba. A kereszt a dimbes-dombos temető egy magasabb pontján állt, ösvény nem vezetett hozzá, csak a sűrűn egymást követő sírok között lehetett megközelíteni, ami egy vak emberrel meglehetősen nehéz. De nem számoltam már aznap az újra és újra előttünk termő akadályokat. Megálltunk a kereszt tövében: kőből való, tizenkilencedik században állított feszület volt, amelyet rendszeresen le szoktak meszelni. Kibontottam a koszorút, és Géza bácsi kezébe adtam.

– Fogd csak meg te is balról, tegyük le ketten – jutott eszébe.

Szépen mutatott a kis, fehér krizantémokkal és rezgőfüvel ékesített koszorú a fűben.

– Kedves Margitka – kezdte Géza bácsi –, hálás vagyok azért, hogy amint meghallottad, mi történt velem, te rögtön megkerestél, és segítettél eljutnom

a másik intézetbe, ahol emberhez méltóan tudtam folytatni az életemet. Köszönöm azt is, hogy elvittél a családomhoz, ahol megaludhattam, pedig szűken voltatok, és meglehetősen szegények is. Bocsásd meg nekem, hogy nem kerestelek később, amikor megtudtam, hogy végeznek már olyan fejműtétet, amivel meggyógyíthattak volna téged, legalábbis a rohamaid biztosan megritkultak volna. Nagyon bánt a lelkiismeret ezért. Én annyi, de annyi hülyeséget csináltam már, és amit még lehet, szeretnék jóvátenni. Ezt például nem tudom már jóvátenni, de régóta tervezem, hogy egyszer eljövök a sírodhoz, és rád emlékezem. Köszönöm, hogy nem hagytál magamra, hogy gondod volt rám, és mellettem voltál, amikor kellett. Legyen részed és békéd az öröklétben, bárhol nyugszol is... Na, gyereünk, öreg barátocskám – váltott aztán élesen –, mára bevégeztük a dolgunkat.

Különös, felemás érzések kavargtak bennem, mi alatt a sírok között lassan araszoltunk kifelé. Méltatlankodtam magamban, hogy ennyi küszködés után sem találtuk meg Margitka sírját, mert az lett volna az igazi. Géza bácsi imája így is biztosan célba ért, én mégis szerencsétlennek tartottam magunkat. Tudtam, ennél többet pillanatnyilag nem tehetünk, és ebbe a napba nem fér már újabb kihívás. Bizonyítható és igaz érveket sorolhattam volna fel a lelkiismeretünk előtt, de a végeredmény az egész napos kínlódásunkkal együtt mégis keserűséggel töltött el, amelybe szomorúság is vegyült, amiért Géza bácsinak nem sikerült maradéktalanul feloldozást nyernie. Biztos voltam benne: végül nem fog belenyugodni abba, hogy nem találtuk meg Margitka sírját. Talán azért sem csendesült el az ima végén egy kis időre, mert ő is megérezte akkor magában, hogy ez így nem kerek.

Nem sokra rá, hogy beültünk az autóba, és hazafelé indultunk, már szóvá is tette:

– Mondtam én, hogy egy hídon át kellett volna menni! Már akkor mondtam, amikor megérkeztünk a faluba!

– Ez igaz, Géza bácsi, de én nem a Tisza-hídat figyeltem, hanem a falut kerestem, amit te neveztl

A Felszabadulási Emlékmű (Kisfaludi Stróbl Zsigmond) „Felszabadító szovjet katona” mellékalakjának ledöntése, Budapest, Gellérthegy (Fortepan/Nagy Gyula)

meg. Utána sem néztem, hogy van-e itt híd, vagy sincs.

– Hát ez az, ez az... – káromgott, és bár igaza volt, mégsem gondoltam azt, hogy csupán én volnék hibás, de nem akartam erről vitatkozni, így is elég fáradtak voltunk mindketten. – November 6-án az utcai lakásba húzódtam, onnan néztem a ruszkat, akikkel tele volt már a környék. Észrevettek, rám lőttek. Én meg vissza.

– Hogyan jutott most ez az eszedbe?

– Maradjál, hadd mondjam végig... – Megadtam magam, pedig hallottam már sokszor ezt a történetet. – Szóval visszalöttem, még gránátot is dobtam rájuk, volt nagy jajongás. Aztán elfogyott minden golyóm, ők meg gránátokat dobtak be az ablakon, egy szekrényt szilánkossá aprított a robbanás. Behúzódtam a fürdőszobába, erre széjjellőtték a bejárati ajtót. Heten voltak, két tiszt, a többi kiskatona. Nem kellett sokáig keresniük, hamar rám találtak. Kimászhattam volna a kisablakon, de több idő kellett volna hozzá, és valamiért nem is tudtam elmenekülni, nem mozdult sem a lábam, sem a kezem. „Nu-nu-nu”, ismételték ijedten, hogy ne nyúljak a döglött dobtárasomhoz, ott lógott a vállamon. Gyerekek voltak azok is, félíves villámgéppisztollyal. Elvették a fegyveremet, én meg feltettem a kezem. Kirángattak az előszobába. Mutogattam volna nekik, hogy nemzetőr vagyok, egy бүдös szót sem tudtam oroszul, de az egyik tiszt gyomron vágott a pisztolyával. Ütött a másik is. Ők idősebbek voltak, olyan harminc év

körüliek. A földről láttam, ahogyan a kiskatonák elfordulnak. Ebből már tudtam, hogy ki fognak végezni. Az egyik tiszt odébbállt, a másik meg felállított, a mellemre tette a kezét, és tolt. Nézett. Én is néztem, egyszerűen csak néztük egymás szemét. Tolt. Nem mentem...

– Belegondoltál már abba, Géza bácsi, hogyha valaki amúgy is zabos rád, és te állod a tekintetét, azzal csak még jobban felbosszantod?

– Hát mondtam, hogy mindenképpen kivégeztek volna!

– Mert elfordultak a kiskatonák... Lehet, hogy csak azért fordultak el, mert nem akarták látni, ahogy a tisztek vernek téged. Szerintem nem kellett volna azzal a katonával farkasszemet nézned.

– Mindenképpen kivégeztek volna, maradjal... A tiszt gondolt egyet, a szabad kezével hirtelen megfordított, és belém rúgott. A fürdőszobába tántorodtam feltartott kézzel. Akkor már káromkodtam: „Ez nem Suez, a kurva anyátokat, én vagyok itthon, menjetek haza...!” Fordultamban, oldalról ért az első lövés, a szájam szélét tépte fel, kiverte az egyik fogamat. A második a szememet vitte ki, a harmadik a homlokcsontomat szakította szét. Olyan volt, mint ha lovak rúgtak volna össze, akkora ütések értek, a fürdőben fel is erősödött a lövések hangja, és elfeküdtem a kövön. Oldalt feküdtem neki, háttal, akkor még magamnál voltam. Nem mozdultam. A vasalt csizma kopogásáról tudtam, hogy otthagyt, és széjjel néz a lakásban. Nyitogatta a szekrényeket. Aztán erősödött a kopogás, majd nagy csend következett, megállt. Ott állt a fürdőszoba ajtajában, és nézett, vakon is éreztem, hogy engem néz. Én meg nem mozdultam, ugyanúgy voltam, mint amikor elment. Aztán belém lőtt még egyet. A golyó megkapta a lapockámat, a tüdőm felső részén keresztülment, és a nyakamon jött ki. Verőeret nem ért. Viszont a lövéstől kicsit megmozdult a bal kezem. Ez volt az utolsó emlékem: féltem, nehogy rájőjjön, hogy nem haltam meg, hogy még életben vagyok. Aztán elvesztettem az eszméletemet.

Sok időnek kellett eltelnie aztán, hogy ennek a patkányképű tisztnek megbocsássam, amiért majdnem agyonlőtt. Erről még nem beszéltem neked. Tűzparancsuk volt, kivégezhettek minden fegyveres ellenállót a helyszínen, és amúgy is statárium volt ér-

vényben. De azt nem tudom megbocsátani neki a mai napig sem, egy sorozatot is beleeresztenék a seggébe, amiért elhibázott, amiért rosszul célzott. Nem végzett tiszta munkát, nyomorékot csinált belőlem.

– Pedig hogy örültél neki, amikor rájöttél, hogy mégsem haltál meg, emlékszel?

– Akkor persze örültem. Amikor kezdtem észhez térni, az zakatolt bennem, hogy lelőttek. Hát mégis van Isten, és ez a mennyország? Valami súlytalanságban lebegtem, láttam magamat felülről. Aztán kezdtem visszatérni a valóságba, és a mámor, ez a boldogító, nagy bizonyosság, hogy agyonlőttek, de mégsem haltam meg, mert nem voltak képesek végezni velem, lassan elmúlt. Fáztam, émelyegtem. Próbáltam kinyitni a szememet. Nem sikerült. Kerestem a lyukat a fejemben, de nem találtam. Valami kocsonyás szövetet tapintottam magam mellett, meg alvadt vért, bele is nyomtam az ujjamat, vagy öt-hat milliméterre belesüppedt. De mi lehet ilyen kocsonyás? Biztos voltam benne, hogy az agyam folyt ki, csak hát akkor hol van a lyuk? Azt hittem, azért nem látok, mert vér ment a szemembe. Eszembe sem jutott, hogy az folyt volna ki, hiszen ki tudtam tapintani, ott volt mindkettő a helyén. Vagyis, ami belőlük megmaradt. Segítség akartam kérni, de nem jött ki hang a torkomon, nagyon gyenge voltam. Próbáltam fölkelni, hogy elmenjek onnan. Addig forogtam-csúszkáltam ott a véremben, amíg bele nem tudtam kapaszkodni a vécékagylóba. Mellette, a falnak dőlve pihentem. Később föl akartam állni, de nem ment, rettenetesen szédültem. Lerogytam a vécékagyló szélére, ott ültem egy kicsit. Végül sikerült felállnom, és bal kézzel tapogatózva elindultam az ajtó felé...

A próbálkozásom, hogy másfelé tereljem Géza bácsi emlékezését, hatástalan maradt. Fölösleges is volt; a vallomást mindig megismerni a beszéd bizalmas csöndességéről, és nem szabad feltartóztatni még akkor sem, ha készületlenül ér. Éppen az adja a súlyát, hogy úgy hat, akár királyra a matt. Talán ez a nap, ez a temérdek akadály és végén a felemás koszorúzás kellett ahhoz, hogy Géza bácsi mindezt megossza velem, még ha a történet legtöbb mozzanatát már ismertem. Bocsánatot kerestem, de csak félig kaptam, ahogyan maga is csak félig volt képes megbocsátani. A fél bocsánat pedig olyan, hogy a másik fele mindig jobban hiányzik.

A holtig tartó sötétzárkák ellen

Beszélgetés Bíró Gergelyvel

2019-ben a 47. Tokaji Írótabor Díját Bíró Gergely író, szerkesztő kapta, aki 2003 óta a Magyar Napló irodalmi folyóirat munkatársa. 2010-ben jelentkezett először önálló kötettel, *Oroszlánkeringő* címmel, jelenleg harmadik kötetén dolgozik.

– *A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végeztél magyar–kommunikáció szakon, de már az egyetemi évek alatt megadatott neked, hogy bekapcsolódhass egy irodalmi szerkesztőség, a Lyukasóra munkájába. Kitérők, és rögzös, bokatorós utak helyett rögtön megérezhetted a szerkesztőségszagot, beletanulhattál a szakma fortélyaiba, megismerhetted a szerzőket, megismerted a minőségi kortárs irodalmat. Hogyan is történt ez pontosan?*

– Annak idején talán fel sem fogtam, mennyire szerencsés vagyok. 2001 körül ajánlotta fel Gyurkovics Tibor, hogy szívesen látnának fiatal irodalmárokat a Lyukasóra köreiből, amelyet mások mellett olyan alkotók neve fémjelezett, mint Bárány Tamás, Dobai Péter, Gyurkovics Tibor, Hernádi Gyula, Kiss Dénes, Lázár Ervin, Mészöly Dezső, Szakonyi Károly és Szalay Károly, aki akkoriban a lap főszerkesztője volt. Havonta egyszer ültünk össze a szerkesztőségben, ahol Szalay Károly műhelytalálkozókat tartott nekünk, átbeszéltük az aktuális lapszámot és egymás írásait, de volt, hogy a beérkezett kéziratokból is szemezgettünk. Nagyon jó beszélgetések, fontos, építő viták alakultak ki közöttünk, mindez pedig baráti légkörben zajlott egy olyan félhomályos szerkesztőség-

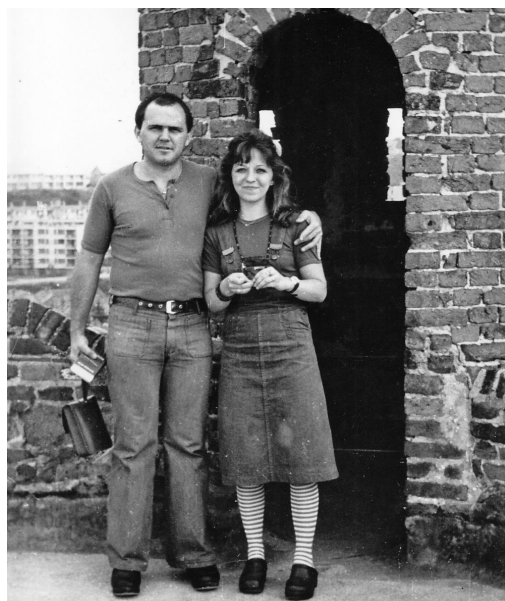
ben, amelyben csupa régi, elhasznált bútor képezte a berendezést. Ez nagyon tetszett nekem, otthonosnak éreztem, igazi zugolynak, mert úgy hatott, mintha egy másik térbe és időbe kerültünk volna. Károly jó humorú és széles műveltségű író, irodalomtörténész, filmesztéta, aki rengeteget és szórakoztatóan mesélt a klasszikus és kortárs magyar alkotókról, tehát élményszerűen, észrevétlenül segített bennünket az irodalmi tájékozódásban. Gyurkovics Tibort pedig a családi kötelékek révén gyerekkorom óta ismertem, hiszen a bátyja, Gyurkovics Henrik volt az anyai nagyapám: nem vér szerinti nagyapám, mert az igazi jóval azelőtt elhunyt, hogy megszülettem, én mégis őt tartom az igazinak, hiszen számomra, gyerekefjével, kezelhető valóság volt – egy temperamentumos, zseniális humorú és gyakran üvöltő valóság –, és mert nagyon szerettem.

Itt, a Lyukasóra-műhelytalálkozásokon ismerkedtem meg mások mellett Borbély Lászlóval, Erős Kingával, Kondor Péterrel, de ide tartozott egyetemi évfolyamtársam, Csábi Domonkos is, aki sajnos már nem lehet közöttünk. Ők a pályán is maradtak. Nagyon jó évek voltak ezek, és akik ott megismertünk egymással, a mai napig kapcsolatban is állunk.

– *Amikor a magyar–kommunikáció szakpárt kiválasztottad, volt-e olyan víziód magadról, hogy az írással szeretnél komolyabban foglalkozni, mi több, idővel íróvá válni? Egyáltalán, miért éppen a Pázmányra esett a választásod?*

– A Pázmány nagyon jó hírű egyetemnek számított. Egy ismerősömet kifaggattam, aki oda járt, és ő azt mondta, hogy ott majd fel kell kötnöm a gatyámat, ez pedig tetszett nekem, aki nem is gimnáziumba, hanem szakmai középiskolába jártam, ahol elektrotechnikát tanultam. Olyan helyen szerettem volna továbbtanulni, ahol sok irodalmat oktatnak és jól. Egy személyes mozzanat is közrejátszott a választásomban: a '90-es évek második felében a piliscsabai campuson, ahol előtte laktanya működött, az új épületek mellett még ott álltak a régié is. Az apai nagyapám pedig, aki már évekkorábban elhunyt, sorkatonaként ennek a laktanyának az építkezésén dolgozott, tehát olyan épületek között járhattam-kelhettem nap mint nap, amelyeket az ő keze is érintett.

Kamaszként még világos volt számomra, hogy egyszer majd író leszek, de az egyetem ideje alatt már nem láttam ilyen elszántan és tisztán a jövőmet. Lassanként, fiatal felnőtte „érve”, a baráti és más szakmai visszajelzések hatására

Szüleim, Bíró Sándor és Varga Ágnes még szabadon
(Esztergom, 1978)

Szüleim már kevésbé szabadon – Máté öcsémmel és velem
(Badacsonytörs, 2011)

elbizonytalanodtam, és azt gondoltam, hogy ráérek még az íróssággal. Ezzel együtt sokat és lelkesen olvastam, készültem, beszélgettem egy-két évfolyamtársammal könyvekről, de tulajdonképpen egyre kevésbé tudtam, hogy mit is szeretnék valójában. Azt hiszem, azért is voltam olyan kötelességtudó, mert meg akartam úszni az igazi életet, a felnőttkort és a sok küszködést, amivel még nem tudtam szembenézni, meg aztán nem is értem rá, hiszen „tanulnom kellett”. Vagyis nemcsak azért tanultam, hogy valakivé legyek, hanem azért is, hogy ne váljak senkivé, legalábbis jól elnapolhassam a kérdést. Egyet azonban biztosan tudtam: az irodalom közelében szerettem volna maradni, mást el sem tudtam képzelni.

– *Az igazi pályakezdésed egy meghatározó kézen fogással kezdődött: Oláh János, a Magyar Napló irodalmi folyóirat főszerkesztője hívott a laphoz téged – néhány társaddal együtt. Hogyan emlékszel vissza az akkori élményeidre?*

– A Lyukasóránál sajnos nem tudtunk elhelyezkedni, a lapnak

nem voltak erre anyagi lehetőségei, nekem viszont annyira megtetszett a szerkesztői élet, hogy valami ilyesmit szerettem volna magamnak, ami rövidesen sikerült is: a Magyar Naplóhoz kerültem mint hirdetésszervező. Nem voltam odáig ezért a munkáért, de egy szerkesztőségben dolgozhattam, aminek örültem. Hallottam már korábban a folyóiratról, jelent is meg benne novellám, tehát nem idegen helyre kerültem, de még mindig túl éretlen voltam ahhoz, mintsem hogy felmérhettem volna, mekkora kiváltság is ez. Évek kellettek hozzá.

A szerkesztőség ebben az időben még a Magyar Írószövetség székházában működött, és szerény körülmények között léteztünk. A kiadót kisebb-nagyobb válságok sújtották, 2004-ben álságos és komoly támadás érte a Magyar Írószövetséget is, sokan kiléptek a soraiból. Néha nem tudtuk, hogy a Szövetség és vele a Napló megéri-e a holnapot, de ha visszagondolok ezekre az évekre, szép élményeim vannak, mert Oláh János főszerkesztő egy olyan szerkesztői csapatba fo-

gadott, amely – vele az élen – hitt valamiben, küldetése volt. Gyakran kétségek között, mégis írtuk a pályázatokat, hogy pénzhez jussunk, magunk szállítottuk a könyveket, a folyóiratot, egyszóval több időnk és energiánk ment el arra, hogy a kiadó fennmaradjon, mint amennyi az érdemi munkára maradt. Ezen felül azért is éreztem jól magam, mert János ezekben az években több, hozzám hasonló korú fiatal szerkesztőt vett fel, az elsők között fiatalította meg a szerkesztőséget. Kondor Péter előbb a hirdetés-, majd a rendezvényszervezéssel foglalkozott. Szentmártoni János a versrovatot vezette, valamint ő felelt a könyvkiadásért, a prózarovatot pedig Nagy Gábor költő, irodalomtörténész gondozta. Nem sokkal az érkezésem után került a szerkesztőség soraiba Zsiga Kristóf, aki ma már a kiadó egyik ügyvezetője.

Egy éven belül jobbra fordult a sorsom, mert a hirdetésszervezés mellett Nagy Gábor távozásával megörököltem a prózarovatot a lapnál, valamint 2004-től én szerkeszt-

hettem *Az év novellái* antológiát csaknem tíz éven keresztül, ami komoly kihívás és erőpróba volt.

– *A napi szerkesztőségi jelenlét, az irodalmi mezőny mélyebb megismerése szerinted megnöveli vagy inkább elapasztja egy huszoneves fiatalban a megmutakozás, az első kötet megjelentetésének bátorságát? Mikor érezted azt, hogy te is meg akarsz szólalni, van közölnivalód a világgal?*

– Azt hiszem, az első évek napi szerkesztőségi munkája inkább visszavetett, mintsem megerősített abban, hogy rendszeresen írjak. Tény, hogy túl fiatalon váltam szerkesztővé, és ösztönösen azt éreztem, hogy előbb ehhez a feladathoz kell felnőnem. Ide köthető egy

fontos élményem: Kondor Péter kollégámmal közeli barátok voltunk, és rendszeresen megbeszél- tük egymás írásait. Ő akkoriban az első verseskötetének darabjait írta. Nehéz versek voltak ezek, és süttött belőlük, hogy Péter különö- sen nagy gondot fordít a nyelvi megragadás tömörségére. Olyanok voltak, mint egy-egy jéggé fagyott hógolyó, amelyeknek a közepébe ráadásul követ gyúrtak. Egyszer kiutaztunk HÉV-vel Szentendrére, beültünk valahová, és három órán keresztül beszéltük át az egyik no- vellám általa javasolt javításait. Szinte egyetlen ép mondat sem maradt benne. Semmire nem em- lékszem már ebből a kiruccaná- sunkból, csak arra, hogy a kinyom-

tatott novellám tele volt firkálva, és arra, hogy valami gyökeresen megváltozott bennem. Péter ugyan- is olyan gonddal fésülte át az írást, amilyennel én képtelen voltam megírni. Akkor döbbsentem, érez- tem rá, hogy tulajdonképpen mit jelent szabatosan fogalmazni, hogy az írásban ne legyen semmi feles- leges, viszont ami benne van, az pontosan és tiszta nyelvi szerkeze- tekben álljon ott.

Az első könyvem 2010-ben je- lent meg, tehát hét évvel azután, hogy a Magyar Naplónál elhelyez- kedtem. Írtam közben is minden- félét, kritikákat több lapnak is, életműinterjúkat a Magyar Napló Nyitott Műhely rovatába. Aztán 2007-től megint novellákat, akkor

Mostanában, amikor a Tokaji Írótaborra gondolok, mindig olyasvalaki kerül az emlékeim élére, akivel inkább egy- más mellett, egymás közelségében voltunk itt jelen évről évre, mint egymással. Nem velem jártam a várost üres órá- imban, legfeljebb dolgozni ültünk össze, ha kellett, vagy egyik-másik előadás során ültem le mellé, és ott váltottunk néhány szót, amúgy csak felderülten köszöntünk egymás- nak, amikor összetalálkoztunk. Oláh Jánosra gondolok, aki ha feltűnt hószentgyörgösen, halászsapkásan, mindig otthonos érzésem támadt, és azt hiszem, miatta is jövök el újra és újra az írótaborba, mert itt valamiért jobban érzem a je- lenlétét, és könnyebb magam elé idéznem őt.

Rá szeretnék most néhány szóval emlékezni, mert nagy- részt neki köszönhetem, hogy az írói, szerkesztői pályán elindulhattam, megmaradhattam. Huszoneves koromban ő vett fel szerkesztőnek a Magyar Naplóba, ahol azóta is dolgozom, és gyakran arra gondolok, hogy másutt már nem is tudnék, legalábbis nem ilyen szívesen. Hogy ebben a műhelyben erős hitem lett, az többnyire János hitéből, kitartásából hajtott ki bennem is. Mert tőle nem pusztán a lap- és könyvszerkesztést, a felelős döntéseket lehetett az évek során megtanulni, de annak a szellemnek is elvetette a magjait bennünk, akkori fiatal szerkesztőkben, amely fe- lelős érzékenységgel követi és ápolja a magyar irodalom valódi, időtálló értékeit, elsősorban azt az irodalmat, amely elkötelezte magát a nemzete mellett, annak hagyományai- ból építkezik, és annak sebeit tárja fel.

Oláh János mindezekon felül Ember volt számomra, csupa nagybetűvel. Etikusan, nagy teherbírási ember, aki az irodalomszervezést és a közösségi emlékezet ápolását fő-

lébe helyezte a saját érvényesülésének. „Szél vagyok, és sok égi zsákot, / esővel megrakott iszákot / cipelek fáradt vállamon” – írta egyik korai versében (*Szél vagyok...*), amelyből én a sorsát, elemi öntörvényének és keserves igazmondása terhének kettősségét olvasom ki, ami miatt a rendszerváltozásig pusztán az irodalmi élet száműzöttje- ként létezhetett. Szerettem a tartását, mert a szolgálat nehéz terhét sohasem dobta le a válláról, még ha meg sem született könyveivel is fizetett érte, szívós volt és kitartó – meg egy kicsit szórakozott is, mint aki sok minden- kerestülment már ahhoz, hogy ezt védekezésképpen meg- engedhesse magának, ez is rokonszenves vonása volt.

Úgy tanított bennünket, fiatalokat, hogy valójában so- sem tanított, és végső soron úgy tartott meg többünket maga mellett, hogy nem akart mindenáron megtartani. Egyszerűen csak jelen volt közöttünk, észrevétlenül és majdnem közömbösen, de bármikor kérhettünk tőle taná- csot, komolyan meghallgatott bennünket, és nemegyszer óva intett. Gyakran hagyta, hadd menjünk a magunk feje után, amit néha bevertünk, nem is volt ezzel semmi baj. Mert ő nemcsak magára terítette a beláthatatlan útra kelő „mesék fiának” nehéz, lyukas köpenyét, de tiszteletben tartotta a mások, így a mi útkereső indítatásainkat is, hadd történjék meg velünk mindaz, aminek meg kellett tör- ténnie. Ilyen volt tehát, és ilyen ma is a mi szerkesztőségi kötelékünk: egy irányba húzó, mégis szabad. Köszönöm tehát Oláh Jánosnak a türelmét, amellyel alakulásunkat kísérte, és élete példáját, amelyet sohasem rótt fel palatáb- lára nekünk!

(Bíró Gergely beszéde
a Tokaji Írótabor Díjának átvételekor)

Édesanyámmal (Bábolna, 1981)

újra felerősödött bennem a készítés. Az első könyvemnek több mint a fele 2010-ben született. Hogy a világgal akartam-e közölni valamit? Látod, ezt nem tudom pontosan. Mindenféle gond gyötört, ezek foglalkoztattak, és jót tett mindent prózában feldolgozni, kimondani – ez volt a legfontosabb. Azt gondoltam, hogy ezek vállalható és talán mások számára is hasznos novellák, így javarészt belekerültek az első könyvembe.

– *A Oroszlánkeringő című első kötetet találónan nemzedéki tablonak is szokták nevezni. A kötet egy kisregényt és elbeszéléseket tartalmaz: azt a kényes időszakot tetted az emlékezés mikroszkópja alá, amikor egy kamasz elkezd az oroszlánkörmeit megérezni. Lázás állapot, mint amikor a bölcsesség-fog előbújik a testből, gyulladást okozva a szövetekben. Amikor az ember – nem túl nagy örömmel – tudomásul veszi, hogy már nincs benne a gyerekvilágban, ám még a felnőttek világához sem tartozik.*

De tudomásul veszi-e egyáltalán, vagy még le akar cövekelni valamiben, ami vissza soha nem hozható?

– Azt hiszem, most valami fontos és kényes dologra tapintottál rá. Van Janus Pannoniusnak egy verse, az *Életkoráról* című, amely idevág: „Rég elmúlt a tizenhatodik születésnapom is, ha / édesanyám el nem véti a dátumokat; / jő a tizenhetedik, mire elfut a szőkehajú nyár / és a szelíd ősz felváltja a kánikulát, / hangom vastagodik, s ágyéka körül kotorászik / már a kamasz; vágytól duzzad a vesszeje is. / Szívem lángba borul, ha csupán ránézek a lányra, / forró álmodtól lucskosodik lepedőm. / Mondom, hagyj békét hát nékem, házitanítóm, / rád csak a gyenge pulyát bízta a gondos atya. / MASHova üsd ezután, zord iskolamester, az orrod! / Bakbüzű nevelő, dolgaimat ne kutasd! / Pár hét, s elhagylak, gyermekruha, gyermeki boglár; / férfihoz illő szép tóga lesz öltözetem.” Szerettem

ennek a versnek a nyíltságát, kereketlenségét, de legjobban azt, ahogyan a kamasz saját öntörvényére kezd ébredni, és a felette állók tekintélyét egyszerűen semmibe veszi. De ez a versbeli beszélő tisztában van vele, hogy köztes életszakaszban jár éppen, és tudatosan, sőt eltökélten készül a felnőttkorra, a férfilétre. Ám nem mindig sikerül egykönnyen átlépni a kamaszkorból a felnőttkorba, én is megszenvedtem vele, és sokáig azt gondoltam, hogy mindössze a kamaszos ősrobbanás éveiben éltem igazán, ami pedig utána következett, nem ér semmit. Tudomásul kellett vennem, hogy valamit nagyon nem jól csinállok. Ez a jelenség először talán az én nemzedékemnél jelentkezett, amely a rendszerváltozás éveiben vetette le a „gyermeki boglárt”, de ez egy sokkal kiterjedtebb probléma, mintsem hogy pusztán a hirtelen ránk zúduló nyugati minták káros hatásaival megmagyarázhassuk.

– *Az Oroszlánkeringő főhőse köztes létben van, olyan labirintusban tekereg, ahol az Ariadné-fonalat idолоk, példaképek jelentik (például Kurt Cobain és a Nirvana), akiknek a sikerei mögött sokszor katasztrófa sújtotta belső táj húzódik meg, mégis valami nagyszerűt és imponálót tettek le az asztalra. Kérlek, beszélj nekünk a kisregény keletkezéstörténetéről!*

– A '90-es évek első felének egyik legnagyobb hatású amerikai rockzenekara a Nirvana volt, amelyet kamaszként éveken át az azonosulásig szerettem. (Tegyük most félre, hogy sosem jó jel, ha az azonosulásig szeretünk valamit, de attól még így történt.) A zenekar gitáros-énekesét, Kurt Cobaint ugyancsak, aki különös ember volt: tele elmégesedett, belső sebekkel és

*Kondor Péterrel és Szentmártoni Jánossal a Magyar Írószövetségben,
kezdő szerkesztőként, János ebédje közben*

haraggal, talán a sorsa feletti tehetetlensége miatt is. Valamiféle titkot éreztem a lelkében, ami foglalkoztatott, ezért sokat olvastam az életéről. Idővel arra gondoltam, hogy szívesen írnék róla, és amikor nekikezdtem, a saját középiszokolai éveim tolaokdtak elé. Így nem egészen az készült el, mint amit eredetileg akartam, de sikerült magamat meglepnem vele, örömmel dolgoztam a kisregényen, amelyben jutott hely és szerep Kurt Cobainnek is. Azzal együtt, hogy utólag úgy látom, nem jó különböző műfajú széprózákat egy kötetbe rendezni, a mai napig azt gondolom, hogy ezeknek az írásaimnak akkor együtt kellett megjelenüük, egymás nélkül csonkák lettek volna.

– *Szentmártoni János a fülzövegében kiemelte, hogy az elbeszélő „szeretettel képes még a kudarcaihoz is odafordulni. A vakvágányra futott szerelmeket, a lázas zenekar-alapításokat, a szülők*

és az iskola elleni lázadást utólag úgy éli újra az emlékező, hogy se regszemléjét alázat és megbocsátás fűti át.” Te is így érzed?

– János meglepett ezzel az írásával, mert olyasvalamire utal, amivel a kisregény írása közben nem törődtem, és nem is tudatosult bennem. Az *Oroszlánkeringő* egy vallo más, javarészt a saját élményeimre épül, annyi fikcióval, amennyit feltétlenül szükségesnek éreztem. Én pusztán arra figyeltem, hogy minél pontosabban emlékezzem, hogy ez a fontos életszakasz, és a kor, amelyben megélhettem, minél élesebb legyen. Hogy a szépsége mellett a keserősége is kellő hangsúlyt kapjon. Ha ezt szeretettel voltam képes megírni, akkor az jó. A kisregényt természetesen ma már másképpen írnám meg, talán többet is ki tudnék hozni belőle, de a benne foglalt emlékeimhez ugyanúgy viszonyulnék most is. Az életünk göröngyösebb szakaszait akkor va-

gyunk képesek magasabb szinten kezelni, ha a rossz élményeinket is közel engedjük magunkhoz. Az pedig szeretet nélkül nem megy.

Szentmártoni János kezdettől fogva figyelemmel kísérte a kisregény születését. 2010 nyarán két hetet együtt töltöttük Iszkázon, Nagy László szülőházában, ami már szinte hagyomány volt közöttünk. Nappal mindketten írtunk: ő a *Szomjúság* című regényét, én az *Oroszlánkeringőt*, esténként pedig összeültünk, és jó laza fröccsök mellett felolvastuk egymásnak az aznapi termést. Izgatottak voltunk és lázasak; mindkettőnknek tetszett, amivel a másik éppen foglalkozott, és órákon át beszélgettünk a munkánkról. Nagy napok voltak ezek.

– *Ez az a korszaka az emberi életnek, amikor a fény felé nőni próbáló lélek azt keresi elsősorban, hogy miben más, mint a többi. Meg akarja különböztetni, körül*

Nagyszüleim Gyurkovics Tiborral és feleségével, Németh Nellivel (a jobb felső sarokban nagyapám, Gyurkovics Henrik szivarral a szájában, a lenti sor jobb szélén nagyanyám, Szutyányi Mária, 1982)

akarja rajzolni magát, hogy felismerje, ki is ő. Mégis, ebben az életszakaszban tartozik a „falkához” leginkább. Mert a falkához tartozni kölcsönérőt ad. Ez a ketősség kíséri végig az elbeszéléseket, a kisregényt, s ez ad egyedi arcot is neki. A címadó kisregényből rádiójáték is készült. Meséj erről is nekünk!

– Szerencsés egybeesés, hogy nem sokkal a kötet megjelenése után a Magyar Napló Kiadó is tehetett javaslatokat arra, hogy a kínálatából mely műveket tart érdemesnek a rádiós feldolgozásra. Oláh János akkor ezt a kötetet is felvette a kiadó listájára. Végül nem minden általa ajánlott műből készült rádiójáték, de az igaz, hogy akik a javaslatokról döntöttek, többek között az *Oroszlánkeringő*t is elfogadták.

Amit kérdésed felvezető sorai-
ban megfogalmaztál, köszönöm,
mert olyasvalamire tapintottál rá,
ami az utóbbi időben foglalkoztat,
de hadd tegyek egy észrevételt: az
Oroszlánkeringő „falkája” egy szín-
tisztá fiúosztályban valósul meg,

és az ilyen közösségek másképpen
ízesülnek, mint egy koedukált osz-
tály esetében. Egyfelől azért is
szorultunk jobban egymásra, mert
nem voltak közöttünk lányok, nélkü-
lünk kellett tehát fejlődünk – vagy
kellett volna. Később, évekkel a
kisregény megírása után azonban
rájöttem valamire, ami fontos ada-
lékul szolgálhat a nemzedékem
természetrájához. Richard Rohr
ferences rendi szerzetes *A férfi
útja* című kétkötetes munkájában
azt járja körül, hogyan bontako-
zott ki világszerte a férfiak család-
ban és társadalomban betöltött sze-
repének válsága, miképpen szorult
vissza a hiteles férfimogatartás,
ami már a múlt század második fe-
lében érzékelhető volt. Napjainkra
ugyanis – írja – a legtöbb kultúra-
ból nemcsak azok a rítusok, szer-
tartások veszttek ki, amelyek révén
a fiúkat annak idején férfivá avat-
ták, de sok családban a fiúk már
nem kapnak az apjuktól valódi, tá-
mogató férfienergiát, ami a férfivá
érésükben fontos volna. Ezek a fia-
talok ösztönösen keresik ezt az erőt,
s ha nem kapják meg otthon, hát kö-

zelebb húzódnak egymáshoz, mert
a semminél vagy a rombolásnál a
kölcsönérő is több. Abban a falká-
ban, amelyről az *Oroszlánkerin-
gőben* írtam, a fiúk egy része vagy
komoly konfliktusban állt az apjá-
val, vagy semmilyen viszonyban
nem állt vele. Mindez végső soron
nem az apák kizárólagos hibája,
hiszen ők is beleszületettek vala-
mibe, ők sem pusztán saját ma-
guktól váltak olyanná, amilyenné,
vagyis sokkal tágabb keretek kö-
zött érdemes vizsgálni az egész je-
lenséget.

– *Az elbeszélések, illetve a kis-
regény hőse a nagy tettek iránti
ácsingózások és a kihátrálások ket-
tőssége között fokozatosan ismeri
meg a határait, a külső szabadság
lázás keresése közben pedig egy-
szer csak rájön: a legnyomasztóbb
rácsok belül vannak, nem kívül.
Mit gondolsz, a kötet megírása köz-
ben végzett önfeltáró munka és az,
hogy végzett biblioterapeuta is let-
tél, összefüggésben van-e egymás-
sal?*

– Biztosan van összefüggés a
kettő között. Például szeretek be-
felé figyelni és hallgatózni, szét-
szárazni a tapasztalásaimat, en-
nélfogva mások belső élményei is
érdekelnek. Lehet, hogy nyomasz-
tó, ha egyszer csak azzal szembe-
sülünk, hogy szűkös és komoly
belső kalitkába záródtunk, de sok-
kal nyomasztóbb a tudat, hogy ezek
a rácsok azóta épülnek körénk,
amióta megszülettünk. Biztonságot
adnak, hiszen ebben nőttünk fel,
ahogyan egy baromfitelepen szü-
letett csirkének is természetes, hogy
egy tenyérnyi ketrecben nevelke-
dik, és valószínűleg elveszettnek
érezné magát, ha egyszerre ki-
engednék a tágas udvarra, ahol
amúgy kedvére kapirgálhatna. Csak
hát az ember mégsem csirke, hi-

A Magyar Napló legénysége és leánysága (Zsennye, 2018)

szen érzékeli, hogy a rácson túl ott lebegnek a lehetőségei, csak nem éri el, nem képes valóra váltani őket. Ugyanakkor be is járhatjuk ketrecünk minden egyes oldalát, kitapogathatjuk az illesztéseit, mert valahogyan csak összeállt egykor, s ha összeállt, akkor talán el is bontható.

– *Az Oroszlánkeringő után 2014-ben egy értékmentő kötettel jelentkezél: A kristálnak mindegy címmel jelent meg interjúkat, esszéket és kritikákat tartalmazó könyved. Címét egy Balassi-vers (Ötödik sorai ihlették: „Mint egy kristálkövet, soha el nem törhet, / noha éget verőfén”). A kötet négy fontos nagyinterjúval kezdődik, meséj ezekről!*

– Korábban említettem, hogy egy időszakban többnyire kritikákat és életműinterjúkat készítettem. Ezek a Nyitott Műhely rovatunkban jelentek meg, amelyben egy-egy szerző emberi és írói pá-

lyaképe rajzolódik ki. Nyilván olyan írókat választottam, akiket szeretek, és nem okoz gondot átolvasnom az életművüket.

Először Gyurkovics Tibort kerestem meg, azzal azonban egyikünk sem számolt, hogy több mint egy évig fogok készülni erre a beszélgetésre. Végül azt mondta, hogy úgysem fogom soha végigolvasni őt, ne gatyázzak tovább, hanem kezdjük el végre. Szívesen emlékezem ezekre a találkozásokra, mert sikerült feltennem egy-két olyan kérdést Tibornak, amelyek az elevenébe vágtak. Előtte nem készült vele az egész pályáját átfogó beszélgetés. Szomorú tény, hogy később már nem is készülhetett, mert egy-két éven belül elhunyt. Ugyanez történt Monoszló Dezsővel, mégis jó, hogy az életük végén készült velük egy ilyen interjú. Kontra Ferenc volt a következő, akit faggattam, nagy és tartalmas be-

szélgetés kerekedett abból is. Végül pedig Oláh Jánost említem, bár vele nem nagyinterjú, hanem egy rövidebb anyag készült a *Száműzött történetek* című kötetéről, mégis fontosnak tartottam, hogy szerepeljen a könyvben, mert János is olyan ember, akit nemcsak tiszteltem, de szerettem is.

– *Gyurkovics Tibor és Monoszló Dezső közös vonása, hogy mindkét író életében különösen nagy hangsúlyt kaptak a pszichésen sérült emberek. Gyurkovics Tibor esetében ez a napi munka szintjén is megvalósult, Monoszló Dezsőnél inkább alkotási téma volt a világuk feldolgozása. Téged pedig szintén az emberi lélek foglalkoztat. Nyilván nem véletlen, hogy a beszélgetés fonalát e két interjúban ebbe az irányba vitted. Jól látom ezt?*

– Biztosan nem véletlen. Idővel minden fontos emberi kötésünkről

kiderül, hogy az egyikünk lényegi vonásai megvannak a másikban is, ami eleinte nem feltétlenül látszik. Egy könyvet is azért szeretünk, mert az íróját olyasvalami foglalkoztatja, ami bennünket is, és úgy bogozgatja azt a problémát, hogy azt izgalmasnak találjuk. Tibort is, Dezsőt is érdekelték a lélekben terhelt emberek. Amikor Dezsónél rákérdeztem erre, azt felelte, hogy mindig is vonzotta a bolondokat. Különösen az tetszett nekem, hogy szóba állt velük, sőt, kereste is a társaságukat, mint arról a *Tetovált angyalok* című kötete is tanúsodik. Tiborra fokozottan igaz ez, hiszen hosszú éveken át dolgozott klinikai szakpszichológusként Lipótmezőn. Bátor és szép dolognak tartom, ha azokat, akiktől a legtöbben elfordulnak, valaki képes megérinteni, mert kíváncsi rájuk. Mert izgatják, vonzzák a szellemét a szabálytalan és törött sorsú emberek, akikben meglátja a szépséget.

– *Számodra melyek a jó kritika ismérvei? A kritikusok hatalma igen nagy, hiszen valahol „imázskészítők” is: ha valakit feldicsérnek, az olvasók joggal hihetik, hogy valódi aranymagot találtak. Holott nem mindig arany, amit kifényesítenek. Ez egyre gyakoribb jelenség – ezért meg kell becsülni a valódi, értő-elemző írásokat.*

– Szeretem, ha valaki őszintén le meri írni, hogy mit gondol egy könyvről. Ha mindezt képes kifinomult ízléssel, személyes hangon, esszészzerűen és élvezetesen megfogalmazni, azelőtt megemelem a kalapomat. Erre pedig leginkább azok képesek, akik maguk is szépírók. Fontos számomra az is, hogy a kritikusnak legyenek tiszta fogalmai arról, hogy mi a valódi érték, és mi nem az. Ennek pedig

adjon is hangot. A szépirodalmi kötetekre van már némi rálátásom, könnyebben meg tudom ítélni egy kritika alapján, hogy mit érdemes elolvasni. De például több olyan színházi előadásra vettem már jegyet, amelyekről igen meggyőző cikkeket találtam, nemegyszer mégis otthagytam a darabot az első szünetben. Sajnos általános jelenség, és nem csak az irodalmi életre igaz, hogy azért születnek méltatlanul dicsérő kritikák, mert az írójuk elhiszi, hogy amit olvasott, az érték, hiszen a csapból is az a szerző folyik, akkor pedig biztosan nagy alkotó. Ennél csak az a rosszabb, ha a kritikus tisztában van egy mű valódi értékével, de nem az igazat írja meg róla, legalábbis nem vállalja a saját véleményét. Sosem jó, ha a baráti kötések vagy az érdekek védelmében meghamisítjuk az olvasatunkat, és ezzel másokat is félrevezetünk. Biztosan nehezebben járható út kiállni a véleményünk mellett, de szerintem megéri. Nem beszélve arról, hogy a megalapozott észrevételeink talán az író számára is hasznosak lehetnek. Az pedig már rajta múlik, hogy megsértődik-e miatta, vagy esetleg megköszöni.

– *A Magyar Napló prózarovatának szerkesztője vagy 2004 óta. Milyen szerkesztési elvek mentén állítod össze hónapról hónapra a rovatodat? Vannak-e olyan felettes értékek, amelyek a mű esztétikai minősége mellett is szempontok a válogatásnál?*

– Elsősorban olyan írásokat szeretek közlésre ajánlani a folyóiratnak, amelyek azon túl, hogy szépek, a magyarság létproblémáit dolgozzák fel, vagy legalább a magyar valóságba ágyazódnak. Azonban nemcsak ilyen prózákat találunk a Magyar Naplóban: helyet

kapnak benne az ugyanúgy értékes, pusztán lélektani vagy szóragoztató novellák is, igaz, kisebb számban. Mindig is azokra a művekre kaptam fel a fejemet, azok hatottak és hatnak rám, amelyekbe az írójuk egy kissé belehalt, amelyeken érezni, hogy húsból és vérből vannak. Mások mellett olyan alkotók adnak nekünk rendszeresen kéziratot, mint Balázs K. Attila, Berta Zsolt, Csenger Levente, Ferdinandy György, Hegedűs Imre János, Horváth (EÖ) Tamás, Kontra Ferenc, Majoros Sándor, Marosi Gyula, Mezey Katalin, Miklya Lúzsányi Mónika, Te, Molnár Vilmos, Urbán Péter. Ezek az írók számomra garanciát jelentenek.

Hosszú ideje azt tapasztalom a novellaantológiák összeállításakor, és az antológia többi szerkesztője is arra panaszkodott, hogy bár rengeteg novella jelenik meg a lapokban, tehát gazdag a termés, a túlnyomó többségükről azonban sajnos nem érezni, hogy feltétlenül meg kellett volna születniük. És ezeknek az írásoknak mindegyike átesett egy szerkesztői elbíráláson...

– *Milyen a Te prózaízlésed? Milyen prózákat szeretsz olvasni?*

– Azokat a szerzőket szeretem legjobban, akiknél legalább akkora hangsúly esik a belső ábrázolásra, mint a történetmesélésre – ha nem nagyobb. Az én kedvenc íróim szeretik az embert, és ha ki-látástalan, tragikus helyzeteket ábrázolnak is, legalább egyetlen fénysugarat megmutatnak benne, amely erőt és hitet ad. Az ilyen könyveket tartom hasznosnak, fontosnak. Már a húszas éveim elején szívesen olvastam Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényét, Szerb Antal *Utas és holdvilágát*, de ugyanúgy a kedvenceim közé tartozik Oláh János *Közelje*,

Túratársaimmal a ködös gyémántidőben (Pilis, Feketehegy, 2012)

Monoszlóy Dezsőtől *A milliomos halála*, Tatay Sándortól a *Vulkán*, Truman Capote-tól a *Hidegvérrel*, vagy Kontra Ferentől a *Dráva-szögi keresztek* és Berta Zsolttól a *Jancsiszög*, bár az említett szerzőktől többnyire mindent elolvastam már, és szeretek hozzájuk visszatérni.

A kortársak közül kiemelném Marosi Gyula köteteit, aki számomra egyrészt ehhez a vonulathoz tartozik, hiszen lassú folyású, a benső történésekre különösen érzékeny, finom próza az övé, ugyanakkor, akár egy emlékiró, rögzíti azt a kort, azt a magyar valóságot is, amelyet átélt a huszadik század második felétől egészen a napjainkig. Amikor az ő prózáját olvasom, mindig azzal szembesülök, hogy ugyan az általa ábrázolt jó néhány évtizedben nem éltem, mégis az enyémnek, a sajátomnak

is gondolom ezeket az időket, mert valójában azok is. Gyula úgy ír, úgy mesél, akár egy nagyapa az unokájának, akit beavat mindabba, amit ez az ország és a benne élők az elmúlt közel hetven évben elszenvedtek, megtapasztaltak, és mindezt bizalmas vallomásként adja át.

Tény, hogy a munkámból kifolyólag sok kortársat olvasok, de nagyon szeretem a magyar romantika és realizmus íróit is, például Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond munkáit, és az utóbbi években rákaptam Kodolányi János könyveire is, aki nagyon sokat adott nekünk, magyaroknak, mégsem él úgy a köztudatban, mint amennyire megérdemelné, és ezzel sajnos nincs egyedül.

– *Az alkotói témák tágasságát számos módon lehet növelni, szé-*

lesíteni. Van, aki a múlt felé indul el, a saját életét kitágítja a szülőknagyszülőknemzetsalád történetei felé, van, aki a természet irányába nyit, és a természetben végzett megfigyeléseit építi be a munkáiba. Nálad mindkettőre van példa. Erdőjáró ember vagy, túratársaiddal szeretsz a Börzsönyben, a Pilisben túrázni. Már az első köteted olvasásakor felfigyeltem arra, hogy ennek ott vannak a képalkotó hatásai a szóhasználatodban, szóteremtéseidben: Vércseszitalás az egyik írásod címe például. Beszéljünk a természettel, erdőjárással való kapcsolatodról is!

– Az általános iskolai némettanárnőnk vezette a DSK-t (Diák Sport Kör), és rendszeresen vitt bennünket kirándulni. Ebből az időszakból csak töredékes emlékeim maradtak, de azt tudom, hogy már akkor teljesen másképpen

éreztem magamat a természetben, mint egyébként. Persze, tíz-tizenkét évesen nem tudtam volna elmondani, hogy mit is érzek pontosan, csak nagyon jó volt ott nekem. Úgy emlékszem, tetszett, hogy az erdőben semmi nem utal a jelenre, hogy milyen évet írunk éppen, és akár azt is képzelhettem a Visegrádi-hegységben bandukolva, hogy akkor, abban a pillanatban a középkor valamelyik évszázada teldegél, lovag vagyok a király szolgálatában, csak feljöttem egyet járni a visegrádi palotából, vagy lovagmunkát kaptam, és most azt végzem, tehát úton vagyok. Amikor pedig a Vértesben jártunk, és meglátogattuk Samut, az ősembert, még inkább borzongtam a gyönyörűségtől, és tudom, hogy ez szorosan kapcsolódik az erdő élményéhez. Mert Samu és a természet hamisítatlan ősiséget hordoznak magukban, még akkor is, ha a mai erdeinknek már nem sok közülük van az évszázadokkal korábbi állapotukhoz. Az erdő lecsupaszít, kizár belőlünk mindent, ami felesleges, és ilyenkor könnyebben veszem a levegőt. Mintha nem is egy valóságos, fizikai térben járnék, hanem a belső erdőmben, ahol felfokozottabban vagyok jelen.

Aztán sok év kimaradt, mígnem harmincéves korom táján eszembe jutottak a gyerekkori élmények, és megint hiányozni kezdett a természet. Beléptem egy egyesületbe, ahol megismerkedtem rokonszenves emberekkel, akikkel egyre gyakrabban szerveztünk külön túrákat, immár csak magunknak. En-

nek lassan tíz éve, s ha bizonyos időszakokban ritkábban is tudunk együtt túrázni, ez a társaság, ez a szokásom már megmarad.

– *Az elmúlt hónapokban több irodalmi folyóiratban is megjelentek új műveid, amelyek a készülő, '56-os regényedből valók. Mesélj erről a munkádról!*

– A Magyar Művészeti Akadémia a forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulója alkalmából kiírt egy szépirodalmi pályázatot negyven év alatti szerzők számára, engem pedig foglalkoztatni kezdett a lehetőség, hogy talán én is írhatnék erről. Anyai nagyanyám sokat mesélt '56-ról, a budapesti rémálomról, amelyet a nagyszüleim kínkeservesen éltek meg: nagyapám a honvédségnél szolgált, aztán egyik napról a másikra eltűnt, nagyanyám pedig ott maradt a kétéves gyermekükkel, édesanyámmal, és napokon keresztül semmit nem tudott a férjéről. Utólag nagyon bánom, hogy annak idején nem jegyeztem le ezeket a családi történeteket, pedig a nagyanyám többször elbeszélte őket, aki ráadásul született mesélő volt. De később nem emlékeztem már tisztán a történeteire, őt pedig már sajnos nem kérdezhettem meg, mert időközben eltávozott közülünk. Eszembe jutott viszont, hogy korábban, egy antológia szerkesztése során megismerkedtem egy idős emberrel, aki annak idején fegyveresen vett részt a szabadságharcban, tűzharcba keveredett az oroszokkal, akik a helyszínen „kivégezték”, de valami csoda folytán mégis életben maradt, a seme-

világát azonban elveszítette. Sajátos sors jutott neki: végül nem hagyta el az országot, nem is hurcolták meg a tetteiért, ellenben holtig tartó „sötétzárkába” került, ez volt a büntetése. Az íróember pedig olyan, aki egy súlyos, görög tragédiákat idéző sorsmozzanatra úgy kapja fel a fejét, mint a vadászkapó, aki egyszerre csak megérzi a vér szagát. Gondoltam, hogy megkeresem ezt az embert, mert biztosan tud nekem olyasmit mesélni, amiből írhatok egy jó novellát. A novella, az *Egy forint* végül elkészült, de a beszélgetéseink alatt rájöttem, hogy sokkal gazdagabb a története, mintsem hogy azt egyetlen novellába bele lehetne sűríteni. Szerettem volna regényben feldolgozni az életét, pontosabban a tragédiáját követő „gyászév”, a talpra állás időszakának eseményeit, külső-belső történéseit, amiből majd villanásokra leágaznak a forradalom és szabadságharc, valamint a gyermekkor élményei. Meg akartam érteni, hogyan válhatott egy húszéves fiúból egyik pillanatról a másikra fegyveres felkelő, aki ráadásul a végéig kitartott a legkeményebb harcok közepette is – mindenféle katonai tapasztalat nélkül. Az is érdekelt, hogyan él manapság egy egykori szabadságharcos, milyen szokásai vannak, milyen ember is ő tulajdonképpen, aki már kisgyermek korában megtanulta, hogyan kell túlélni akkor is, amikor arra a legkisebb remény sem kínálkozik.

Mirtse Zsuzsa

Amiről nem lehet beszélni, arról regényt kell írni Temesi Ferenc: *49/49*, Scolar Kiadó, Budapest, 2018.

„Néha nem tudom, most olvasol vagy mesélsz.” Ezt Ill, Temesi Ferenc legutóbbi, *49/49* című regényének női főszereplője mondja. Mire a férfi főszereplő, Márk annyit válaszol: „Nálam az ugyanaz.”

A helyzet, amelyben ez a két mondatból álló minipárbeszéd elhangzik: Márk olvas Illnek a készülő regényéből. Olvasni a készülő regényből és mesélni az életéről, Márk számára tehát ugyanaz. Ez akár kulcs is lehet a regényhez. S így a *49/49* lehet akár kulcsregény. Amiképpen az is. (Persze, Temesi Ferencnek tulajdonképpen valamennyi regénye kulcsregény.)

A kulcsregény-teóriát erősíti, hogy a *49/49* lapjain megelevenednek a szerző kortársai: barátok, tisztelt elődök. A regénybe beköltözik (mások mellett) Bálint Sándor, Ördögh Szilveszter, Baka István, Császár István, Esterházy Péter, vagy éppen Eduardo Rózsa Flores. Mert ahogyan Márk álarcában Temesi Ferenc fogalmaz: „Barátaim java lenn van... Nekem túl van a világom.”

Mindazonáltal a *49/49* egy szerelem története. Az 1949-ben született Márk és a szintén 1949-ben világra jött Ilona (Ill) szerelmének krónikája. Amely szerelem sem az első, sem a második felvonásban nem ér véget happy enddel. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy nem bontakozik ki. Kibontakozik. A zenitre is elér, első és második alkalommal egyaránt – hogy aztán a lejtőn már egyszer se közösen ereszkedjen alá a szerelmespár. Először a kamaszos-fiatalos bonyodalmak gördülnek közük, és vezetnek végül a szakításhoz. A másodszeri, az időskori szakítás okai egy kicsit mások. Leginkább a világnézet, az értékrend különbözősége, amely azonban mintha már a kamasz hősökben ott szunnyadna...

A *49/49* egy szerelem két felvonása: az ifjúkori és az időskori szerelem regénye. Szerelmes regény – a szó és a műfaj legnemesebb értelmében. A szerelem minden csodája, keserősége, nyomora, traumája benne van. A szerelem, amely lesújt, pontosan ugyanaz a szerelem, amelyik fölemel. Olykor a catullusi gyűlölk és szeretek módján, olykor ennél sokkal bonyolultabban mutatja meg Janus-arcát. Esetünkben az sem az egyszerűség irányába mutat, hogy a kamaszkori és az időskori szerelem részese ugyanaz a két ember. Ha valaki ezek alapján azt reméli, választ kaphat a kérdésre, mikor teljesebb az érzés, kamaszként vagy de-

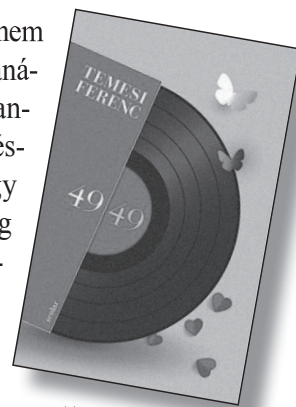
resedő fejjel, ne reménykedjen. Ez nem ilyen egyszerű. Nem életvezetési tanácsokról, nem is nosztalgikus-melankolikus-szentimentális bölcselkedésről van itt szó. Nem is arról, hogy nem csak a húszéveseké a világ (persze, hogy nem csak, ki gondolta komolyan valaha is, hogy ez lehet kérdés?), hogy az élet derekán túl még lehetséges nem csupán lelki, de bizony testi értelemben vett szerelem is. És minderről olyasféléképpen nincsen szó, hogy közben valami módon mégiscsak van. Mert a szerelemről nem lehet úgy írni, hogy az író ne reflektáljon mindarra, ami a szerelem szó holdudvarában kilúgozhatatlanul ott lebeg. Éppen ezért, amikor azt írom, Temesi Ferenc *49/49*-e a szó és a műfaj legnemesebb értelmében szerelmes regény, akkor ezzel természetesen azt is állítom, hogy ez a könyv egy nagyon sokrétű, szerteágazó, sokdimenziós képet rajzol a szerelemről, amely kép a sztereotípiákat sem tagadja el, ám a valódi igazságokat szintén képes kibontani. Mert Temesi nem követi Wittgenstein tanácsát, nem hallgat arról, amiről beszélni nem lehet. Ő Ottlik nyomán halad: nem csupán él, de – ha arra van szükség – egyenesen visszaél a nyelvvel, hogy megnyissa a nyelv mögötti világot, a lélek, a szellem Marianna-árcát.

A *49/49* ugyanakkor történelmi regény is, amely plasztikusan ábrázolja a Kádár-kort. Az ifjúkor iránti óhatatlan nosztalgiaát egy pillanatig sem keverve a puha diktatúra iránt érzett vonzódással. Temesi realiztikusan és szkeptikusan ábrázolja nemzedéke nagy reményeit és még nagyobb csalódásait: a 60-as évek kádári konszolidációját a maga csalóka fényeivel, és 1968 gigászi pofonját; a rendszerváltozás bizakodó hangulatát és a kijózanodást. A történelmi regényszál lélektanilag, logikailag, kauzálisan éppolyan pontos, mint a szerelmi.

És mindezt azon a jellegzetes látásmódot tükröző, utánozhatatlan nyelven, ami Temesi Ferenc sajátja első kötete, a *Látom, nekem kell lemennem*, és kiváltképpen a *Por* óta. Azon a nyelven, amely, akár a történet, két idősíkon árad: a szocializmus és a vadkapitalizmus nyelve gyakorta torzított formában (szócsalizmus, kommandsok, gatyaváltás), „temesisen” jelenik meg.

Temesi Ferenc regénye ékes bizonyíték arra, hogy amiről nem lehet beszélni, arról nem elég hallgatni. Arról verset kell írni, vagy kiváló regényt. Olyat, mint a *49/49*.

Bene Zoltán

Irodalom Bene Zoltán: *Áramszünet, a történelem után* Kortárs Kiadó, Budapest, 2018.

Bene Zoltán korábbi prózaköteteinek jellegzetes eleme a történetcentrikus és anekdotikus beszédmód, az elmúlt több mint két évtizedben megjelent szövegeiben pedig a történelem narratív és tudati földolgozása – az események újbóli elmondása és értelmezése révén – meghatározó motívum. Bár a történelmi korok, helyek és tendenciák íve az ókori Egyiptomtól a középkori Magyarországon keresztül a tizenkilencedik századi szegedi nagytájiig terjed, Bene világában a történelem mint regényeinek és novelláinak tematizáló ereje folyamatosan jelen van. Nincs ez másként tavaly megjelent *Áramszünet* című regényében sem. Annyi a különbség, hogy az ebben olvasható történet részben a jövőben – 2030 márciusa és 2040 augusztusa között – zajlik, vagyis nem a múlt újbóli elmondását, hanem a jövőbeli lehetséges történések egy olvasatát adja a könyv.

Utópianak – sokkal inkább disztópianak – is tekinthetnénk Bene Zoltán regényét, amelynek műfaji besorolása azonban ennél jóval bonyolultabb. Többek között a pikareszk-, fejlődés-, család-, filozófiai-, dokumentum- és esszéregény típusainak stiláris és tartalmi elemei és megoldásai keverednek ebben a posztmodern alapokon szerkesztett, látszólag divergáló, de végül koherens egészévé összeálló, nagy terjedelmű, többretegű és számos szálon futó szövegben. Ugyan a történet fő cselekményszála (a jövő) tíz év alatt és egy nagyjából száz kilométer átmérőjű, Szeged-centrikus körben játszódik. Témája egyrészt egyetemes, hiszen az emberi élet örök kérdései és értékei kerülnek benne – hol idealisztikus, hol szatirikus módon – tárgyalásra, másrészt kifejezetten aktuális, végtére is a nyugati civilizáció számos területen kibontakozó, de legelevenebben talán az értékek válságában megnyilvánuló krízise a regény egyik központi kérdése.

A történelem vége után (egyúttal egy másik történelem hajnalán) játszódó regény cselekménye banális helyzetből indul ki: egy ismeretlen eredetű és tartóssá váló áramszünet miatt – a technológiai és infokommunikációs világ eszközeinek erőforrás nélkül maradásával – megszűnik mindaz a kötőerő, ami korábban a társadalm(ak)at összetartotta. Az erőszak által meghatározott, kultúra, gazdaság és társadalom nélküli világban a félelem és az anarchia lesz úrrá, s az emberek egyedül, vagy apró, egymással versen-

gő csapatokban igyekeznek elérni az egyetlen célt: a túlélést. A mű végére kiderül, hogy a túlélés nem más, mint egy új civilizáció kialakítása, amelynek panteonjában aztán helyet kap a regény elbeszélője: az öregkor küszöbén álló szegedi könyvkereskedő és alkalmi alkotó, Czeredi Hunor Gábor, aki komoly irodalmi és filozófiai ismeretekkel rendelkező bölcsező.

A többretegű regényszöveg keretét tehát Czeredi elbeszélése adja, amelynek azonban van egy harminchárom egységből álló betétregénye, mely az elbeszélő korábbi – az *Áramszünet* után egy pendrive-on megtalált és újra „életre hívott” – szövegeiből áll. Emellett filozófiai, kultúrtörténelmi és irodalmi témájú, dialogikus elemekkel megalkotott részletei (s bennünk fölbukkanva például Platón, Kant, Nietzsche, Spengler, Huntington gondolatai) is vannak a regénynek, amelynek számos pontján találunk metapoétikai elemeket. Így előkerül a szöveg létrejöttének, illetve az alkotói szelekciónak a problematikája a betétszöveg egyes helyein, míg másutt az író az alkotói és világteremtői nehézségeinek folyamataiba enged bepillantást.

Bene Zoltán regénye – amely borzalmas jövőt vizionál értékválságokkal és civilizációs konfliktusokkal terhelt jelenkorunknak – tragikus női sorsokon, családi, egyéni és közösségi csapásokon, valamint egy cinikus és szarkasztikus, végül mégis idealistává váló huszonegyedik századi értelmiségi önmegkérdő elbeszélésén keresztül mutatja be, hogy a pusztulás után ott lehet az élet. S hogy bolygónk és az emberiség (még ha mikroközösségi szinten is, de) túlél(het)i a túltechnologizált világrend bukását. Mint azt a regény egyik ellenhőse – az erőszakos (és emiatt elvetélt), Orwelltől megismert világot teremteni akaró Valéria – megfogalmazta: „Jövőt kívánok építeni, egy tiszta, élhető jövőt! Azt akarom, hogy amikor majd nemzedékek múlva visszatér az elektromosság és minden, ami vele jár, legyen alternatívája a technológia rabszolgaságának: a mi alternatívánk! Egy ténylegesen fenntartható élet, amelyben az ember nem rendeli magát alá saját találmányainak, tudományos fölfedezéseinek, hanem megmarad embernek, önálló, független lénynek, s nem válik önnön technikája szánalmas bábjává.”

Miklós Péter

Haláltánc vagy menyegző?

Lezsák Sándor: *Nagypapa a bőröndben. Groteszk népszínmű két részben*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2019.

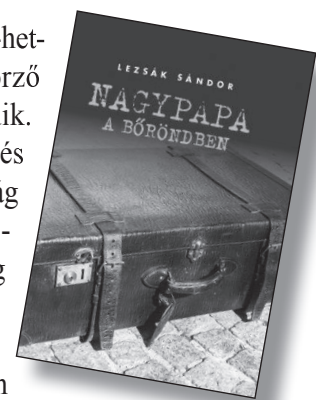
Lezsák Sándor groteszk népszínműnek nevezi a *Nagypapa a bőröndben* című abszurdoid drámáját. A 2017-es keltezésű romantikus népszínműként jegyzett *Attila fia, Csaba királyfi* című alkotással, és az 1988-ban megjelent *Nyolcvan vödör levegő* című tragikus abszurd drámával együtt immár trilógiává kerekedett a jeles költő, író (egyben emblematisz közéleti személyiség) színpadi életműve. Mindhárom mű jelenkori történelmünkre utaló paraboladrámaként is felfogható.

Idézve Szokolczay Lajos irodalomtörténész utószavát, az új opus „nem más, mint Kárpát-medencei kórkép, nagyon is életszerű valóságdarabokkal (falurombolás, elvándorlás, besúgások rettenete stb.) megtűzdelve.” A költő-drámaíró ezúttal is tudatosan idézi meg, ha némileg persziflálva is, a 19. századhoz kötődő mimes műfajt. Lezsák az első sorban szórakoztatásra szánt – Tóth Ede, Szigligeti Ede és mások nevéhez fűződő, oktalanul fitymált –, kifejezetten üdítő falusi életképet, zsánerképet megörökítő víg színdarabok zöméhez mérten egyetemes, nemzeti létkérdéseket feszegető sorsdrámát teremtett a hazaszeretet, hazavesztés, hazatérés hármasságának jegyében. Hogy a sokat szenvedett, elidegeníthetetlenül magyar Kárpát-medence, közelebről Erdély kicsinyke magyar zsákfalujában játszódó színmű alap-problematikája még összetettebb legyen, a (hamis) romániai rendszerváltozást elindító forradalmat követő esztendőkből kezdődik, és szinte napjainkban fejeződik be. Ma már tudjuk, hogy bár a román kényúr, Ceaușescu diktatúráját felemásan megdöntő erdélyi, temesvári, bukaresti forradalom igazi kovászai, hősei Tőkés László királyhágómelléki püspök, Sütő András író és partiumi, erdélyi magyarok, székelyek voltak, nem szűnt meg, sőt, olykor fokozódik is a trianoni stigmákat újjádörzsölő magyarellenes támadások sora (a székely zászló folyamatos üldözése, vagy a szinte még tegnap megtörtént úzvölgyi román provokáció).

A dráma egy szép, ám világvégi, elárvult zsákfaluban, Trianon előtti boldog békeidőkből származó parasztklasszicista épületben, szegényességükben méltó-

tóságteljes bútorok és a hatvanas-hetvenes évek tárgyi kultúráját őrző használati tárgyak között játszódik. Ám e tradicionális, keresztény és magyar léghőket kisugárzó kisvilág törekeny békéjébe naponta beledondítanak a csupán formailag megszűnt (átnevezett) Securitate ügynökei, akik továbbra is a kezükben tartják a hatalmat 1991-ben – és utána is. Így hát folytatódnak a legsötétebb sztálini idők idéző gyilkosságok, internálások.

A népszínmű műfaji sajátosságainak megfelelően a szerző markánsan elkülöníti egymástól a pozitív és a negatív szereplők csoportját. Lezsák Sándor telitalálatos alakban jeleníti meg a gonoszokat, a kommunista diktatúrából átmentett régi-új hatalom helyi román képviselőit. A nevük is árulkodik: Zsigeri, a magyarokat zsigerből gyűlölő toborzó tiszt, Durungó, a meglehetősen durung csicskás, valamint szeretője, Anselika, a legkisebb koncert is a legnagyobb bűnre hajlandó falusi hetéra-spicli, a hajlékony gerincű előjáró, a besúgóból lett képviselő stb. A jók horizontjából különösségével kiemelkedik a keresztény spirituális értelemben jelenlévő, 1994-ben megboldogult nagypapa. Név szerint Fogarasi Gáspár bölcsészdiplomás villanyszerelő, aki a legnehezebb időkben aktív ellenállóként, nyíltan viselte kereszténységét, magyarságát szabadlábban is, börtönben is. Falusi ezmesterként életben tartotta a nemzetmentő, nemzetmegtartó hitet, a magyar irodalom szeretetét, így üldözöttsége 1994-ben bekövetkezett haláláig tartott. Hú felesége, a megözvegyült nagymama nem bírja tovább a magyarellenes atrocitásokat, az erdélyi magyarság álmaiban édenként létező anyaországba menekül, hiszen nem szűnt meg a Ceaușescu nevéhez kötődő falurombolás, a magyar templomok, iskolák, temetők ledózerolásának, elárasztásának, elrománosításának veszedelme. Ezért arra kéri unokáját, a dráma harmadik pozitív alakját, Mátét, az 1990 előtt folyamatosan tüntető ellenállót, az új világban szintén „magyarba” repatriált népművelőt, hogy csempéssze át nagypapa csontjait a dráma címében megidézett bőröndben, hogy tisztességgel, magyar földbe temethesse el. Máté rendszeresen hazajár. Mi több, a dráma groteszk alaphangjának fontos tényezőjeként, az „el-lenség” bevásárlási kéréseit is teljesítve hozza a budapesti vásárfiát mindenkinek, mert mi, keresztény magyarok, nem lehetünk olyanok, mint ők. Fel-fel-

Folyik a Sztálin-szobor feldarabolása, Rákóczi út – Nagykörút kereszteződés, háttérben a Nemzeti Színház (Fortepan/Nagy Gyula)

dobott kő gyanánt húzza őt haza a kis haza iránti hártalan szeretet, valamint a magyar tanítónő, Kiskató szemérmesen őrzött – kölcsönös – szerelme. A sok-sok telitalálatos pozitív hős, a magyar plébános, Imre atya, a tanító, az emberségüket soha el nem vesztő egyszerű falusi parasztok, munkások realista pannójának legszínesebb figurája, Palika, Fogarasi Gáspár nagypapa hú tanítványa, rabtársa, aki látszólag(?) ténylegesen(?) beleőrül abba, hogy a cégtáblát átfestő egykor szekusok kirugdosták (1991-ben!) áldott állapotban lévő feleségéből, Rozáliából a magzatot. A házaspár csak úgy tudja feldolgozni a szörnyű traumát, hogy egy életnagyságú szőke hajasbabát dédelget, ringat, mintha a gyermekük lenne. Eközben Palika mint afféle falusi Svejk, Ulenspiegel, csörgő sipkás bohóc, a legsötétebb időkben is kimondta – kimondhatta – a teljes igazságot ama 1920-as trianoni országcsonkolásról, az egykori szovjet rémuralmat megduplázó többségi nemzet, a román hatalom gátlástalanságáról, a globalizációról, a sátáni liberalizmusról, a fogyatkozó magyarság tragédiájáról.

A dráma latensen fölteszi a kérdést: vajon csak szimbolikus, vagy valóságos üzenetet hordoz a legyilkolt magyar magzatot helyettesítő, agyontutujgatott hajasbaba, az egyre fogyatkozó magyarság vér-fagyasztó, sírni valóan tragikomikus idoluma? És mit jelent a többi rekvizitum, a nagypapa féltve őrzött tárgyai, s maga a bőröndbe rejtett csontváz, amelynek létezéséről valamelyik régi-új besúgó értesíti a régi-új hatalmat? S ami a legvérfagyasztóbb: a drá-

ma arra is ráébreszt bennünket: a régi és új világhatalmak végső célja a kereszténység, a nemzet-államok megsemmisítése. A drámában az egyik kiérdemesült főszekus ki is mondja: az a cél, hogy kiürüljenek a falvak, hogy (először) a magyarok, (majd) a románok helyét idegenből érkező, menekültnek álcázott új hódítók foglalják el. Bizony, akár Erdélyben, akár Magyarországon, akár más ex-szocialista országban lényegében ugyanazok az emberek, fiaik, szellemi unokáik, ükunokáik hoznák reánk a legsötétebb idegen elnyomást, akik először Trianont, aztán Moszkvát, majd Brüsszelt szolgálták-szolgálják.

Ez a sötét rémkép a népszínmű-dráma eszmei horizontjának nadírnál is mélyebb mélypontja. Ám a jelen legújabb kori biztató, felívelést ígérő tendenciái és a népszínmű műfaji sajátosságai együtt teremtenek egy viszonylag biztató befejezést. A nagymama és az unoka itt és most hazatérnek az erdélyi magyar faluba. A nagypapa visszakerül a bőröndből az ősi magyar temetőbe. A két fiatal, Kiskató és Máté együtt járják olykor a *menyegzői táncot*, máskor Palika vezetésével a groteszk *haláltáncot*, egy olyan, csigalassún javuló világban, ahol a nagypapa végre emléktáblát kaphat, s a legnagyobb gazember (Zsigeri) is megkapja méltó büntetését. Ám mindezekre árnyat vet, hogy a hős emléktábláját egy besúgója avatná föl. Zsigeri helyét átveszi a nála nem kevésbé aljas csicskása, s még Zsigerit is csak azért teszik el láb alól a bűntársai, hogy le ne leplezze őket. Továbbra is dül az előrelépés, visszarendeződés fura Mefisztó-keringője. Mégis, csak azért is, a *Nagypapa a bőröndben* című dráma összességében azt üzeni nekünk: a határon túli magyarság hosszú távú érdekei azt kívánják, hogy a magyarok, ha tehetik, térjenek vissza oda, ahová az Isten teremtette őket, nehogy megvalósuljon a sátáni hatalmak minden korábbinál szörnyűbb rémálma. Így nem hal meg az a reményünk, hogy határon inneniek és túliak együtt teremthetik újjá legalább eszmei értelemben a Magyar Szent Korona Országát.

Pósa Zoltán

Erdélyi költőóriások Karádi Zsolt: *Az Erdélyi Helikon vonzásában*, Örökségünk Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2017.

Karádi Zsolt az erdélyi irodalom kiváló szakértője, filológusa. Könyvében az Erdélyi Helikon köré csoportosuló klasszikusok transzszilván lírájának lenyűgöző egzisztenciális mélységeit és artistikus szépségeit tárja fel.

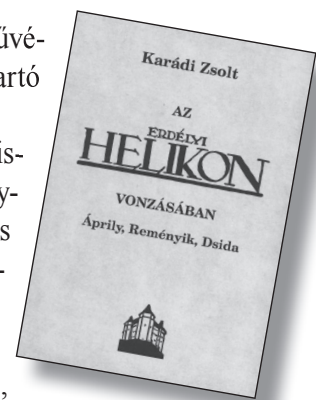
Áprily Lajos az erdélyiségben és a kisebbségi identitáshelyzetben gyökerező drámai létélményeit sajátos költői tájtranszszilvánizmussá emeli. Atmoszferikus költeményeiben a nemzeti-közösségi sorstudatot és morális elkötelezettséget az „ember dallamává” éterizálja, s a historikus gondtapasztalatok a természet himnikusan, szimbolikusan, hitvallásosan felstilizált képzetformáiban fejeződnek ki. Az erdélyi és egyetemes magyar történelmi példaszemélyiségek (Bethlen Gábortól, Szenczi Molnár Alberttől Apáczain át Kőrösi Csoma Sándorig) az erkölcsi magaslatokat leginkább természeti sorsjelképek közegében érzékeltetik: az ég, a fény, a sziklaormok búvköréből is sugárzik magatartásuk, helytállásuk időtlen érvénye. Az ő megigéző örökségükhöz ragaszkodó költő a portrévers műfajában jellegzetes ars poeticus öntanúsítással sugallja saját eszményeit: a fent és a lent, a hegytető és a völgykatlan ellentéteit is megszenvedve hirdeti a humanitás értékabszolútumára vágyakozó földi élet harmóniareméltó megszentelhetőségét. Karádi Zsolt rendkívüli érzékenységgel tapint rá a versszerkezeteknek ezekre az egybefüggő létszemléleti és stilisztikai (etikai és esztétikai) tulajdonságaira; a háromszéki lankáktól a Himalája csúcsaihoz közelítő tudós vándor Kőrösi Csoma (*A zarándok*) vívódó alakjában az „excelsior” fölfelé törekvése a halálos lázbetegséget megelőző révületben feltoluló szülőföldi visszasóvárgás tragikus fájdalomával és lelki konvulziójával teljesedik be. A kiválóság csak pokoljárással – a „produktív fájdalommal” – együtt taníthat igazra, szépre, jóra. S az értelmező érdemi és megkerülhetetlen hozzájárulása ennek a misztériumszerű lírai univerzumnak a bevilágításához: hogy finom egységben láttatja a hang- és verstan, szóképi, érzelmi, hangulati, metafizikai árnyalatait annak a formatökélynek, amelynek eszmeisége elválaszthatatlanul forr össze az autentikus magyar történelmi

öntudatépítés és a makulátlan művészi igazságteremtés nemzetmegtartó üzeneteivel.

Az erdélyi és dunakanyari kisvilágának övezeteit állat- és növény-motívumok páratlan és varázslatos bőségével (erdők, fenyvesek, virágok, madarak, őzek gazdag flórájával és faunájával) benépesítő természetköltő, a poeta doctus, a műfordító Áprily életművének minden lényeges területe felvillan ezekben az elemzésekben, hogy aztán új felismerések birtokában érzékelhessük „a kor vad ökle által zúzott sebeket”, a nyelvi muzikalitás végső határait feszegető verszene mágikus alakzataiba oldó lírikus különleges teljesítményét. Amelynek jelentőségét a legkedvesebb helikoni barát, Reményik Sándor is olyannyira csodálta. Kettejük (a „rokon álmok” melankolikus álmodóinak) levelezéséből a hasonló ideálképzetek egymás szuverén látásmódjának a feltétlen elismerésén keresztül bontakoznak ki. Ahogy Reményik dicséri társa szépségkultuszát, olyannyira nyeri el Reményik is szellemi környezetének ámulatát: dísztelenebb, aritmikusabb, töprengőbb, elmélkedőbb versalkatának küzdelmesen istenkereső – a vallásos életérzések katalizmaiban megmerülő – hitelenségével. A Károli Gáspár emlékére írott *A fordító* például a kereszthordozás keserveihez hasonlítja a gönci prédikátor küldetéses feladatvállalását, s a szabad alkotás lélektanához képest magasztalja a gyötrelmes kötöttségek között véghezvitt kihordását a halhatatlan műnek: hogy az örök Isten beszélhessen – magyarul. A példázatos vers szinte magába sűríti a „romon virág” költőjének művészetfilozófiai meggyőződéseit: gazdag esszéírásának itt bemutatott legjellemzőbb elveit is.

A „poeta angelicus” Dsida Jenő pedig ugyancsak különleges műveltségével tűnik föl: műfordítói munkásságát egy magyarra ültetett Baudelaire-vers (*Őszi ének*) reprezentálja. Úttörő vállalkozás, ahogyan Karádi Zsolt a szavak és a hanghatások legtitkosabb redőit is felfedve igazolja a költő kivételes zsenijét, akinek misztikus spiritualitása a *Hálóing nélkül* revelációjában az a borzongató rádöbbenés: hogy a személyiség legrejtettebb lényegvalósága a felső és belső tekintet, Isten szeme előtt semmiféle ruhával vagy látszattal nem takarható el. Az evilági külsőségek mögött örökké csak „védtelenek és mezítelenek” maradunk.

Bertha Zoltán

Egy nagy magyar vadász története Gyorgyevics Tamás: *Széchenyi Zsigmond élete*, Amicus Kiadó, 2018.

A 2018. év legjelentősebb hazai afrikanisztikai meglepetése kétségtelenül Gyorgyevics Tamás kötete, amely több mint 400 oldalon mutatja be az évtizedek óta kultikus tisztelettel övezett nagy magyar vadász, Széchenyi Zsigmond életútját és tevékenységét.

Az igényes kiállítású, elegáns kötet teljes egészében feltárja a nevezetes Széchenyi családból közénk érkezett Zsigmond, Antal, Dénes, Károly és Mária kapcsán mindazt, amit róla és munkásságáról tudni érdemes. A családnak a 13-14. századra visszanyúló és dióhéjban összefoglalt történetét követően a szülők, Széchenyi Viktor és Karoline Maria von Ledebur-Wicheln grófnő bemutatásáig, illetve 1898-ig, a jeles csecsemő világra jöttéig érkezünk el az élénk stílusú leírás sodrában. Ezt követően a szerző, hála a gazdagon fennmaradt írásos és fotódokumentumoknak, részletesen ismerteti a gyermekkor és az iskolás évek (1905–1915) eseményeit, amelyeket a családtagok és rokonok sorának felvillantása keresztez.

A következőkben az első világháború éveiről esik szó, amikor hősünk frontszolgálatot lát el, de előtte nyáron már vadászaton vesz részt: első szarvasának emlékére (1915. szept. 22.) 2001-ben emlékkövet is állítanak a helyszínen. Majd részt vesz a háborús harcokban, közben leég otthon egy barakkjuk, benne ég első vadásznaplója, amely az életrajz szerzője szerint azt a naplóműfajt előlegezi meg, amely későbbi írásműveit is jellemzi. Az 1919-ig tartó korszak eseményeit többek között számos fennmaradt levele, másrészt apja aprólékosan vezetett naplója alapján lehet rekonstruálni.

A következő években két német egyetemen is (utóbb a stuttgarti Hohenheim egyetem gyakorlatiasabb ismereteket nyújtó mezőgazdasági akadémiáján) tanul barátjával, gróf Zichy Pállal együtt. Döry Hugó birtokán a gazdálkodás gyakorlati megismerése címén többnyire inkább vadászaton vesz részt. 1923-ban London mellett Cambridge-be is eljut, de legendának számít (amelyet maga is terjeszt), hogy az oxfordi és a cambridge-i egyetemen tanult volna.

1923 őszén gazdálkodni kezd Kőröshegyen, közben különféle helyekre utazik el újabb vadászatokra. 1925-ben ismerkedik meg Fekete Istvánnal, aki egyszerű gazdatiszt akkoriban. Barátság közöttük csak

tíz évvel később szövődik, amikor már mindketten sikeres írók. Gazdasága ugyanakkor veszteséges, apjától vett kölcsönökkel tudja csak fenntartani.

1927 januárjában Szombathelyen összetalálkozik Almásy Lászlóval, akivel szudáni utat terveznek. Az első afrikai út végül is megvalósul, Széchenyi hatvan vadat lő, és májusban már ismét Magyarországon tartózkodik.

Következő afrikai útjára 1928. október 18-án indul, ennek nyomán születik a *Csui!...* című nagysikerű könyve 1930-ban. A társaság tagjai: Horthy István és Horthy Jenő, Kittenberger Kálmán, Károlyi István és persze Széchenyi. Nairobiban a társaság kettéválik, Széchenyi és Károlyi Kenyába mennek vadászni.

Az életrajz szerzője folyamatosan idéz az eredeti kéziratokból, mégpedig olyan részleteket, amelyek a kiadott változatban nem szerepelnek. Fontos kritikai megjegyzések sora is következik e kihagyott részekkel kapcsolatban, amelyek a háború előtti és a Kádár-korszakbeli kiadások különbségeit tárják fel, és amelyek részben a szerzői önkontrollnak, részben a szerző politikai okoknál fogva kényeszerű átírásainak, illetve bizonyos kiadói húzásoknak a következményei.

Gyorgyevics könyvének figyelemre méltó része az, amikor leírja, hogyan keletkezik a nevezetes naplóban (*Csui!...*) a Széchenyi négy hónapon át elválaszthatatlan fekete kísérijével, Ndolo-val kapcsolatos megjelenítésekből Lengyel József „osztályharcos” kisregénye, amelyben az öntudatra ébredt afrikait Ndolo, az osztályellenségeket viszont a két gróf jeleníti meg. Az eset, mondhatni, irodalomtörténeti jelentőségű következményeit (cikkek, reagálások, későbbi mosakodások) különösen érzékletes módon tárja elénk az életrajz szerzője.

Az időről időre zilált anyagi helyzetű, 1931-ben átmenetileg idegi bántalmakkal is küszködő Széchenyi számára összel szerencsés fordulat következik be. A kairói királyi ház tagja, a dúsgazdag Youssouf Kamal herceg Magyarországon lesz egy birtok vadászati bérlője, megismerkedésüket követően utóbb afrikai utakon is társakká válnak. Két vadászati expedíció is zajlik a következő években, de ezek eredeti naplói mindmáig nem kerültek elő. A kalandokat és az eredményeket így csak az *Elefántország* című, a két afrikai utat felidéző könyvből (1934) ismerhetjük meg. E könyv kapcsán említi Gyorgyevics, milyen

gazdag, többezres fotóanyag keletkezett ezeken az utakon, amely szerencsére átvészelte a háborút.

1935-ben újra Afrikába indul Széchenyi, ezúttal a saját költségére, de két társsal, Almásy Lászlóval és Horthy Jenővel, így a pénzügyi problémák nem okozhatnak akadályt. A kéthónapos sivatagi expedícióból keletkezik a *Hengergő homok* c. útinapló (1936).

Széchenyi afrikai útjainak sora ezután jó időre lezárul. A háború előtt még két nevezetes vadászútra kerül sor, Alaszkába és Indiába. Mindkettőről ugyancsak nagyszerű könyv is születik. Az *Alaszkában vadásztam* (1937) megfesti a szerencsés és eredményes vadászatok mellett a rendkívül kezdetleges körülményeket is. A *Nahar. Indiai vadásznapló* két kötetben jelent meg (1940, 1941), amely viszont jóval több, mint útinapló. A könyvben nemcsak a vadászatok, hanem a sokarcú India képe is az olvasó szeme elé tárul, a hatalmas ország minden szépségével és szennyével.

A háború idején, főleg az első években, mintha mi sem történt volna, erdélyi és más magyarországi vadászatok következnek. A világháború, illetve annak végén Budapest ostroma viszont az akkor még csak 47 éves Széchenyi Zsigmond pályafutását derékba töri. 1945 után ugyanis tíz év mellőzés következik, jöllehet 1848-ig – néha különös szerencsével – egyszer-egyszer van még módja arra, hogy vadásszon. Egy ideig a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek alkalmazottja, 1949-től 1956-ig azonban teljes hallgatás veszi körül. 1951-ben kitelepítik, sőt, 1952-1953-ban be is börtönzik, indoklás nélkül.

1954-től megindul az enyhülés. Az akkor Balatonyörökön élő vadászíró helyzete azonban csak 1956 után változik meg gyökeresen (Budapestre pedig 1959-ben áll módjában visszaköltöznie). Könyveit újra kezdik kiadni, bár sok esetben átszerkesztve a kor ideológiájának jegyében. Ugyanakkor az a művelődéstörténeti tragédia, amely során egy '56-os belövés miatt elpusztul a Nemzeti Múzeum Afrika-gyűjteménye a Széchenyi által adományozott trófeákkal együtt, teremti meg a lehetőségét hősünk utolsó afrikai útjának. Az akkori vadászban érdekelt pártkorifeusok fejében születik meg az ötlet, hogy az Afrika-gyűjteményt pótolni kellene. És mivel 1958 januárjában Kittenberger Kálmán meghalt, csak Széchenyi Zsigmond jöhetett szóba mint Afrikában járatos, kapcsolatokkal is rendelkező szakértő. A Dénes István alezredes vezette kiutazás (erről az utazásról ő is megjelentetett egy kötetet) ad élményanyagot

a napjainkban is kultikus tisztelettel körülvelt napló-író utolsó afrikai könyvéhez.

A poszthumusz műként napvilágot látott mű, a *Denaturált Afrika. Feleségemmel a fekete földrészen* (1968) egyedülálló alkotás. Egyrészt azért, mivel szerzője különös erővel képes érzékeltetni, miképpen változott meg, lett denaturálttá, természetellenessé az általa évtizedekkel korábban megismert és még eredetiségében pompázó Afrika vadparadicsoma a turista-özönnel, szafarikkal beborított állapotában. Másrészt e könyvének számos részlete hívja fel a figyelmünket arra, hogy a vadászutazók könyvei, útinaplói, beszámolóit milyen sok információval szolgálhatnak általában is azokról a népekről és kultúrákról, amelyek a vadászírók által meglátogatott helyszíneken találhatóak. És hogy ezeknek a „kitéréseknek” a számbavétele nemhogy csökkentené, de éppen felértékelheti a vadászati (szak)irodalmat.

Gyorgyevics Tamás az eddigi legteljesebb Széchenyi-életrajzzal ajándékozta meg a hazai olvasótábor: az előbbieken adott vázlatos leírások, kiemlések anélkül, hogy azokat idézetekkel tarkítottuk volna, következetesen az ő szövege alapján kerekedtek ki ismertetésünkben. Tény viszont, hogy erre (már a vadászírók és így Széchenyi általános, nép- és kultúraleíró részleteinek feltárására), vagyis az egyébként az egész vadászati szakirodalomban hiányzó lehetőségre ő sem figyelt fel. Talán egyetlen helyen érez rá a számbavétel eme lehetséges útjára, amikor azt idézi Széchenyi indiai útja, indiai könyve kapcsán, hogy: „És végre találkozik vágyai Indiájával, az elképzelt Indiával. A bikaniri díszlakoma vendég maharadzsaí ezen az estén hagyományos öltözetüket viselik: »Csupa nagymogul ül itt ma este: Akbárok, Shabdzebánok... Évszázadok vagy tán ezredek terjedelme semmivé zsugorodik, ezeregyéjszakai varázs szállja meg a termet. Rég letűnt idők minden dicsősége megelevenedik a hosszú asztal körül falatozó álmomalakokban, kiknek turbánján apróra vágott szivárványként tündöklök az ékszer...«”

A kötetet a további kutatásokhoz is jól használható, értékes dokumentáció egészíti ki: a Széchenyi magyar és idegen nyelvű könyveinek első kiadásait magába foglaló jegyzék mellett a szobrok, érmek, emléktáblák, emlékszobák, emlékhelyek, kiállítások, filmek, Széchenyi nevét viselő intézmények és megemlékezések listái is helyet kapnak benne. A dokumentációt a felhasznált szakirodalom gazdag anyagú bibliográfiája zárja.

Biernaczky Szilárd

Aniszi Kálmán (1939, Magyarkakucs) esszéíró, szerkesztő, egyetemi oktató. 1971-től 1985-ig a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán oktatott. 1985 és 1990 között a Korunk című folyóirat filozófia és társadalomtudományok rovatának szerkesztője volt. 1991–1994 között a budapesti Zrínyi Kiadó felelős szerkesztője. 2000-től a Kapu című folyóirat könyvszerkesztője, főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Felemás idill* (elbeszélések, esszénovellák, 2018).

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1967-től két évtizeden keresztül a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben családjával Budapestre költözött. Számos kiállításon vett részt itthon és külföldön egyaránt. 2018-ban kitüntették a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, és elnyerte a Szolnay Sándor-díjat. Legutóbbi kötete: *A Nautilus fénye. Rozsnyay Béla szobrászata* (művészeti album, 2019).

Balázs Imre József (1976, Székelyudvarhely) József Attila-díjas költő, irodalomtörténész, a Korunk főszerkesztő-helyettese, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem docense. A BBTE magyar–angol szakán végzett 1998-ban, 2004-ben doktorált. Kutatási területe a nemzetközi avantgárd, illetve a 20. századi és kortárs magyar irodalom. Kolozsváron él. Legutóbbi kötetei: *Ezeregy mondat* (kritikák, 2017), *Kirándulás a felhőben* (gyermekversek, 2018).

Bene Zoltán (1973, Szeged) író, a Szeged város-történelmi és kulturális folyóirat főszerkesztője, doktorjelölt (SZTE BTK Filozófia Doktori Iskola). 2001 óta publikál rendszeresen. 2006-ban Fehér Klára-díjat kapott; 2013-ban a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál Érdemérmét, 2014-ben pedig Szeged Város kulturális elismerését, a Kölcsey-érmet vehette át; 2017-ben Év Könyve Szeged díjban részesült. Szegeden él. Legutóbbi kötete: *Áramszünet* (regény, 2018).

Bertha Zoltán (1955, Szentes) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

Biernaczky Szilárd (1944, Budapest) néprajzkutató, afrikánista, kandidátus (1996). Az Egyetemi Lapok újságíró munkatársa, majd felelős szerkesztője volt 1970–1984 között, később a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó igazgatója (1990–2009). Iroko Award Életműdíjban részesült (2012).

Bíró Gergely (1979, Budapest) író, szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiásorozatot. Legutóbbi kötete: *A krisztálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Csap János (1925, Budapest – 2019. szeptember 7., Nanaimo) az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson Pacelli bíboros – a későbbi XII. Pius pápa – tolmácsa volt. A II. világháború után külföldre szökött, onnan azonban hazatért, ezután a pártállam letartóztatta, és az oroszlánykői és lábatlani munkatáborba került. Az 1956-os budapesti tüntetés egyik segítője, aki tolmácsként összekötötte a forradalmárokat a külföldi sajtóval. A forradalom bukása után külföldre szökött, és emigrációjában bejárta a világot.

Deák András Miklós (1954, Budapest) irodalomtörténész, diplomata. Az ELTE BTK angol–orosz szakán végzett (1978), majd az ELTE TFK docense, az amerikai irodalom kandidátusa (1995), a Külügyminisztériumban diplomata (1997–2017). Kutatási területei: a kortárs amerikai próza, Mindszenty bíboros menedékének amerikai vetületei. Legutóbbi publikációja társszerzőként: *Menedékben. Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–1970* (2019).

Falusi Márton (1983, Budapest) József Attila-, Gérecz Attila- és Junior Prima-díjas költő, szerkesztő. 2007-ben végzett az ELTE jogi karán. A Hítel szerkesztője, 2009-től 2013-ig a Könyves Szövetség elnöke. Az MMA MMKI tudományos munkatársa. Legutóbbi kötete: *Halálos szótövek kertje* (versek, 2018).

Gál Ferenc (1961) költő. Az ELTE BTK történelem–angol szakán végzett, művészetfilozófiából doktorált. 1986 óta publikál. Szentendrén él. Legutóbbi kötete: *Az élet sűrűjében* (versek, 2015).

Iancu Laura (1978, Magyarfalu) költő, néprajzkutató. Bárka- (2010), Bella István- (2010) és József Attila-díjas (2012). A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete: *András érkezésére* (versek, 2019).

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus. A kilencvenes évek elején kezdett el novellákat írni. A Magyar Írószövetség nivódíjasa (2003), József Attila-díjas (2017). Legutóbbi kötete: *Különös tartomány. Családrégényfele régi és újabb elbeszélésekből* (2019).

Kádár Béla (1934, Pécs) Széchenyi-díjas magyar közgazdász, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1990 és 1994 között a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere, 1994 és 1998 között országgyűlési képviselő. 1999 és 2002 között a Magyar Nemzeti Bank Jegybanktanácsának, 2002 és 2008 között Monetáris Tanácsának tagja. 2002 és 2008 között a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke. Kutatási területe: a gazdasági és ipari fejlődés, a nemzetközi munkamegosztás és a nemzetközi kapcsolatok. Legutóbbi kötete: *Globalizálódás és kisországi stratégia* (2005).

Kecskeméti Gábor (1965, Szolnok) irodalomtörténész, kutatóprofesszor, egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének igazgatója, az Irodalomtörténeti Közlemények főszerkesztője. Legutóbbi könyve: „*A bölcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás*”: A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján (monográfia, 2007).

írás”: A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján (monográfia, 2007).

Ladik Katalin (1942, Újvidék) József Attila-, Kassák- és Babérkoszorú-díjas költő, előadóművész. 1963–1977 között az Újvidéki Rádió munkatársa, 1977–1992 között az Újvidéki Színház színésze. 1993-tól az Élet és Irodalom, majd a Cigányfűrészt szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A víz emlékezete* (versek, 2016).

Lengyel János (1973, Beregszász) író, újságíró. Az ELTE történelem szakán végzett 2011-ben, 2009 óta tagja a Magyar Írószövetségnek. 2004-től rendszeresen publikál a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja Együtt című irodalmi folyóiratában, az ÚjNautilus című internetes irodalmi folyóiratban, valamint számos anyaországi és határon túli folyóiratban. Legutóbbi kötete: *Mitracsek úr visszatér* (regény, 2019).

határon túli folyóiratban. Legutóbbi kötete: *Mitracsek úr visszatér* (regény, 2019).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981), Balázs Béla- (1997) és Prima-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Generalisszimus az Akácfa utcában* (elbeszélések és novellák, 2016).

Miklós Péter (1980, Szeged) történész-muzeológus, a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeum intézményvezetője. A Szegedi Hittudományi Főiskolán 2002-ben hittanári, majd a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2004-ben történelem szakos bölcsész és tanár diplomát, illetve – politikatörténeti tárgyú értekezésével – 2012-ben PhD-fokozatot szerzett. 2004 óta egyetemi oktató, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának adjunktusa és a Kodolányi János Főiskola címzetes főiskolai tanára. Legutóbbi kötete: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete* (2016).

2012-ben PhD-fokozatot szerzett. 2004 óta egyetemi oktató, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának adjunktusa és a Kodolányi János Főiskola címzetes főiskolai tanára. Legutóbbi kötete: *Szikra, láng, hamu. Az 1956-os forradalom és szabadságharc Csongrád megyei emlékezete* (2016).

Mogyorósi László (1976, Nyíregyháza) költő, író. Német–magyar szakos tanári diplomát szerzett. 2014-ig Nagyállóban élt, jelenleg Debrecenben él, egy informatikai vállalatnál dolgozik. 2000 óta publikál rendszeresen, három önálló verseskötet szerzője. Legutóbbi kötete: *A szerelem valami más* (versek, 2011).

Payer Imre (1961, Budapest) József Attila-, Artisjus-, Nagy Lajos-, Parnasszus-díjas költő, irodalomtörténész. Több napilap újságírója, 1996–2001 között az ELTE Modern Magyar Irodalmi Tanácskének tanára. Legutóbbi kötete: *Fényből van a fal* (versek, 2018).

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila-díjas (2000), Péterfy Vilmos-életműdíjas (2010), Pro Cultura Újbuda (2013), Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésben (2013) és Rát Mátyás Életműdíjban (2015) részesült. Legutóbbi kötete: *Jászolbölcsőd trónusánál* (válogatott versek, 2019).

Rónai-Balázs Zoltán (1970), költő, író, művészeti író. Tanulmányait a békéscsabai Tessedik Sámuel Főiskola humán szervezési szakán végezte. 2013-tól a hochroth Budapest kiadói projekt főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Lócipő* (fantasy paródia, 2018).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az MTA doktora. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legújabb kötete: *„Harag és elfogultság nélkül”* (irodalmi és történelmi tanulmányok, 2017).

Somorjai Ádám OSB (1951, Esztergom) bencés szerzetes. 1970-ben végzett az ELTE történelem-német szakán, 1987-ban védte meg doktorátusát a római Alfonsiana Akadémián (Pápai Laterán Egyetem), *Geburtenbeschränkung in Bauernfamilien Ungarns, ca. 1750–1945* címmel, az erkölcs- és teológia doktora, a vallástudományok kandidátusa. A két bencés gimnáziumban, Győrött, majd Pannonhalmán tíz esztendeig működött, a Vatikán Államtitkárságán húsz esztendőn át. Fő kutatási területe a bencés rend története és Mindszenty József kapcsolattartása az amerikai követségen. Legutóbbi kötete: *Mindszenty-kutatások Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995* (2018).

A két bencés gimnáziumban, Győrött, majd Pannonhalmán tíz esztendeig működött, a Vatikán Államtitkárságán húsz esztendőn át. Fő kutatási területe a bencés rend története és Mindszenty József kapcsolattartása az amerikai követségen. Legutóbbi kötete: *Mindszenty-kutatások Agostino Casaroli levéltári hagyatékában 1962–1995* (2018).

Székelyhidi Zsolt (1973, Debrecen) író, költő, zeneész. Tanulmányait a miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetem magyar nyelv és irodalom szakán végezte. 2007-től a Spanyolnáthá művészeti folyóirat szerkesztője, 2011-től főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Színült* (versek, 2019).

Prof. dr. Zinner Tibor (1948, Sátoraljaújhely) nyugállományba vonulásakor a Legfelsőbb Bíróság (napjainkban Kúria) tudományos kabinetfőnöke volt, szüneteltetve nyugdíját, utolsó munkahelye a VERITAS Történetkutató Intézet, ahol levéltárvezető volt. Jelenleg a Milton Friedman Egyetem Magyar Zsidó Történeti Intézetének tudományos tanácsadója. Legutóbbi publikációja: *„[...] éjjel-nappal jó hangulatban dolgozunk, és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket.” Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren*. In: Ujváry Gábor szerk.: *Hóman Bálint és népbírósági pere*, 2019.